

Lapsen etu - kenen etu

Koulun oppilashuolto lapsen edun toteuttaja

Itä-Suomen yliopisto

Oikeustieteiden laitos

Pro gradu -tutkielma

Lainsäädäntötutkimus

27.6.2017

Tekijä: Kirsi Vilpa, 184492

Ohjaaja: Anssi Keinänen

Tiivistelmä

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta		Yksikkö Oikeustieteiden laitos	
Tekijä Vilpa <u>Kirsi</u> Liisa			
Työn nimi Lapsen etu-kenen etu: Koulun oppilashuolto lapsen edun toteuttajana			
Pääaine Oikeustaloustiede ja lainsäädäntötutkimus	Työn laji Pro gradu -tutkielma	Aika 27.6.2017	Sivuja 88
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä työssä tarkastellaan kuinka formaali oikeus (<i>Law in Books</i>) eroaa lain tosiasiallisista soveltamiskäytännöistä (<i>Law in Action</i>). Aiheeseen pureudutaan tutkimalla mitä vaatimuksia lapsen edun mukainen oppilashuoltotyö asettaa viranomaisille, erityisesti koulupsykologeille ja –kuraattoreille ja miten oppilashuollon käytännön menettelytavat eroavat kirjoitetusta laista. Lapsen edulla ei ole olemassa yhtä yksiselitteistä oikeudellista määritelmää ja sen määrittäminen on sidoksissa lapsen yksittäiseen tilanteeseen. Lapsen etu saa usein merkityksenä oikeuden ulkopuolisista tekijöistä, lähinnä psykologiasta ja sosiaali- ja kasvatustieteiden tutkimuksista ja näkökannoista.</p> <p>Tämä pro gradu -tutkielma koostuu kahdesta osasta, lainopillisesta ja empiirisestä. Lainopillisen osuuden tutkimuskysymysten pääasiallisena tehtävänä on selvittää ja avata lapsen edun käsitettä ja lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta. Toisena tehtävänä on tutkia oppilashuoltoa, sen toimintaa ja merkitystä lasten ja nuorten oppimis- ja kasvuympäristössä, peruskoulussa. Empiirisessä osassa tutkitaan teemahaastattelujen avulla lapsen etua oppilashuollon käytänteissä käyttäen oppilashuollon toimintaa säätelevää erityislakia, opiskelija- ja oppilashuoltolakia (OHL, 1287/2013) tutkimuskysymysten ja -teemojen kehikkona. Lisäksi pyritään löytämään yhtäläisyyksiä lapsen edun käsitteen tarkentamiseksi.</p> <p>Tutkimusaineisto muodostuu yhteensä neljästä asiantuntijahaastattelusta, jotka tehtiin talvella ja keväällä 2017. Haastatteluissa kartoitettiin Kanta-Hämeen ja Pohjois-Uudenmaan peruskoulujen (25 koulua) oppilashuollon psykososiaalisen työn näkemyksiä ja kokemuksia lapsen edusta sekä oppilashuollon toimintakäytäntöjä lapsen edun toteuttamiseksi että edistämiseksi. Tutkimustuloksia verrataan kirjoitettuun lakiin sekä muihin tutkimuksiin ja oikeuskirjallisuuteen lapsen määrittelemiseksi.</p> <p>Kokoavasti voidaan todeta, ettei haastattelujen tulosten perusteella kyetä määrittelemään täsmällistä lapsen edun käsitettä oppilashuollon työssä. Haastateltavat näkivät lapsen edun toteutuvan oppilashuollon tosiallisissa käytänteissä pääsääntöisesti hyvin. Kuitenkin kaikki haastateltavat mainitsivat myös vajeita, haasteita ja kehittämiskohteita lapsen edun huomioimisessa erilaisissa tilanteissa ja ratkaisuisissa. Tutkimuksessa nousi erityisesti esille lasten vähäinen osallisuus ja asiantuntijuus hyödyntämättömänä voimavarana ja vaikuttamismahdollisuuksien puute oppilashuollossa ja koulukäytännöissä. Tutkimustuloksiin nojaten voidaan todeta oppilashuollon käytännön toiminnasta löytyvän eroavaisuuksia kirjoitetusta laista.</p>			
Avainsanat Lapsen etu, oppilashuolto, koulun psykososiaalinen työ, asiantuntijahaastattelu, lasten asiantuntijuus ja vaikuttamismahdollisuudet			

Sisällys

LYHENNELUETTELO	IV
1 JOHDANTO	1
2 LAPSEN EDUN JURIDIikkaA	8
2.1 Lapsen etu käsitteenä	8
2.2 Lapsen edun oikeudellinen perusta	12
2.2.1 <i>Lapsen etu ja lapsen edun ensisijaisuuden periaate kansainvälisissä sopimuksissa</i>	12
2.2.2 <i>Lapsen etu kansallisessa lainsäädännössä ja perusoikeutena perustuslaissa</i>	16
2.3 Lapsen etu perusoikeutena, oikeussääntönä ja oikeusperiaatteena	19
3 OPPILASHUOLTO	22
3.1 Oppilashuollon määritelmä ja tehtävät	22
3.2 Oppilashuollon rakenteet: Monialaisesta yhteistoiminnasta yksilökohtaiseen oppilashuoltoon ..	24
3.2.1 <i>Yleistä oppilashuollon rakenteista</i>	24
3.2.2 <i>Kuntakohtainen oppilashuollon ohjausryhmä</i>	24
3.2.3 <i>Yhteisöllinen oppilashuolto: Monialainen oppilashuoltoryhmä</i>	25
3.2.4 <i>Monialainen asiantuntijaryhmä sekä koulupsykologi- ja kuraattoripalvelut yksilökohtaisen oppilashuollon toteuttajana</i>	26
3.4 Oppilashuollon oikeusääntely	29
3.4.1 <i>YK:n lapsen oikeuksien sopimus</i>	29
3.4.2 <i>Oppilashuollon ja oppilashuoltolainsäädännön kehitys</i>	30
3.4.3 <i>Uusi oppilashuoltolaki</i>	31
3.5 Oppilashuollon suhde oppimisen tukeen ja opetuksen toteuttamiseen	33
3.6 Oppilashuolto turvaamassa oppimisympäristön turvallisuutta	34
3.7 Työrauha	35
4 TUTKIMUSMENETELMÄN JA -AINEISTON KUVAUS	38
4.1 Empiirinen oikeustutkimus	38
4.2 Laadullinen tutkimus empiirisen oikeustutkimuksen tutkimusotteena	38
4.3 Teemahaastattelu tutkimusmetodina	40
4.4 Tutkimuksen rajaaminen	41
4.5 Aineiston analyysi	42
4.5.1 <i>Litterointi</i>	42
4.5.2 <i>Teemoittelu</i>	43
4.5.3 <i>Tutkimuksen toteuttaminen</i>	44

5 LAPSEN ETU – KENEN ETU: EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	46
5.1 Yleistä tutkimuksesta.....	46
5.2 Yleistä oppilashuoltolaista säännöksenä	47
5.3 Lapsen etu ja lapsen edun ensisijaisuuden periaate oppilashuollon käytänteissä	49
5.4 Lapsen edun toteutuminen oppilashuollon menettelytavoissa	51
5.5 Oppilashuollon toiminnallinen kokonaisuus ja lapsen edun huomioiminen.....	53
5.6 Yhteisöllinen oppilashuolto ja lapsen etu	61
5.6.1 Yhteisöllinen oppilashuolto.....	61
5.6.2 Koulukohtainen monialainen oppilashuollon ryhmä	62
5.6.3 Yksilöllinen oppilashuolto ja lapsen edun huomioiminen.....	64
5.6.4 Oppilashuollon kertomukset	66
5.7 Oppilaan itsenäinen asema ja etu yksilökohtaisessa oppilashuollossa	67
5.7.1 Oppilaan asema ja hänen laillisen edustajansa asema oppilashuollossa	67
5.7.2 Oppilaan asema monialaisessa oppilashuollon asiantuntijaryhmässä.....	71
5.8 Lapsen edun ensisijaisuuden periaate tiedonsiirrossa ja salassapitosäännösten määrittelemisessä käytännöissä	72
5.9 Tutkimustulosten yhteenvedoa	76
6 LOPUKSI	78
LÄHTEET	79

LYHENNELUETTELO

DL	Defensor Legis. Suomen asianajajaliiton äänenkannattaja
EIOS	Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18–19/1990)
EIS	Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 85–86/1998)
EU	Euroopan unioni
EUVL	Euroopan unionin perusoikeuskirja
HaO	Hallinto-oikeus
HE	Hallituksen esitys
HL	Hallintolaki 434/2003
HLL	Hallintolainkäyttölaki 586/1996
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
KOM	Komission ehdotus
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja siihen liittyvä valinnainen pöytäkirja yksilövalituksista (SopS 7–8/1976)
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983
LaVL	Lakivaliokunta
LM	Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja
LOS	YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, (SopS 59-61/1991) Convention on the Rights of the Child
LSL	Lastensuojelulaki 417/2007
OHL	Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013
OM	Oikeusministeriö
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
POL	Perusopetuslaki 628/1998
SHAL	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000
SHL	Sosiaalihuoltolaki 710/1982

SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
THL	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

Lapsioikeuden alalla käydään nykyään vireää ja monipuolista kansainvälistä keskustelua lapsen edusta ja sen ensisijaisuuden huomioimisesta viranomaismenettelyissä ja lapsen oikeudesta tulla kuulluksi yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Suomalaisessa juridisessa keskustelussa lapsen etua ja lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta on oikeudellisena kysymyksenä tarkasteltu lähinnä huoltajuusriitatilanteissa, lapsen tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa, isyyden tunnistamisessa, lastensuojelullisissa tapauksissa ja adoptioon liittyvissä kysymyksissä. Erityisesti viime aikoina lapsen etua on arvioitu oleskelulupiin ja perheen yhdistämiseen liittyvissä tuomioistuinten ratkaisuisissa sekä lapsiystävällisen oikeuden kehittämistyössä.¹ Lapsen etua tulee tarkastella aina tapauskohtaisesti ja siinä toimintaympäristössä, jossa lapsi on. Tässä työssä lapsen etua ja lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta tarkastellaan oppilashuollon työssä, kouluympäristössä. Peruskoulu antaa mahdollisuuden seurata lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehitystä ja siinä tapahtuvia muutoksia. Lapsihan viettää suurimman osan lapsuudestaan ja nuoruudestaan koulussa ja koulut tavoittavat lähes kaikki oman ikäkautensa lapset ja nuoret, joten on erityisen tärkeää tutkia, kuinka lapsen etu huomioidaan ja kuinka hänen oikeusasemansa häntä koskevista asioista on järjestetty lapsen jokapäiväisessä ympäristössä, koulumaailmassa.² Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on kartoittaa ja syventää lapsen edun käsitettä ja lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta sekä tutkia lapsen edun ilmenemistä ja toteutumista oppilashuollon työssä peruskouluissa. Empiirisen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka laissa oppilashuollosta, oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (OHL, 1287/2013) on huomioitu lapsen etu ja lapsen edun ensisijaisuuden periaate (Law in Books) ja kuinka oppilashuollon käytänteet (Law in Action) eroavat formaalista oikeudesta. Tutkimuskysymysten kehikkona ovat oppilashuoltolain säännökset.

Lapsioikeudellisen sääntelyn peruskivenä nähdään YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus (LOS, SopS 59- 60/1991).³ Sen ydinperiaatteena pidetään lapsen etua. Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohta sisältää velvoitteen, jonka mukaan kaikissa julkisen ja yksi-

¹ Oleskelulupapäätöksiin ja lapsen etuun liittyvistä liittyviä liittyvistä ratkaisuisista ks. laajemmin *KKO 2016:65* ja *KHO 2015:100*.

² Tilastokeskuksen mukaan lukuvuonna 2015/2016 peruskoulun päästötodistusta ei saanut 315 oppilasta, joka oli 9-luokkalaisten määrään verrattuna 0,54 %, eli lähes jokainen henkilö saa koulutuksellisen perustan. Ks. enemmän *Tilastokeskus 2016*, kohta tilastot.

³ YK:n lapsen oikeuksien sopimus on kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia koskeva ihmisoikeussopimus. Koulutuksen turvaaminen kaikille lapsille ja nuorille on yksi sen tärkeimmistä tavoitteista.

tyisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu.⁴ Suomi on ratifioinut tämän ihmisoikeussopimuksen, joten sopimuskohta velvoittaa, että Suomen lainsäädäntö, oikeuskäytäntö (tuomioistuintyöskentely) ja viranomaistoiminta vastaa sopimusmääräyksiä. Valtion on varmistettava, että lapsen etu sisällytetään asianmukaisesti kaikkiin julkisten laitosten kuten koulujen toimiin. Kansallisella tasolla tämä tarkoittaa, että lapsen etu huomioidaan jo perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, jossa määritellään viranomaisten toimista. Lisäksi erityisesti kaikissa lapsia suoraan tai epäsuoraan koskevissa hallinnon päätöksissä ja opetuksen järjestäjän ratkaisuihin lapsen etu tulee olla ensisijaisena ratkaisuperiaatteena. Lapsen etu on huomioitava kaikissa paikallisten koulun viranomaisten ratkaisuihin ja toimenpiteissä, kuten esimerkiksi oppilashuollon velvollisuudessa tehdä lastensuojelutoimintat. Aikuisilla, koulu yhteisössä opettajilla ja muulla henkilökunnalla ei ole siten oikeutta toimia ikään kuin ”mielipiteensä mukaan”, vaan lapsen oikeus saada etunsa ensisijaisesti huomioiduksi on kirjattu lapsen oikeuksien sopimukseen. YK:n Lapsen oikeuksien komitea, The Committee on the Rights of the Child, joka ohjaa ja valvoo jäsenmaiden toimia lapsen oikeuksien täytäntöönpanossa ja niiden edistämiseksi, on todennut, että koulu yhteisön on toimittava ihmisoikeuksien edistämiseksi ja siten, että lapsen etu toteutuu kaikissa oppilasiin liittyvissä toimissa ja päätöksissä⁵.

Lapsen etu pohjautuu LOS:n lisäksi kansainvälisen oikeuden tasolla YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistukseen (SopS 30/1956), joka koskee samalla tavalla lapsia kuin aikuisia. Erityisesti sen 26 artikla, jossa määritetään oikeudesta opetukseen, koskee koulu. Lisäksi Euroopan Unionin perusoikeuskirjaan (EUVL) artikla 24 on kirjattu lapsen edun ensisijaisuuden periaate. Kansallisessa lainsäädännössämme hierarkkisesti korkeimmalla lainsäädäntötasolla, Suomen perustuslain (PL,731/1999) 2 §:ssä turvattu lapsen oikeus tulla kohdelluksi tasa-arvoisena yksilönä ja oikeus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksentekoon kehitystään ja ikäänsä vastaavasti velvoittaa oppilashuollon työntekijöitä kaikissa lapsia koskevissa toimissa ja päätöksenteossa asettamaan lapsen edun aina ensisijalle.

⁴ Ks. *CRC/C/GC/14 Yleiskommentti nro 14 (2013)*.

⁵ *CRC/C/GC/2001/1 Yleiskommentti nro 1 (200)*, s. 4. Näin myös *Hakalehto-Wainio*, joka on koostanut opetus-toimissa työskentelevien velvollisuutta huomioida ihmisoikeudet työn lähtökohtana, ks. *Hakalehto-Wainio* 2012, s. 42–44.

Kansallisessa lainsäädännössä lapsen edun ensisijaisuudesta säädetään näkyvimmin yleisellä tasolla lastensuojelulaissa (LSL, 417/2007). Ensisijaisena ratkaisuperusteena kuitenkin lapsen etua määriteltäessä oppilashuollon käytänteissä koulu yhteisössä sovelletaan oppilas- ja opiskelijahuoltolakeja eli oppilashuoltolakeja sekä lisäksi perusopetuslakia (POL, 628/1998). Lapsen edun määrittelyyn liittyy myös opetushallituksen valtakunnallinen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, jossa määrätään oppilashuollon keskeisistä periaatteista, opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista sekä paikallisen opetussuunnitelman ja koulukohtaisen oppilashuoltosuunnitelman laatimisesta⁶. Näitä säädöksiä tarkastellaan tässä työssä yksityiskohtaisesti myöhemmin.

Oppilashuoltolain mukainen oppilashuolto koskee esi- ja perusopetusta, lukiokoulutusta ja nuorten ammatillista peruskoulutusta. Tässä pro gradu -tutkielmassa on mahdotonta työn rajoittavuuden ja oppilaitosten erilaisuuden vuoksi tutkia esikouluja ja toisen asteen oppilaitoksia, joten ne rajataan työn ulkopuolelle. Lisäksi kouluterveydenhuollon palvelut, jotka kuuluvat OHL:n mukaan oppilashuoltoon, rajataan tästä tutkimuksesta pois; keskitytään vain koulun psykososiaaliseen työhön, koulupsykologeihin ja –kuraattoreihin.

Tässä työssä tarkastellaan vain perusopetuksen, peruskoulujen opiskelijahuoltoon liittyviä kokonaisuuksia, joten selvyuden, sujuvuuden ja helpomman luettavuuden vuoksi opiskelija- ja oppilashuoltolaki lyhennetään muotoon oppilashuoltolaki (OHL), opiskelijahuolto muotoon oppilashuolto, opiskelijasta käytetään nimeä oppilas, koulutuksen järjestäjästä nimeä opetuksen järjestäjä ja oppilaitoksella tarkoitetaan koulua.⁷

Suomalaisen koulutuspolitiikan tavoitteena on *HE 67/2013 vp* mukaan taata kaikille syntyperän, taustan ja perheen taloudellisen tilanteen rajoittamatta yhdenvertaiset mahdollisuudet sivistykseen.⁸ Väestöryhmittäinen ja alueellinen eriytyminen, väestön polarisaatiokehitys on kuitenkin kieltämätön tosiasia yhteiskunnassamme.⁹ Lasten sosioekonominen tausta vaikuttaa myös koulumaailmaan ja opinnoissa suoriutumiseen ja huoltajien kykyyn tukea lasten

⁶ Ks. *Opetushallitus* 2014a, s. 1.

⁷ Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki on kirjoitettu ”opiskelija” muotoon. ”Mitä tässä laissa säädetään opiskelijasta, koulutuksen järjestäjästä ja oppilaitoksesta, koskee myös perusopetuslaissa tarkoitettua oppilasta, opetuksen järjestäjää ja koulua.” (OHL 1 §). Näin myös *HE 67/2013 vp*, s. 45.

⁸ *HE 67/2013 vp*, s. 32–33, 40–41.

⁹ Myös Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskaatsauksessa 2014 todetaan polarisaatiokehityksen olevan suuri haaste lähitulevaisuudessa ja vaikutukset koskettavat myös peruskouluikäisiä oppilaita. Ks. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2014, s. 13, 23.

koulunkäyntiä. Oppilashuollon palvelut koulussa pyrkivät toiminnallaan edistämään oppilaiden tasa-arvoa ja vähentämään eriarvoisuutta tukemalla syrjäytymisvaarassa olevien oppilaiden mahdollisuuksia selviytyä koulunkäynnistä ja siten vaikuttaa lasten ja nuorten hyvinvointiin ja estää yhteiskunnan polarisoitumista. Muun muassa *Heckman ym.* on tutkimuksessaan todennut, että riskiryhmiin kohdistetut toimenpiteet perusopetuksessa vähentävät riskillisuutta ja parantavat koulutustasoa myöhemmin aikuisena¹⁰. Näin ollen oppilashuollon interventiot ovat myös kansataloudellisesti kannattavia. Oppilashuollon palveluja ovat terveydenhoitajan, koulukuraattorin ja – psykologin palvelut (OHL 3.3 §). Heidän työnsä keskiössä on lapsi ja lapsen edun edistäminen kaikissa häntä koskevissa toimissa. Lisäksi oppilashuoltotyötä tekee myös koko kouluyhteisö (OHL 4 §), koska kaikki koulun työntekijät toimivat yleisen hyvinvoinnin parantamiseksi koulussa.

Lapsen etu on universaali käsite, jolle ei ole yksiselitteistä määritelmää, mikä voi olla hyvinkin haastavaa lainsoveltajan kannalta, koska lapsen edun erilaiset tulkitsemistavat voivat johtaa epäyhtenäisiin lainsäädännön soveltamiskäytäntöihin.¹¹ Tässä työssä lapsen edulla tarkoitetaan lapsen edun mukaista menettelyä häntä itseään koskevissa asioissa huomioiden hänen ikänsä ja kehitystasonsa. Koska lapsen edulle ei ole oikeudellista määritelmää, on lapsen edun määrittelyssä turvaututtava usein muiden tieteenalojen, erityisesti psykologian, kasvatustieteiden, lääketieteen, psykiatrian ja sosiaalityön käsityksiin ja tutkimuksiin lapsen edusta.¹² Ylipääntänsä lapsioikeus oikeudenalana voidaan nähdä korostetun monitieteellisenä. Lisäksi on erityisen tärkeää tarkastella lapsen etua siinä oikeudellisessa kontekstissa, missä se esiintyy ja huomioida kunkin tilanteen erityisolosuhteet. Lapsen edulle ei ehkä löydetä koskaan yhtä yhteistä määritelmää, koska se on hyvin arvosidonnainen käsite ja määrittelijäkohtaista. Lapsen edun määrittelemisen voi kuteinkin auttaa muita asiantuntijoita työssään ja helpottaa lainsoveltajaa lapsen etuun liittyvissä päätöksentekotilanteissa ja oikeudellisissa ratkaisuissa, vaikka juridisen sisällön antaminen sille voikin olla vaikeaa. Tämä

¹⁰ *Heckman ym.* 2013, s. 2052–2086.

¹¹ Lapsen edun käsitteestä enemmän myöhempanä luvussa 2. Tässä yhteydessä mainittakoon, että käsitteen avoimuutta on kritisoitu ja se voi olla ongelmallista arvioitaessa lapsen etua. Päätöksen ymmärtämisen ja lapsen oikeusturvan vuoksi lapsen edun käsite tulee päätöksenteossa avata, ks. *de Godzinsky* 2013, s. 164–165; *Aaltonen* 2009, s. 297.

¹² Tämän työn näkökulmaa käsittää lapsioikeus monitieteellisenä oikeudenalana voidaan katsoa puoltavan se, että itse lapsioikeuden käsite on vielä hieman epätäsmällinen, mikä johtunee siitä, että lapsioikeus omana oikeudenalanaan on vielä melko nuori. Itsenäiseksi käsitteeksi se tuli Suomessa 1970-luvulla. *Kurki-Suonion* mukaan monissa Euroopan maissa lapsioikeus määritellään ongelmakeskeisesti yli oikeudenalojen, ks. *Kurki-Suonio* 1996, s. 282–283.

tutkimus voi osaltaan auttaa pohdittaessa lapsen etua oppilashuollon toimintakulttuurissa ja oppilashuollon kehittämistyössä.

Lapsen etu oppilashuollon käytännön työssä on valittu tutkimuksen kohteeksi sen ajankoh-taisuuden ja yhteiskunnallisen merkittävyyden vuoksi. Aiemmin mainitun väestön polarisoi-tumisen, lasten ja nuorten hyvinvointierojen ja syrjäytymisen kasvun lisäksi aihe on muu-tenkin yhteiskunnallisesti relevantti. Koulutuksen osuus kuntien taloudessa tulee olemaan Sote-uudistuksen (jos toteutuu) jälkeen suurin kunnalle jäävä menoerä. Lisäksi uusi oppilas-huollon työtä määrittävä oppilas- ja opiskelijahuoltolaki tuli voimaan 2015 elokuussa, joten tutkimustietoa lain vaikutuksista ja vaikuttavuudesta lapsen etuun ei ole ehtinyt myöskään kertyä.¹³ Kolmanneksi OHL koskettaa noin 800 000 oppilashuollon piirissä olevaa lasta ja nuorta, joten sen välitön vaikuttavuus on huomattava, puhumatta OHL:n välillisestä merki-tyksestä koko yhteiskunnalle¹⁴. Neljänneksi korkealaatuinen koulutushan on perinteisesti nähty yhteiskuntamme perustana. Erityisesti suomalaisten ylpeydenaiheena on jo pitkään ollut tasa-arvoa toteuttava ja opetukseltaan edistyksellinen peruskoulu, jota monet muut maat jäljittelevät. Nykyään ollaan kuitenkin huolissaan lasten ja nuorten eriarvoistumisesta oppimisessa. Näistä näkökulmista katsottuna on tärkeää analysoida lapsen edun toteutumista oppilashuollon käytänteissä. Tämän tutkimuksen näkökulma liittyy näin läheisesti hyvin-vointivaltio-oikeudellisiin kysymyksiin.

Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden tutkimuslaitokselle on tyypillistä monitieteellisyys. Tiedekunnan tutkimusstrategiaan ja empiirisen oikeustutkimuksen alaan kuuluu olennaisena osana kehittää yhteistyötä muiden tieteenalojen kanssa. Empiiristä tutkimusta voidaan hyö-dyntää esimerkiksi eriarvoisuuden tutkimiseen ja hyvinvointiin. Empiirisen tutkimuksen

¹³ Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki tuli voimaan 1.8.2014. Lakiin on koottu aiemmin hajallaan olleita säännöksiä oppilas- ja opiskelijahuollosta, opiskeluhuoltotyön kirjaamisesta, henkilötietojen käsittelystä, salassapidosta sekä rekisteröinnistä. Lisäksi se sisältää uusia säännöksiä. Eduskunta edellyttää päätöksessään hyväksyä oppi-las- ja opiskelijahuoltolaki, että opetus- ja kulttuuriministeriö on seurattava uudistuksen vaikutuksia oppilas-huollon vaikuttavuuteen ja tehostumiseen sekä henkilöstön riittävyteen ja palvelujen saatavuuteen eri puolilla maata ja annettava asiasta sivistysvaliokunnalle selvitys kevälistuntokaudella 2018. Ks. *Eduskunnan vas-taus 218/2013 vp*, kohta päätös.

¹⁴ *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2015, s. 1.

avulla voidaan esimerkiksi tarkastella viranomaisten käyttäytymistä ja kokemuksia ja viranomaiskäytäntöjen yhdenmukaisuutta sekä arvioida lainsäädännön todellisia vaikutuksia jälkikäteen. Tämä pro gradu -tutkielma on monitieteellinen. Siinä yhdistetään perinteistä tutkimussuuntausta lainoppia ja empiiristä oikeustiedettä ja tutkintaan juuri edellä mainittuja teemoja eli kuinka oppilashuollon viranomaiset toimivat käytännössä ja miten oppilashuollon menettelytavoissa lapsen etu on huomioitu, ovatko heidän toimintatapansa samankaltaisia toistensa kanssa ja edistävätkö oppilashuollon järjestämistavat ja toimintakäytännöt yhdenvertaisuutta, lasten hyvinvointia ja heidän etuaan.

Tutkimuksia erityisesti lapsen oikeuksista ja lapsen edusta ja sen toteutumisesta on tehty jonkin verran. Uusimmista mainittakoon oikeuskäytännöstä *Hakalehto* 2016, koskien lapsen etua KKO:n perheoikeudellisissa ratkaisuisissa, *de Godzinsky* 2014 liittyen lapsen etuun ja osallisuuteen hallinto-oikeuden päätöksissä ja *Parsons* 2010 koskien lapsen etua turvapainehakija- ja pakolaispäätöksissä. *Pajulammi* on väitöskirjassaan 2014 tutkinut, mitä lapsen osallisuus oikeudet tarkoittavat. *Salmi* 2009 (toim.) Oikeuspoliittiselta tutkimuslaitokselta on julkaissut tutkimuksen nuorten rikollisuudesta koulussa.¹⁵

Lapsen etua liittyen kouluyhteisöön on tutkittu ylipäättänsä niukasti. Lapsen edusta oppilashuollon työssä ei löydy tutkimusaineistoa, kuten edellä mainittu. Sen sijaan oikeuskirjallisuutta on löydettävissä koskien lapsen oikeuksista runsaasti, kotimaista kylläkin vähemmän. Oppilaan oikeudet opetustoimessa 2012 on *Hakalehto-Wainion* uusi kattava perusteos lapsen oikeuksista kouluyhteisössä ja hänen toimittamansa Lapsioikeus murroksessa 2013 koostaa useita näkökulmia lapsen etuun ja oikeuksiin. *Mahkonen* 2015 on laatinut uudesta oppilas- ja opiskelijahuoltolaista kirjan, joka selkeyttää uutta lakia ja sen käyttöä työvälineenä.¹⁶

Rakenteellisesti tämä tutkielma koostuu kahdesta osasta, lainopillisesta ja empiirisestä osasta. Ensimmäinen osa on lainopillinen. Aihetta lähestytään ensin kansainvälisten sopimusten ja kansallisen lainsäädännön näkökulmasta avaten lapsen edun käsitettä ja lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta ja siihen ankkuroidaan lapsen edun käsite oikeussääntönä, perusoikeutena ja oikeusperiaatteena. Tämän osion tavoitteena on selkeyttää ja lisätä ymmärrystä

¹⁵ Ks. enemmän uusista tutkimuksista *Hakalehto* 2016; *de Godzinsky* 2014; *Parsons* 2010; *Pajulammi* 2014; *Salmi* 2009.

¹⁶ Nämä kirjat löytyvät lähdeluettelosta ja niiden sisälihin viitataan useasti tässä tutkielmassa.

lapsen edun käsiteestä. Tämän osion toisessa pääkappaleessa eli kolmannessa luvussa tarkastellaan syvemmin ja kattavasti oppilashuoltoa kirjallisuuden avulla ja analysoidaan, kuinka lapsen etu on huomioitu oppilashuoltoa ohjaavassa lainsäädännössä.

Toiseen osaan on sijoitettu empiirinen tutkimus. Neljännessä luvussa käsitellään empiiristä oikeustutkimusta ja kuvataan aineiston keräyksen menetelmää sekä kuvaillaan aineistoa ja sen sisältöä. Viidennessä luvussa tarkastellaan voimassa olevan, formaalin oikeuden -Law in Books sekä käytännön oikeustilan -Law in Action välistä suhdetta kerätyn empiirisen tutkimusaineiston kautta ja esitellään tutkimustulokset johtopäätöksineen¹⁷. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka laissa oppilashuollosta on huomioitu lapsen etu ja lapsen edun ensisijaisuuden periaate ja kuinka oppilashuollon käytänteet (Law in Action) eroavat muodollisesta oikeudesta ja vastaavat laissa säädettyjä velvoitteita ja mahdollistavat lapsen edun toteutumista. Tutkimuskysymysten kehikkona ovat oppilashuoltolain säännökset. Empiirisen osan tutkimuskysymykset voidaan vielä kiteyttää; 1) Mitä tarkoitetaan ja miten ymmärretään oppilashuollolla ja lapsen edulla oppilashuollon käytänteissä, 2) Miten lapsen etu on huomioitu oppilashuoltoa ohjaavassa lainsäädännössä, oppilashuoltolaissa ja eroavatko oppilashuollon menettelytavat kirjoitetusta oikeudesta ja mahdollistavatko menettelyt lapsen edun toteutumisen oppilashuollon työssä peruskouluissa. Kuudennessa luvussa kootaan lyhyesti tutkimustulokset.

¹⁷ Suomalaista oikeuskirjallisuutta Law in Books – Law in Action edustaa *Ervasti* L 1998, s. 364–388; *Ervasti* 2011; *Ervasti* 2012. Ks. myös *Gräns* 2012, s. 206.

2 LAPSEN EDUN JURIDIKKAA

2.1 Lapsen etu käsitteenä

Lapsioikeudellisen sääntelyn perusarvona pidetään lapsen etua. Tässä työssä lapsen edulla tarkoitetaan lapsen edun mukaista menettelyä häntä itseään koskevissa asioissa huomioiden hänen ikänsä ja kehitystasonsa.¹⁸ Lapsen etu on yleismaailmallinen periaate, joka ohjaa kaikkia lapsiin kohdistuvia toimia. Lapsen edulle ei ole kuitenkaan olemassa mitään juridista universaalia, täsmällistä ja yksiselitteistä määritelmää, vaikka lapsen etu onkin huomioitu kansainvälisessä kuin kansallisessa lainsäädännössämme.¹⁹ Tämä voi olla toisinaan hankalaa, kun lainsäädännössä tai eri oikeudenalojen lasta koskevissa ratkaisuissa viitataan lapsen etuun ja edun käsite on moniulotteinen ja tulkinnanvarainen. Siksi lapsen edun määrittäminen ja konkretisoiminen on tärkeää tehdä aina siinä tilanteessa ja toimintaympäristössä, missä lapsi on ja missä kontekstissa kysymys esitetään²⁰. *Mikkola* on todennut, että lapsen edulle annetaan oikeusjärjestelmäkohtaisesti merkityssisältö ja jopa silloin sen merkitystä pohditaan tilannekohtaisesti.²¹ Lisäksi on muistettava, että lapsen edulle annettava merkityssisältö on aina enemmän tai vähemmän riippuvainen lapsen edun määrittelijän oikeuskäsitksestä, arvomaailmasta ja elämäkokemuksista.²² *Hakalehto-Wainio* on useissa tutkimuksissaan ja kirjoituksissaan viitannut siihen, että lapsen edusta annettu tulkinta yhdessä asiassa on harvoin sellaisenaan sovellettavissa toiseen tapaukseen²³. *Valjakka* on myös todennut, että tapaukseen sovellettavat lait ja olosuhteet vaikuttavat lapsen edun tulkintaan, mutta hän painottaa, ettei vaihteluväli tapauksittain voi olla kovin suuri.²⁴ Lapsen edun tulkintatilanteet ovat aina ainutkertaisia.

¹⁸ Ks. myös *Räty* 2007, s. 26. Tässä työssä huomataan, kuten monissa muissakin tutkimuksissa, että olisi helpompaa määritellä mikä ei ole lapsen etu kuin mitä sillä tarkoitetaan.

¹⁹ Erityisesti lapsen etua on määritelty lastensuojelulaissa ja lapsenhuoltolaissa, laki lapsen huollosta ja tapausoikeudesta (LHL, 361/1983).

²⁰ Lapsen edun käsitettä pohditaan lapsioikeuden lisäksi usein perhe-, koulutus-, rikos-, sosiaali- ja työoikeuden sarjoilla. Erityisesti rikosoikeuden alalla on kiinnitetty huomiota lapsen oikeudelliseen asemaan, hänen oikeuteen tulla kuulluksi ja lapsiystävälliseen kohteluun koko rikosprosessin aikana. Esimerkkinä oivallinen poikihallinnollinen kehittämisprosessi, LASTA-hanke, joka toimii Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) koordinoimana ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön (STM), oikeusministeriön (OM) ja sisäasiainministeriön yhteistyönä. Tavoitteena oli luoda yhteinen valtakunnallinen yhteistyömalli poliisille, syyttäjälaitokselle, lastensuojelulle sekä sairaanhoidolle niitä tapauksia varten, joissa epäillään, että lapsi on joutunut seksuaalisen hyväksikäytön tai väkivallan kohteeksi. Toimintamallin keskiössä on lapsiystävälliset ja yhteistoiminnalliset viranomaisprosessit. Lasta-hankkeesta ks. enemmän *THL* 2016, kohta Lasta-hanke.

²¹ Ks. *Mikkola* 2012, s. 18.

²² Näin myös mm. *Räty* 2010, s. 18–19.

²³ *Hakalehto-Wainio* 2011, s. 516.

²⁴ *Valjakka* 2002, s. 54–55.

Suomessa lapsen edun käsitettä tuomioistuimissa on pohdittu erityisesti tilanteissa, jotka liittyvät lapsen tapaamisoikeuteen, adoptioon, huostaanottoon ja lastensuojeluun²⁵. *Hakalehto-Wainio* korostaa, että käytettäessä lapsen etua ratkaisuperusteena pelkkä viittaaminen lapsen edun pohtimiseen ei riitä; on tuotava esiin, miten ratkaisuun on päädytty ja miksi se on parempi kuin muut ratkaisuvaihtoehdot. Myös *de Godzinsky* on korostanut, että lapsen edun käsitteen avoimuudesta johtuen tuomioistuinten on hankalaa arvioida lapsen etua oikeustieteelle tyypillisellä syllogismi-ratkaisumallilla eli jolloin oikeusnormia (yläauseke) verrataan faktoihin (alalauseke) ja muodostetaan looginen ratkaisu. Sen sijaan tuomioistuinten ratkaisuissa tulisi korostua avoin ja selkeä argumentointi, jotta vältetään kaavamaisilta ratkaisujen vaihtoehdoilta eikä tyydytä pelkkään toteamaan lapsen edusta.²⁶ Lisäksi lapsen edun arviointi edellyttää, että lapsen oikeus tulla kuulluksi sekä ilmaista mielipiteensä häntä itseään koskevan asian käsittelyssä on toteutunut.²⁷

Mattsson on määritellyt lapsen edun käsiteparin avulla: lapsen tarpeet (*barnets behov*) ja lapsen etu (*barnets interessen*). Lapsen tarpeiksi Mattsson määrittelee ne tarpeet, joita aikuinen arvioi lapsella yleensä olevan. Lapsen edulla hän viittaa siihen, mitä yksittäinen lapsi todellisuudessa tietystä asiayhteydessä tarvitsee.²⁸

Lapsen edun käsitettä voidaan pitää myös aika- ja kulttuurisidonnaisena. Eurooppalaisen oikeuskäsitteen mukaan esimerkiksi lasten käyttäminen työvoimana ei ole ensinnäkään sallittua ja se nähdään vastoin lapsen etua, mutta kehitysmaissa se on arkipäivää. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 14:n mukaan lapsen etu on myös dynaaminen käsite; se muuttuu ajan mukaan²⁹. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 14 koskien lapsen etua ei pyri määrittämään, mikä on lapsen etu kaikissa mahdollisissa tilanteissa kaikkina aikoina, vaan siinä annetaan puitteet lapsen edun määrittämiselle.

²⁵ Lapsen edun monimuotoisuuden käsitettä on pohdittu esimerkiksi seuraavissa oikeustapauksissa *KHO 2010:17*; *KHO 2016:165*; *KHO 2015:100* liittyen oleskelulupiin, perheen yhdistämiseen ja lapsen etuun, *KHO 2011:113*; liittyen huostaanottoon ja lastensuojeluun sekä *KHO 2008:53* liittyen adoptioon ja lapsen etuun. Kuten tekstissä todettu, suurin osa tuomioistuinten ratkaisuksista liittyvät edellä mainittuihin teemoihin lapsen edusta. Lisäksi rikosoikeus on oikeudenala, jossa lapsen etua arvioidaan ja korostetaan tuomioistuinratkaisujen lisäksi erityisesti jo lapsen kuulemisen yhteydessä esitutinnan aikana, ks. enemmän *Tuominen 2016* ja *Polisihallitus 2013*.

²⁶ *De Godzinsky 2014*, s. 21.

²⁷ Ks. *CRC/C/GC/12 Yleiskommentti nro 12 2009*, s. 11, 14, 16; *Euroopan neuvoston ministerikomitea 2011*, s. 50–53; *Vanhove – Duroy 2016*; sekä lapsen edun arvioimisesta tapaamisoikeuteen liittyvissä kysymyksissä *LaVM 7/1996 vp*, s. 3.

²⁸ *Mattsson 2002*, s. 37.

²⁹ *CRC/C/GC/14 Yleiskommentti nro 14 2013*, s. 5.

Lapsen edun määrittelyyn liittyy voimakkaasti määrittelijän arvot, asenteet, tiedot sekä kokemukset. Lapsioikeus on ylipäättänsä voimakkaasti sidoksissa oikeuden ulkopuolisiin tieteenaloihin, erityisesti kasvatus- ja sosiaalitieteisiin, psykologiaan, lääketieteeseen ja psykiatriaan. Näiden tieteenalojen tutkimuksia ja näkökantoja hyödynnetään myös oikeustieteessä määriteltäessä lapsen etua ja mikä on lapsen edun ensisijaisuuden arvioinnissa tärkeää ja merkityksellistä ottaa huomioon.³⁰ Myös *Breen* korostaa muiden tieteenalojen näkemysten merkitystä tarkastellessa lapsen etua³¹.

Yhteistä käsitteen määrittämiselle on kuitenkin aina sen suora sidos YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen artikloihin ja käsitykseen lapsen edusta. Lasten oikeuksien sopimuksen 3 artikla 1 kohta sisältää velvoitteen, jonka mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimiä toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Lapsen edun käsite on kolmiosainen:

1. Aineellinen oikeus: Lapsella on oikeus vaatia tuomioistuimessa, että hänen etunsa arvioidaan ja otetaan huomioon häntä koskevissa päätöksissä.
2. Perustavanlaatuinen tulkintaperiaate: Lakien kolloosio-tulkintatilanteissa valitaan sellainen tulkinta, joka on lapsen edun parhaaksi.
3. Menettelysääntö: Lapsen etua tulee aina punnita päätöksenteossa ja perusteluissa tulee ilmetä, miten lapsen etu on otettu huomioon.³²

Suomessa lapsen edun käsite on vakiintunut jo 1980 luvulla, jolloin säädettiin lastensuojelulaki, joka asetti lapsen edun kaikkea päätöksentekoa ja toimintaa ohjaavaksi ohjeeksi ja periaatteeksi³³. Lapsen edusta ja sen turvaamisesta määrätään myös muissa säädöksissä, tär-

³⁰ Eri asiantuntijatahoilla (esim. poliisi/psykologi) voi olla hyvin erilaiset käsitykset lapsen edusta, ks. *Hirvelä* 2006, s. 234–235. Kouluyhteisössä lapsella, hänen huoltajillaan tai koulun henkilöstöllä voi olla erilaisia käsityksiä lapsen edun toteutumisesta, ks. luku tutkimustulokset.

³¹ *Breen* 2002, s. 27–78.

³² *CRC/C/GC/14 Yleiskommentti nro 14* 2013, s. 4, 20.

³³ Muun muassa *Hakalehto-Wainio* on kiinnittänyt huomiota lapsen edun käsitteen avoimuuteen ja ulottuvuuteen sekä lapsen oikeuksia koskevan sopimuksen suomenkieliseen määritelmään, jonka mukaan on ”ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”. Hakalehto-Wainion mukaan englanninkielisessä versiossa: ”*the best interests of the child shall be a primary consideration*”, sana etu on monikossa, mikä kuvaa paremmin lapsen edun käsitteen moninaisuutta lapseen liittyvässä päätöksenteossa, ks. *Hakalehto-Wainio* 2013, s. 32.

keimpinä mainitaan PL, sosiaalihuoltolaki (SHL, 1301/2014), lapsenhuoltolaki, varhaiskasvatuslaki (32/1973), hallintolaki (HL, 432/2003), ja erityisesti oppilashuoltoa koskien perusopetuslaki ja oppilashuoltolaki.

Lasten oikeuksien toteutumista valvoo lapsen oikeuksien komitea. Suomi on saanut toistuvasti komitealta nuhteita, ettei lainsäädäntömme ota riittävästi huomioon lapsen oikeuksia ja lapsen etua viranomaistoiminnassaan ja tuomioistuinten toiminnassa. Lapsen etu ei toteudu käytännössä kaikilla lapsiin vaikuttavilla alueilla.³⁴ Tästä lähtökohdasta on tärkeää tutkia lapsen edun toteutumista.

Oppilashuollon työssä lapsen etu on luonnollisesti keskiössä ja lapsen edun määrittäminen on jatkuvasti tulkinnan kohteena. Lapsen edun tarkoitus on ohjata päätöksentekijän harkintaa. Lapsen edun toteutumiseen voi liittyä haasteita ja ristiriitatilanteita koulumaailmassa. Lapsen etu, esimerkiksi oikeus oppilashuollon palvelujen käyttämiseen, voi poiketa vanhempien edusta. Tai oppilas voi oirehtia psyykkisesti, hän voi huonosti ja vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö lapsen tukemiseksi ei onnistu. Lapsen oirehdivuuden jatkuessa ja sen haitatessa opinnoissa suoriutumista, LSL 25 § velvoittaa koulua ottamaan yhteyttä lastensuojeluviranomaisiin mahdollisen lastensuojelutarpeen selvittämiseksi. Tällaisissa tilanteissa huoltajat ja oppilashuollon henkilökunta saattavat olla erimieltä siitä, mikä on lapsen edun mukaista menettelyä. Opetustoimessa yleensä tulee aina ottaa huomioon lapsen etu, myös lapseen epäsuorasti tai pitkäkestoisesti koskevista ratkaisuksista. Esimerkiksi oppituntien pituutta ja taukoja suunniteltaessa tulee ottaa ensisijaisesti huomioon lapsen etu eikä esimerkiksi opettajan työpäivän pituus. Tai jo opetussuunnitelman perusteita laadittaessa on kiinnitettävä huomiota lapsen etuun³⁵.

³⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea ohjaa ja valvoo lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa ja tulkintaa sopimusmaissa. Komitea koostuu 18 riippumattomasta asiantuntijasta ja sopimusvaltiot raportoivat heille oman maansa lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin tilasta määräajoin. Raportointi tapahtuu viiden vuoden välein. Komitea antaa sopimusvaltiolle päätelmiä, suosituksia ja huomautuksia, joihin sen tulee vastata seuraavassa maaraaportissa. Ks. enemmän komitean toiminnasta *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, kohta The Committee on the Rights of the Child (CRC) 2017.

Suomi on viimeksi raportoinut vuonna 2008 ja saanut komitean suositukset ja päätelmät vuonna 2011 koskien maaraaporttiaan. Sen mukaan Suomella riittää vielä haasteita lasten oikeuksien toteuttamisessa lainsäädännössä ja lapsen edun huomioimisessa. Komitea pitää valitettavaa, ettei lapsen edun käsitteen moninaisuutta ymmärretä. Sen mukaan lainsäädännössä ei viitata riittävästi lapsen etuun eikä edun periaatetta ymmärretä eikä oteta riittävästi huomioon lasta koskevassa päätöksenteossa. Ks. enemmän *CRC/C/FIN/CO/4** 2011, s. 7.

³⁵ Ks. Näin myös *Hakalehto-Wainio 2012*, s. 63–64.

2.2 Lapsen edun oikeudellinen perusta

2.2.1 Lapsen etu ja lapsen edun ensisijaisuuden periaate kansainvälisissä sopimuksissa

Lapsioikeuden keskeiseksi periaatteeksi on noussut lapsen etu. Kuten edellä mainittu, lapsen edun oikeudellisen tulkinnan kannalta sen tärkein lähde on YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus, joka on maailman laajimmin ratifioitu YK:n ihmisoikeussopimus.³⁶ Suomi on allekirjoittanut ja ratifioinut LOS -sopimuksen vuonna 1991. Se perustuu Lapsen oikeuksien julistukseen (the Geneva Declaration on the Rights of the Child) vuodelta 1924. Tuolloin lasten oikeudet koottiin ensi kertaa kansainvälisesti yhteen säädökseen. 1959 astui voimaan YK:n Lapsen oikeuksien julistus (the UN Declaration of the Rights of the Child), jonka LOS korvasi vuonna 1989³⁷. Sopimus kuuluu maailman laajimpiin levinneistä yleissopimuksista. Maailman valtiosta ainoastaan Yhdysvalloissa, Somaliassa ja Etelä-Sudanissa sopimus ei ole voimassa.³⁸ Lapsen oikeuksien sopimus on merkinnyt lasten oikeuksien kehityksessä eri kulttuureissa ja maissa merkittävää roolia. Ihmisoikeuksiin lukeutuvat lapsioikeudet eivät ole lainsoveltajan näkökulmasta pelkästään julistuksenomaisia periaatteita, vaan lasten oikeuksien sopimus on saatettu voimaan lailla Suomessa 1991. Suomea oikeudellisesti sitovana asiakirjana LOS on poikkeuksellinen. Se asettaa valtiolle velvollisuuden tiedottaa lasten oikeuksista (artikla 42) ja se määrittelee YK:n elimille oikeuden ja velvollisuuden seurata ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista jäsenvaltiossa (artikla 43).³⁹ Julkisella vallalla – siten myös koululla on aktiivinen velvollisuus tiedottaa ihmisoikeuksista ja edistää niiden toteutumista.

YK:n Lasten oikeuksien sopimuksen artikla 2 mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat ja takaavat tässä yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäytön alaisille lapsille ja lapsiryhmille. Lasten oikeuksien yleissopimuksen 3 artikla 1 kohta, joka velvoittaa sopimuksen allekirjoittaneita maita ensisijaisesti huomioimaan lapsen edun kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten

³⁶ Ihmisoikeussopimukset solmitaan valtioiden välillä. Valtiot ovat velvoitettuja takamaan sopimuksissa tunnustetut oikeudet oikeudenkäyttöpiirissään oleville ihmisille.

³⁷ Lasten oikeuksien julistuksen periaate 7:ssä mainittiin jo lapsen etu. Käytettiin nimitystä ”lapsen parasta” johtavana periaatteena kouluympäristössä. ”Lapsella on oikeus saada koulutusta, jonka ainakin alkeisasteella tulee olla maksuton ja pakollinen. – – Lapsen koulutuksesta ja ohjauksesta vastuussa olevien on johtavana periaatteena pidettävä lapsen parasta – –.” Ks. UNICEF 2017, kohta lapsen oikeudet.

Useasti oikeudellisesti velvoittavaa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus sekoitetaan juuri tähän ohjelmallisuuteen ja yleissopimusta huomattavasti suppeampaan YK:n lapsen oikeuksien julistukseen vuodelta 1959.

³⁹ YK:n elimellä tarkoitetaan erityisesti aiemmassa kappaleessa selostettua lapsen oikeuksien komiteaa ja sen ohjaus- ja valvontafunktiota.

toimissa, jotka koskevat lapsia, on sopimuksen johtava periaate. Toimilla tarkoitetaan lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 14:n mukaan etenkin oikeudellisia ja hallinnollisia päätöksiä, menettelyjä, käytänteitä ja muita toimia, kuten lainsäädäntöä, strategioita, suunnitelmia, palveluja, talousarvioita ja ohjeita, jotka koskevat lasta yksilönä, lapsiryhmänä tai lapsia yleensä. Valtiolla on laaja velvollisuus huomioida lapsen etu ja erityisesti hallintoviranomaisten yksittäistä lasta koskevissa päätöksissä on arvioitava lapsen etua, jonka on ohjattava päätöksentekoa ja päätösten toimeenpanoa. Koulu on julkinen laitos, joiden toiminta koskettaa lapsia ja koulun päätöksillä on huomattava vaikutus lapsiin ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen, erityisesti heidän sivistyksellisiin oikeuksiin.⁴⁰ Kouluissa tehtäviin yleisimpiin hallinnollisiin päätöksiin luetaan kuuluvaksi opetuksen järjestäjän tekemät erityisopetuspäätökset, oppilaalle annettavat varoitukset ja määräaikainen erottaminen koulusta (POL 36 §) sekä oppilashuoltoa (POL 36h §), majoitusta (POL 33 §), koulumatkoja (POL 32 §) ja tapaturman hoitoa (POL 34 §) koskevat päätökset. Näihin hallintoviranomaisten päätöksiin lapsella ja hänen huoltajillaan on muutoksenhakuoikeus hallintolainkäyttölain 4 § (HLL, 586/1996) mukaan. Lapsen etua täytäntöön pantaessa tulisi ottaa huomioon myös päätösten ja toimien pitkän aikavälin vaikutukset lapseen. Koululla on suurempi vaikutus lapsen kehitykseen, identiteetin kehittymiseen ja hyvinvointiin kuin ymmärretään. Nykytutkimusten valossa esimerkiksi kiusaamistapauksissa tehdyt päätökset vaikuttavat oleellisesti lapsen kehitykseen ja tulevaisuuteen⁴¹.

Lapsen oikeuksien sopimuksen muita keskeisiä periaatteita ovat syrjimättömyys (artikla 2), oikeus elämään ja kehittymiseen (artikla 6) ja lapsen näkemysten kunnioittaminen eli oikeus tulla kuulluksi ja osallistua (artikla 12)⁴². Lasten oikeuksien sopimuksesta ei ilmene suoraan

⁴⁰ CRC/C/GC/14 Yleiskommentti nro 14 2013, s. 4–5, 7–9.

⁴¹ Koulun roolista ja kiusaamisen vaikutuksesta ks. enemmän *Hakalehto-Wainio* LM 2012, s. 235–241; *Itkonen – Talib* 2013; *Renko ym.* 2012; *Knuutinen* 2016.

⁴² Lapsen etuun liitetään nykyään erottomana osatekijänä lapsen ”osallisuusartikla”, LOS:n 12 artikla. Ks. *CRC/C/GC/12, Yleiskommentti nro 12* 2009. Jos lapsi tai jos hän ei siihen kykene, hänen huoltajansa ei saa tilaisuutta ilmaista mielipidettään, ei lapsen etu toteudu LOS:ssa määritellyllä tavalla. *Mahkosen* mukaan kuulemista, lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen informointia koskevat oikeusohjeet ovat sidoksissa lasta koskevaan kasvatustieteelliseen, psykologiseen ja psykiatriseen tutkimukseen *Mahkonen* LM 2001, s. 997. *Nieminen* on korostanut lapsen näkemyksen merkitystä arvioitaessa lapsen etua, ks. *Nieminen* LM 2004. *De Godzinsky* on tutkinut lapsen kuulemista, lapsen etua ja osallisuutta hallinto-oikeuden päätöksissä ks. *de Godzinsky* 2014, s. 90. Hän on todennut, että hallinto-oikeuksien huostaanottoon liittyvissä ratkaisuissa lapsen oikeutta osallisuuteen sivuutetaan ajoittain.

Lapsen etu ja lapsen mielipide voivat olla näkemyksenä erilaisia. Lapsen etua määriteltäessä on selvitettävä lapsen mielipide, mutta lapsen edun mukainen päätös voi olla ristiriidassa ja poiketa lapsen tai hänen huoltajansa mielipiteestä. Lapsen etu voi olla myös eri kuin koulun etu. Lapsen edun arviointi on aina yksilöpäätös.

lapsen edun käsitettä, vaan sopimusta tulee tarkastella kokonaisuutena ja näiden periaatteiden valossa lapsen etua määriteltäessä.⁴³ Lapsen oikeuksien komitea huomauttaa, että opetustoimen viranomaiset ovat velvollisia toimimaan niin, että lapsen etu ja ihmisoikeudet toteutuvat kouluyhteisössä. Lapsen ihmisoikeuksien kunnioittaminen on oltava koulutyön lähtökohta. Komitea toteaa, etteivät lapset menetä ihmisoikeuksiaan astumalla koulun portista sisään.⁴⁴

Lapsen etu yhdistyy moneen muuhunkin LOS:n artiklaan. Erityisesti koulutusoikeuteen, lapsen etuun kouluyhteisössä ja oppilashuoltoon voidaan yhdistää edellä mainittujen periaatteiden lisäksi oikeus koulutukseen saatavuuteen, artikla 28 ja koulutuksen sisällön laatuun, artikla 29. Tässä yhteydessä lapsen oikeuksien komitea tarkoittaa koulutuksella muodollisen koulusivistyksen lisäksi erilaisia oppimisprosesseja, jotka auttavat lapsia sekä yksin että ryhmässä kehittämään persoonallisuuttaan ja valmiuksiaan, jotta hän kykenee ihmisoikeudet huomioiden elämään yhteiskunnassa tyydyttävää elämää ja vastaamaan nykyajan haasteisiin, joita liittyy globalisaation, uusien teknologioiden ja niihin pohjautuvien ilmiöiden mukanaan tuomien muutosten aikakauteen ja haasteisiin.⁴⁵

Muita yleissopimuksen kohtia, jotka ovat relevantteja kouluympäristössä ja lapsen edun ensisijaisuuden toteutumisessa, on artikla 30, joka takaa vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten kielelliset ja sivistykselliset oikeudet. Myös kansallisessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa korostetaan vähemmistöjen asemaa. Sen mukaan opetus tulee toteuttaa siten, että vähemmistöön kuuluvilla lapsilla ja maahanmuuttajalapsilla on mahdollisuus saada opetusta taustastaan huolimatta ja huomiota on kiinnitettävä oppilaan äidinkieleen⁴⁶. Oikeuskansleri on ollut myös huolissaan maahanmuuttajataustaisten oppilaiden tasaveroisista mahdollisuuksista saada oppilashuollon palveluja. Tutkimustiedon puute vaikeuttaa asian arvioimista.⁴⁷ Lisäksi perustuslain 17 § määrittellään vähemmistöryhmien oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin, joka koskee myös opetusta.

⁴³ *De Godzinsky* 2015, s. 859. Lapsen etua arvioitaessa tulee *lasten komitean* mukaan ottaa huomioon olennaisina tekijöinä lapsen näkemykset, lapsen identiteetti ja tausta, perhesuhteiden vaaliminen, lapsen huolto, lapsen suojaaminen, lapsen turvallisuus, lapsen mahdollinen haavoittuva asema, lapsen oikeus terveyteen ja koulutukseen. Ks. enemmän *CRC/C/GC/14 Yleiskommentti 14*, kohdat 52–79.

⁴⁴ *CRC/GC/2001/1 Yleiskommentti nro 1 2001*, s. 4.

⁴⁵ *CRC/GC/2001/1 Yleiskommentti nro 1 2001*, s. 3–5.

⁴⁶ *Opetushallitus* 2014a, s. 86–93.

⁴⁷ Oikeuskansleri on kiinnittänyt huomiota siihen, että selvitysteen mukaan merkittävä osa maahanmuuttajataustaisista oppilaista on traumatisoituneita ja hänen käsityksensä mukaan olisi ” – perusteltua selvittää myös se, millä tavoin maahanmuuttajataustaiset oppilaat pystyvät käytännössä ja riittävän varhaisessa vaiheessa hyödyntämään esimerkiksi koulupsykologin ja koulukuraattorin palveluja.” *OKV/2/50/2015*, s. 10.

Lisäksi ajatuksenvapausartikla 14 ja artikla 13; oikeus vapaaseen mielipiteen muodostamiseen ja ilmaisuun, ovat kouluuyhteisössä keskeisellä sijalla, koska lapset ja nuoret oppivat koulussa demokratian perusteet. LOS:n artikla 31 sisältää lapsen oikeuden lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan. Koulussa huolehditaan näistä oikeuksista esimerkiksi säätelemällä koulupäivien pituutta ja lukuvuoden kestoja. Perusopetuslain 23 §:n mukaan kouluvuoden pituus on 190 päivää ja koulupäivien pituudesta säädetään POL:n 4 §:ssä. Oppilaan työpäivät ovat korkeintaan 5 tuntia 1-2 luokilla ja muilla vuosiluokilla enintään 7 oppituntia tai joissakin tapauksissa 8 tuntia. Lisäksi oppilaille järjestetään koulupäivän aikana mahdollisuus lepoon tauoilla ja huolehditaan fyysisestä ympäristöstä, joka mahdollistaa leikin.

Lasten oikeuksien sopimus artikla 16 tunnustaa lapsen oikeuden yksityisyyteen. Koulussa opetuksen järjestäjälle kertyy tietoa oppilaasta ja koulun tulee huolehtia, että tietoja käsitellään asianmukaisesti ja oppilaan yksityisyys turvataan⁴⁸. Oppilaitoksessa olevat asiakirjat ovat julkisia, jollei lailla muuta säädetä. Julkisuuslain 24 §:ssä määritellään salassa pidettävät asiakirjat. Oppilaan opetukseen liittyvät tiedot, kuten koesuoritukset, erityisen tuen päätökset ja oppilashuollon palvelujen käyttäminen kuuluvat salassapidon piiriin.

LOS 3 artikla kohta 2 mukaan lapsella on oikeus välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Tästä johtaen koulu on velvollinen huolehtimaan koulurauhasta ja fyysisen ympäristön, niin koulurakennuksen kuin myös koulupihan turvallisuudesta. Tähän liittyy myös yleissopimuksen artikla 19 (1), joka velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lapsia ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lainsäädännöllisesti oppilashuoltolaissa määrätään koulujen tehtäväksi muun muassa kiusaamisen ja väkivallan ehkäisyn suunnitelmien tekeminen (OHL 15 §) ja tukitoimien järjestäminen oppilaiden hyvinvoinnin turvaamiseksi (POL 36h §).

Lapsen etu kytkeytyy myös muihin kansainvälisiin sopimuksiin. YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien sopimuksen artikla 26 koskee erityisesti lapsien oikeutta opetukseen. Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten oikeuksien koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus, SopS 7–8/1976), 24 artikla määrittää lapsen oikeudesta suojeluun valtion, yhteiskunnan ja

⁴⁸ Ks. *Hetemäki* 2011, s. 161.

perheen taholta sekä oikeudesta nimeen ja kansalaisuuteen. Suomi on ratifioinut myös taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälisen yleissopimuksen (TSS – sopimus, SopS 6/1976)), jonka 10 artikla kohta 3 koskee lasten oikeutta erityiseen suojaan.

Suomi on lisäksi sitoutunut noudattamaan Euroopan Unionin (EU) jäsenvaltiona Euroopan sosiaalista peruskirjaa, Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusta (EIOS, SopS 19/1990) ja EU:n perusoikeuskirjaa. Euroopan sosiaalisen peruskirjan 17 artikla koskee erityisesti lasten oikeutta sosiaaliseen, oikeudelliseen ja taloudelliseen suojaan. Siinä sitoututetaan sopimusosapuolia huolehtimaan siitä, että lapsille perustetaan ja ylläpidetään riittävästi kouluja ja heille taataan maksuton perusopetus. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksella pyritään turvaamaan ja edistämään YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen sisältämiä oikeuksia. EU:n perusoikeuskirja sisältää erilaisia oikeuksia, vapauksia ja periaatteita, jotka koskevat myös lapsia, kuten oikeudesta koulutukseen ja periaatteen lapsityövoiman käytön kiellosta. Alla oleva EUVL:n 24 artiklan määritelmä vastaa LOS:n 24 artiklaa:

”1. Lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen on saatava ilmaista vapaasti mielipiteensä. Lapsen mielipide on hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti otettava huomioon häntä koskevissa asioissa;

2. Kaikissa lasta koskevissa viranomaisten tai yksityisten laitosten toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu;

3. Jokaisella lapsella on oikeus ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, jollei se ole lapsen edun vastaista.”

2.2.2 Lapsen etu kansallisessa lainsäädännössä ja perusoikeutena perustuslaissa

Suomen lainsäädännössä lapsen etu on ankkuroitu erityisesti lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lapsenhuoltolakiin sekä lastensuojelulakiin, joiden mukaan lapsen etua usein arvioidaan. LSL 4.2 § määrittää lapsen edun täyttymisen kriteerit seuraavasti:

”Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;*
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;*
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;*
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;*

- 5) *itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;*
 6) *mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä*
 7) *kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.”*

Tätä määritelmää voidaan verrata lapsenhuoltolain 1.1 §. Lapsen etu toteutuu parhaiten, jos lapsen etua ratkaistaessa lapsenhuoltolain 1.1 §:n ja LSL:n 4.2 §:n mukainen toiminta täyttyy. Molemmissa säädöksissä huomioidaan erikseen lapsen etuna oikeus koulutukseen, jonka tulisi vastata lapsen toivomuksia ja taipumuksia.

Lapsen etua on määritelty myös sosiaalihuoltolaissa (SHL, 1301/2014), jonka 5 §:n mukaan kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lasta, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Tämä vastaa formuloinniltaan LOS:n 3 artiklaa ja LSL:n 4.2 §. Koulutus tuodaan esiin myös SHL:n 4 §:ssä, jonka mukaan asiakkaan eli myös lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat toivomuksia, taipumuksia ja muita valmiuksia vastaavan koulutuksen, väylän työelämään sekä osallisuutta edistävän toiminnan.

Ajatus lapsen edusta on varhaiskasvatuslain monissa pykälissä lain taustalla ja suoraan se mainitaan järjestettäessä päivähoitoa lapsille (varhaiskasvatuslaki 11 §). Koulutukseen liitetään varhaiskasvatuslain 2a § – lapsen oppimisen edellytysten tukeminen ja elinikäisen oppimisen edistäminen ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttaminen. Tästä lainkohdasta voidaan myös johtaa oppilashuollon velvollisuus tukea lapsen koulunkäyntiä edistääkseen hänen etuaan. Lapsen etua käsitellään myös useissa muissa laissa, tämän työn kannalta edellä mainittujen säädösten tarkastelu riittää. Tutkielman keskeistä lakia lapsen edun toteutumisen kannalta, oppilashuoltolakia ja perusopetuslakia tarkastellaan yksityiskohtaisemmin tarkemmin.

Perustuslaki koskee saman lailla lapsia kuin aikuisia.⁴⁹ Tässä tarkasteltavana ovat perusoikeudet, jotka koskevat oppimista ja koulua ja siten automaattisesti oppilashuollon työtä. Lapsen etu on ankkuroitu erityisesti PL:n 6 §, 7 §, 16 § ja 19 §. Perustuslaissa lasten asema on turvattu PL:n 6.2 §:a. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Tällä lainsäätäjä on halunnut

⁴⁹ Lapsen perusoikeudet esiintyvät tässä työssä usein ja niiden merkitystä lapsen edulle käsitellään läpi työn.

korostaa lapsen itsenäistä asemaa ja päätösvaltaa: Näin voidaan suojata lapsen oikeutta ilmaista mielipiteensä ja osallistua koulun ja myös oppilashuollon toimintaan. Perinteisesti yhdenvertaisuus lain edessä on merkinnyt vaatimusta yhdenvertaisuudesta lain soveltamisessa eli samankaltaisia henkilöitä tai asioita on kohdeltava samalla tavalla. Tämän muodollisen yhdenvertaisuuden ohella sovelletaan tosiasiallista yhdenvertaisuutta, joka kiinnittää huomiota yhteiskunnassa esiintyvään eriarvoisuuteen ja näkee oikeuden tehtävänä edistää eriarvoisuuden poistamista.⁵⁰ Lainsäädännölle on ominaista, että se kohtelee tietyn yhteiskunnallisen intressin vuoksi ihmisryhmiä ja ihmisiä eri tavoin edistääkseen tosiasiallista tasa-arvoa.⁵¹ Esimerkiksi jotta lapsen etu toteutuisi, lapset voivat saada positiivista erityiskohtelua, koska heidän asemansa on heidän kehitystasonsa vuoksi usein muita heikompi ja he ovat haavoittuvassa asemassa. Siksi esimerkiksi lapsen etu on lainsäädännössä nostettu merkittävään asemaan. Ylipäättänsä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa pohdittaessa sukupuolten välisenä asiana voidaan suomalainen peruskoulujärjestelmä nähdä toteuttavan yhdenvertaista kohtelua. Lapsia kohdellaan yhtenä lapsiryhmänä, joka ei erottele poikia ja tyttöjä vaan kaikki käyvät samaa koulua.

Jokaisella, siis myös lapsilla on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen myös koulun rajojen sisäpuolella kuten ulkopuolellakin. Lapsen etu toteutuu parhaiten, jos hänellä on turvallinen ja rauhallinen oppimisympäristö eikä häneen ei kohdistu fyysistä tai psyykkistä uhkaa.(PL 7 §). Kouluilla, ei oppilashuollolla on perusopetuslain 36 §:n mukaan oikeus joihinkin oppilasiin kohdistuviin kurinpitotoimiin, mutta niillä ei saada rajoittaa oppilaiden perusoikeuksia ilman yleisten perusoikeuksien rajoitusedellytysten täyttymistä⁵². Oppilaiden oikeusturvasta on aina huolehdittava.

Lapsen etuun liitetään myös hänen perustuslain 16 §:ssä turvattu oikeus maksuttomaan perusopetukseen riippumatta lapsen asuinpaikasta, taustasta, äidinkielestä tai muusta vastaavasta seikasta.⁵³ Opetus, oppikirjat ja muu oppimateriaali ovat oppilaalle maksuttomia. Eri-tyistä tukea tarvitsevilla oppilailla on oikeus maksuttomaan avustajapalveluun ja opetuksen mahdollistaviin apuvälineisiin ja muihin lakisääteisiin palveluihin, kuten koulukuljetuksiin.

⁵⁰ Kulla 2014, s. 103, 106–107.

⁵¹ Ks. Sallitusta erityiskohtelusta esimerkiksi *PeVL 31/2014 vp*, s. 7; *HE 309/1993 vp*, s. 44.

⁵² *Araneva* 2016, s. 3.

⁵³ Ks. *Arajärvi* 2006, s. 99–100.

Perustuslain 16 § velvoittaa täten opetuksen järjestäjää myös huolehtimaan oppilaan koulunkäynnin ja oppilashuollon palvelujen järjestämisestä ja heti tuen tarpeen ilmetessä tukitoimien aloittamisesta.

PL:n 22 §:ssä varmistetaan, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen ja lisäksi PL:n 19 §:ssä varmistetaan lapsen asemaa ja etua säätämällä, että julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuudet turvata lapsen hyvinvointi sekä yksilöllinen kasvu. Tämä takaa myös heikommista sosioekonomisista olosuhteista tulevien oppilaiden mahdollisuuden esimerkiksi osallistua koulun maksulliseen toimintaan. Vähävaraisilla perheillä on mahdollisuus hakea esimerkiksi vapautusta kouluretkien maksuista.

2.3 Lapsen etu perusoikeutena, oikeussäntönä ja oikeusperiaatteena

Perustuslaissa turvatut perusoikeudet luovat ihmiselle oikeuksia suhteessa julkiseen valtaan ja toisaalta perustuslaki velvoittaa julkista valtaa suojaamaan perusoikeuksia kaikessa sen toiminnassa. Perusoikeussäännöksiä koskevat kaikkia samanlaisina eli myös lapsia. Tämä ei tarkoita, että lapsia tulee aina kohdella saman lailla kuin aikuisia, vaan heillä on oikeus erityiseen suojeluun ja kohteluun tosiasiallisen asemansa ja tasa-arvonsa saavuttamiseksi.⁵⁴ Perusoikeudet nauttivat perustuslakiin kirjoitettuna oikeudellisesti ylintä hierarkkisuusastetta Suomen oikeusjärjestelmässä, joten julkinen valta ei saa ilman hyväksyttävää perustetta puuttua perusoikeuksiin tai heikentää jo niillä saavutettua tasoa. Lasten suojelemistarkoituksessa esimerkiksi lasten oikeutta työntekoon voidaan rajoittaa⁵⁵. Valtio ja kunta keskeisinä julkisen vallan käyttäjinä ovat avainasemassa edistämässä perusoikeuksien toteutumista. Myös kunnan viranomaisten toiminta, useimpien oppilashuollon toimijoiden on näin ollen perusoikeussäännösten sitomaa toimintaa. Lapsen etu, vaikka sitä ei ole kirjoitettu sanatar-kasti perustuslakiin, mutta joka ilmenee edellisessä luvussa mainituissa lapsen etuun liittyvissä perusoikeuksissa 6 §, 7 §, 16 § ja 19 §, on turvattava (PL:n 22 §). Perusoikeusmyön-

⁵⁴ Oikeus suojeluun käy ilmi YK:n lasten oikeuksien julistuksessa, sen toisessa periaatteessa.

⁵⁵ Nieminen 1990, s. 43.

teinen laintulkinta tulee olla ensisijaista lakeja sovellettaessa (PL 106 §). Tästä voidaan johdattaa, että lapsen edun ensisijaisuus tulee olla perusoikeusmyönteistä laintulkintaa, korostetusti ”lapsimyönteistä laintulkintaa”.

Lapsen etu on ankkuroitu myös moniin kansallisiin oikeussääntöihin, joten yksittäisessä lapsen tilanteen ratkaisussa se on velvoittava normi. Jos lapsen etu voidaan määrittää jonkin lainkohdan mukaan, on tätä lainkohtaa sovellettava. Eli lapsen etu on oikeussäännös, jota oppilashuollon työntekijöiden on noudatettava. Oikeussäännöt voivat olla keskenään ristiriidassa ja nämä molemmat normit voivat soveltua samaan tapaukseen. Tällöin on kysymyksessä normikonflikti, joka oikeuskäytännössä ratkaistaan ratkaisusäännöillä, *lex superior derogat legi inferiori*, *lex posterior derogat legi priori* ja *lex specialis derogat legi generali*.⁵⁶ Lapsen etua ratkaistaessa on valittava se säännös, joka toteuttaa parhaiten lapsen etua.

Lapsen etu, joka juontaa juurensa Lapsen oikeuksien sopimuksesta, on myös ihmisoikeus, joka on saatettu lain tasolla voimaan Suomessa. Vaikka lait ovat hierarkkisesti alempitasoisia kuin perustuslaki, voidaan nähdä, ettei sillä ole lapsen edun kannalta suurta eroa, koska perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien lisäksi myös ihmisoikeudet. *Nieminen* on korostanut sitä, että lapsen etua ei voida pitää kuitenkaan minään ”superihmisoikeutena”, vaan sitä tulee soveltaa yhdessä muiden perus- ja ihmisoikeuksien kanssa. Lapsen etuun vedoten ei siis voida loukata tai jättää huomioimatta muiden henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksia.⁵⁷

Oikeusperiaatteeksi voidaan kutsua niitä ideologisia arvoja ja moraalikäsitteitä, joiden varaan oikeusjärjestys rakentuu. Periaatteen painoarvon ratkaisee juuri se, kuinka voimakkaasti se kytkeytyy oikeuden tausta-arvoihin.⁵⁸ Oikeusperiaatteiden moraalista pohjaa korostaa myös *Holmes*. *Malminen* on suomentanut Oliver Wendell Holmesin *The Path of the Law* ”Oikeuden polku”, jossa Holmes kritisoi oikeusperiaatteita ”moraalisiksi fraaseiksi”.⁵⁹ Vaikka oikeusperiaate pohjautuu arvomaailman, on se kuitenkin usein velvoittavuudeltaan normin kaltainen. Toki oikeusperiaate voi suoraan sisältyä kirjoitettuun oikeuteenkin. Lisäksi se voi olla vakiintuneena periaatteena tai sitä voidaan käyttää asia-argumenttina, jolloin

⁵⁶ *Aarnio* 1998, s. 78–79; *Laakso* 1990, s. 134–142.

⁵⁷ *Nieminen* LM 2004, s. 619–620.

⁵⁸ *Kavonius* 2001, s. 19–20. Ks. enemmän oikeusperiaatteiden vaikutuksesta oikeudellisessa ajattelussa, *Kavonius* LM 3/2001 s. 505.

⁵⁹ *Malminen* LK 2010, s. 311.

sitä voidaan noudattaa enemmän tai vähemmän. Samaan tapaukseen saattaa soveltua useampia periaatteita ja ne voivat olla keskenään ristiriidassa, jolloin painoarvoltaan suuremmaksi katsottu periaate sivuuttaa merkitykseltään heikomman periaatteen⁶⁰. Oikeusperiaatteet toimivat oikeudellisen päätöksen ratkaisuargumentteina niissä tapauksissa, kun lainsäädännöstä ei löydetä yksiselitteisiä määräyksiä tai ei ole olemassa lakia (ns. kiperä tilanne).⁶¹ Yleisimmin oikeusperiaatteet täydentävät ratkaisunormeja.

Lapsen etua voidaan pitää myös ”voimakkaana” oikeusperiaatteena, koska se vaikuttaa ensinnäkin erittäin monien säädösten taustalla ohjaavana tekijänä. Toiseksi periaatteena lapsen etu voidaan nähdä kansainvälisissä sopimuksissa ihmisoikeusperiaatteena. Kolmanneksi lapsen etu tulee selkeästi esiin vahvana oikeusperiaatteena ylipäättänsä erilaisten oikeusperiaatteiden kollisiotilanteissa, jolloin se saa etusijan⁶². Kokoavasti voitaneen todeta, että lapsen edun mukaisessa ratkaisussa noudatetaan oikeussäännöksiä, jos lapsen edun mukainen ratkaisuohje on laissa kirjoitettu. Jos sitä ei ole löydettävissä, voidaan lapsen edun mukaisessa ratkaisussa soveltaa lapsen etua ratkaisuperiaatteena.

⁶⁰ Tuori 2003, s. 58–59.

⁶¹ Laakso 1990, s.121–130.

⁶² Oulasmaa 1992, s. 223–224. Oikeusperiaatteista ks. esimerkiksi Aarnio 1988, s. 79–81.

3 OPPILASHUOLTO

3.1 Oppilashuollon määritelmä ja tehtävät

Suomalaiset peruskoulun oppilaat ovat olleet kansainvälisissä oppimistulosten, Pisa- tutkimusten vertailuissa kärkisijojen haltijoita jo useiden vuosien ajan.⁶³ Oppimistulosten turvaamiseksi oppilaat tarvitsevat oppimista ja kasvua tukevaa, hyvinvoivaa kouluympäristöä. Joten koululla on sen opetus- ja kasvatustehtävän lisäksi kolmas tehtävä, oppilaan hyvinvoinnista huolehtiminen.⁶⁴ Oppilaiden hyvinvoinnista huolehtiminen kuuluu kaikille koulu-yhteisössä työskenteleville, erityisesti oppilashuollon ammattihenkilöille, joita ovat koulu-kuraattorit, -psykologit ja -terveydenhoitajat. Oppilashuollollisin keinoin voidaan merkittäväällä tavalla vaikuttaa niin oppilaiden kuin koko koulu yhteisön jäsenten hyvinvointiin. Oppilashuoltolain 3 §:n mukaan oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa koulu yhteisössä. Koulua ympäröivän maailman muutos, lasten ja nuorten kasvu ympäristön, oppilaiden ongelmien ja haasteiden moninaistumien sekä koulujen toimintakulttuurin muutos vaikuttavat väistämättä oppilaiden hyvinvointiin sekä koulun toimintaan. Näin todetaan jo vuoden 1973 Oppilashuoltokomitean mietinnössä: ”Oppilashuollon, kuten koko koulutuksen tavoitteet ovat yhteydessä muussa yhteiskunnassa tapahtuvaan kehitykseen ja ne muuttuvat yhteiskunnallisen kehitykseen mukaan”.⁶⁵ Lasten huonovointisuuden kasvaessa oppilashuollon toiminnasta on tullut koululle välttämätön resurssi ja erottamaton osa koulun kasvatusta ja opetustehtävää. Muun muassa *Kuusikko-työryhmän* tutkimuksessa ilmenee, että lastensuojeluilmoituksen kohteena vuonna 2015 olleiden lasten osuus saman ikäisestä väestöstä ikäluokittain Helsingissä oli 8,1 % 7-12 vuotiaista ja 11,4 % 13–15 vuotiaista eli jokaisessa helsinkiläisessä peruskoulun luokassa on keskimäärin 1-2 lastensuojelun asiakasta.⁶⁶ Myös opetusministeriön kehittämissuunnitelmassa 2011–2016 korostetaan oppilashuollon palvelujen saatavuutta kaikille oppilaille ja kiinnitetään huomiota syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten tukemiseen.⁶⁷

⁶³ Ks. enemmän PISA-tutkimuksesta *Opetus- ja kulttuuriministeriö* 2015. OECD:n jäsenmaiden yhteinen tutkimusohjelma, PISA (Programme for International Students Assessment) tuottaa tietoa koulutuksen tilasta ja tuloksista sekä koulun ulkopuolella tapahtuvasta oppimisesta. Tutkimukseen osallistuu kolmen vuoden välein 15-vuotiaat koululaiset, vuonna 2015 siihen osallistui 5882 suomalaista nuorta.

⁶⁴ *Opetushallitus* 2011, s. 6; *Opetushallitus* 2014a s. 15,18.

⁶⁵ *Teittinen* 2010, s. 1.

⁶⁶ *Ahlgren-Leinvuo* 2016, s. 17.

⁶⁷ *Opetus ja kulttuuriministeriö* 2011, s. 6, 15–16.

Koulut tavoittavat kaikki Suomen kansalaiset, sillä Suomessa lähes kaikki lapset suorittavat perusopetuksen oppimäärän ja saavat perusopetuksen päättötodistuksen: vain 0,3 prosenttia ei suorita peruskoulua loppuun.⁶⁸ Peruskoulu antaa mahdollisuuden seurata lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehitystä ja siinä tapahtuvia muutoksia. Kuten aikaisemmin johdantoluvussa todettu, oppilashuolto on hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja edistämisessä avainasemassa: Oppilashuollollisilla interventioilla ja menettelytavoilla on mahdollista edistää lasten ja nuorten kasvua, kehitystä ja oppimista sekä ehkäistä psykososiaalisten ongelmien syntymistä.

Oppilashuollon tavoitteena on oppilaan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen sekä yksilönä että ryhmän jäsenenä. Oppilashuollon tehtävät on määritelty *HE 67/2013 vp:ssä*⁶⁹ ja OHL 2 §:ssä. Oppilashuollon tehtävänä on

- edistää oppilaiden oppimista, terveyttä ja hyvinvointia sekä osallisuutta ja ehkäistä ongelmien syntymistä korjaavan työn sijaan
- edistää kouluyhteisön ja opiskeluympäristön hyvinvointia, terveellisyyttä, turvallisuutta, ja esteettömyyttä, sekä kodin ja koulun välistä yhteistyötä
- turvata varhainen tuki sitä tarvitseville eli mahdollistaa matalan kynnyksen tuki sitä tarvitseville
- turvata oppilaiden tarvitsemien oppilashuoltopalvelujen yhdenvertainen saatavuus ja laatu.

Kouluissa toteutetaan ensisijaisesti opetuksen järjestäjän hyväksymää opetussuunnitelman mukaista yhteisöllistä, ennaltaehkäisevää, koko koulua tukevaa oppilashuoltoa sekä sen lisäksi oppilailla on oikeus yksilökohtaiseen oppilashuollon palveluihin, joita ovat koulupsykologin, -kuraattorin ja -terveydenhoitajan palvelut yksittäiselle oppilaalle. (OHL 3 §).

YK:n lasten oikeuksien sopimus ja keskeisenä lakina oppilashuoltolaki säätelevät oppilashuollon kokonaisuutta. Oppilashuollon työntekijöiden menettelytapoihin vaikuttavat myös monet muut lait, erityisesti perusopetuslaki. Lisäksi valtakunnallisessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määrätään oppilashuollon tavoitteista ja periaatteista.

⁶⁸ Lisäksi osa oppilaista ei käy koulussa, sillä Suomessa ei ole koulupakkoa, vaan lakiin perustuva oppivelvollisuus. Oppivelvollisuudesta on huolehdittava, mutta halutessaan huoltaja voi huolehtia lapsen oppivelvollisuuden suorittamisesta muulla tavoin, esimerkiksi kotiopetuksessa (POL 25–26 §).

⁶⁹ *HE 67/2013 vp*, s. 1.

Oppilashuolto on käsitteenä ja ilmiönä hyvin moniulotteinen ja laaja. Oppilashuolto toimii monella eri tasolla; Valtakunnallisella tasolla, koska sen toimintaa ohjaa ja valvoo lait ja opetushallituksen määräykset sekä perusopetuksen opetussuunnitelma, joka on kaikille Suomen kouluille sama. Kuntatasolla sen voidaan katsoa yhdistävän eri hallintokuntien ja sektoreiden palveluja, kuten opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen palveluja: oppilashuoltotyötä toteutetaan eri hallintokuntien ja ammattihenkilöiden suunnitelmallisena moniammatillisena yhteistyönä, kuten OHL:n 3 §:ssä säädetään. Konkreettisesti oppilashuollon työntekijät sijoittuvat esi- ja perusopetuksen ja toisen asteen oppilaitosten oheen tai yhteyteen työskennellen yhdessä koulu yhteisön, koulutason työntekijöiden kanssa. Lisäksi oppilashuolto toimii yksilötasolla eli oppilaan ja hänen huoltajiensa tasolla.

Seuraavassa luvussa esitellään oppilashuollon rakenteita ja tehtäviä lähinnä oppilashuoltolakiin nojaten, koska empirian tutkimuskysymykset perustuvat oppilashuoltolain kehikkoon. Tutkimustulosten esittelyn yhteydessä tähän teoriaosuuteen palataan sanottaen ja syventäen sitä muiden tutkimusten ja oikeuskirjallisuuden avulla.

3.2 Oppilashuollon rakenteet: Monialaisesta yhteistoiminnasta yksilökohtaiseen oppilashuoltoon

3.2.1 Yleistä oppilashuollon rakenteista

Yhteisöllisen ja yksilöllisen tuen tavoitteet, tehtävät ja toimintamallit ovat erilaisia, mutta toisiaan täydentäviä ja niitä käytetään useimmiten samanaikaisesti. Oppilashuollon toimintatavoista säädetään oppilashuoltolain 4-5 §:ssä ja sen rakenteista OHL:n 2 luvussa. Opetuksen järjestäjän tehtävä on asettaa kuntakohtainen oppilashuollon ohjausryhmä ja koulukohtaiset oppilashuoltoryhmät. Yksittäistä oppilasta koskevat asiat käsitellään tapauskohtaisesti koottavassa asiantuntijaryhmässä. Jokaisella kolmella ryhmällä on omat tehtävät ja niiden perusteella määräytyvä kokoonpano.

3.2.2 Kuntakohtainen oppilashuollon ohjausryhmä

Oppilashuollon yleisestä suunnittelusta, kehittämisestä, ohjauksesta ja arvioinnista vastaa kuntakohtainen, eri hallinnonalojen edustajien muodostama oppilashuollon ohjausryhmä.

Ohjausryhmään kuuluu keskeisinä sivistys-, sosiaali-, terveys- ja nuorisotoimi. Ryhmä voi olla kahden tai useamman opetuksen järjestäjän yhteinen. Sille asetetut tehtävät voi hoitaa myös muu tehtävään soveltuva ryhmä. (OHL 14.1 §)

3.2.3 Yhteisöllinen oppilashuolto: Monialainen oppilashuoltoryhmä

Oppilashuoltolaki 14 § velvoittaa kaikkia kouluja perustamaan koulukohtaisen monialaisen oppilashuoltoryhmän, joka vastaa yhteisöllisen oppilashuollon opiskeluhoollon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista ja laatii koulukohtaisen oppilashuoltosuunnitelman. OHL 14.2 § kohta antaa opetuksen järjestäjälle luvan päättää oppilashuoltoryhmän kokoonpanosta. Yleensä siihen kuuluvat rehtorin lisäksi koulupsykologi ja-kuraattori, kouluterveydenhoitaja, opinto-ohjaaja, erityisopettaja, turvallisuusvastaava, oppilaskunnan ohjaava opettaja ja oppilaiden edustaja. Tarvittaessa oppilashuoltotyöhön voi osallistua myös koululääkäri, lastensuojelun sosiaalityöntekijä ja opettajien edustaja sekä kutsumalla muita asiantuntijoita.

Yhteisöllisen oppilashuollon tehtävänä on osana kouluyhteisön toimintakulttuuria kehittää hyvinvointia tukevaa oppimisympäristöä ja vahvistaa koulun yhteisöllistä toimintatapaa (OHL 4 §) koulun arjessa. Tavoitteena on edistää myönteistä vuorovaikutusta ja keskinäisen huolenpidon ilmapiiriä sekä puuttua tarvittaessa ongelmiin. Tärkeänä tehtävänä on terveen ja turvallisen oppimis- ja kasvu ympäristön luominen, kiusaamisen ehkäiseminen, mielenterveyden suojaaminen, syrjäytymisen ehkäiseminen sekä kouluyhteisön hyvinvoinnin edistäminen.⁷⁰

Yhteisöllisten toimintatapojen kehittämisessä tehdään yhteistyötä oppilaiden, huoltajien sekä muiden lasten ja nuorten hyvinvointia edistävien viranomaisten ja toimijoiden kanssa. Kaikkien osallistaminen hyvinvoinnin edistämiseksi voidaan nähdä yhtenä punaisena johtolankana oppilashuoltolain esitöissä, perusopetussuunnitelmassa ja monissa muissa suunnitelmissa, kuten *Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskatsauksessa 2014*, jossa korostetaan osallisuuden merkitystä yhteiskunnan hyvinvointiin rakentumisessa⁷¹. Lasten oikeuksien sopimuksen artikla 12 määrittelee osallisuuden siten, että lapsella on oikeus vapaasti

⁷⁰ HE 67/2013 vp, s. 47–50.

⁷¹ Ks. *Sosiaali- ja terveysministeriö 2014*, s. 13.

ilmaista näkemyksensä itseään koskevissa asioissa. Osallisuus on kuulumista ja vaikuttamista omassa päivittäisessä työympäristössä, koulussa. Oppilaiden sekä heidän huoltajien osallisuus ja kuulluksi tuleminen on perusopetuslain 47a §:n mukaan yhteisöllisessä oppilashuollossa tärkeää ja hyvinvointia vahvistavaa. Lapsen psykososiaaliset- ja vuorovaikutustaidot kehittyvät hänen osallistuessaan koulun toimintaan, jolla on merkitystä hyvinvoinnille ja elämässä pärjäämiselle.⁷² Oppilashuolto luo kouluyhteisössä edellytyksiä yhteenkuuluvuudelle, huolenpidolle ja avoimelle vuorovaikutukselle.⁷³ Oppilaan osallisuus, lapsen äänen tullessa kuulluksi koulun toimintatapoja voidaan muuttaa lapsiystävällisempään suuntaan ja edistetään lapsioikeuden vaatimusten täyttymistä. Osallisuutta lisäävät toimintatavat edesauttavat myös ongelmien ennalta ehkäisyä ja niiden varhaista tunnistamista ja vaikuttavat siten oppilashuollon toimintaan, koska ongelmiin kyetään reagoimaan ennen niiden kasvamista ja kasaantumista.

3.2.4 Monialainen asiantuntijaryhmä sekä koulupsykologi- ja kuraattoripalvelut yksilökohtaisen oppilashuollon toteuttajana

Yksilökohtainen oppilashuolto määritellään oppilashuoltolain 5 §:ssä. Perusopetuksessa yksilökohtaisella oppilashuollolla tarkoitetaan yksittäiselle oppilaalle annettavia psykososiaalisia palveluita eli koulupsykologi ja –kuraattoripalveluja, monialaista yksilökohtaista oppilashuoltoa, kouluterveydenhuollon palveluja ja opetuksen järjestäjän huolehtimia yksityisiä terveyden- ja sosiaalihuollon palveluja. Yksilökohtaisen oppilashuollon järjestämisestä säädetään verraten konkreettisesti OHL:n kolmannessa luvussa, OHL 15–23 §. Näiden säännöksiin vaikutukseen lapsen edun toteuttamisessa palataan tutkimustulokset luvussa. Tässä yhteydessä esitellään keskeisimmät kohdat.

Monialaista yksilökohtaista opiskeluhoitoa toteutetaan kokoamalla tapauskohtaisesti asiantuntijaryhmä yksittäisen lapsen tai ryhmän tuen tarpeen selvittämiseksi tai oppilashuollon palvelujen järjestämiseksi. Tämä edellyttää aina oppilaan tai jos hän ei siihen kykene, hänen huoltajansa suostumusta. (OHL 14 §) Lähtökohtaisesti oppilas ja huoltaja ovat läsnä asian-

⁷²Monet tutkimukset korostavat yhteisöllisyyden ja vuorovaikutustaitojen, kuulluksi ja hyväksytyksi tulemisen merkitystä hyvinvointiin. Ks. esimerkiksi *Pohjanoksa* 2011, s. 38–53.

⁷³ Ks. *Opetushallitus* 2014b, s. 1–2.

tuntijaryhmän kokouksessa, jotta lapsen oikeus ilmaista näkemyksenä ja tulla kuulluksi toteutuu päätöstä tehtäessä hänen asiassaan ja että huoltajan mielipide saadaan selville. Lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 3 velvoittaa lapsen edun olevan lasta koskevissa toimituksissa ensisijalla. Monialaisen asiantuntijaryhmän kokoontumisesta laaditaan oppilashuollon kertomus, johon kirjataan sovitut asiat. Sen voidaan myös katsoa liittyvän lapsen etuun. Lapsen etu ei ole aina välttämättä sama kuin miten lapsi tai hänen huoltajansa sen näkevät. Toisinaan lapsen etu voi olla myös ristiriidassa koulun sivistyksellinen tavoitteen kanssa. Näissä tilanteissa voidaan palata oppilashuollon kertomukseen ja tarkistaa, ovatko muiden edut ohittaneet lapsen edun ensisijaisuuden periaatteen.⁷⁴

Lapsen etu on keskiössä koulun psykososiaalisissa tukipalveluissa. Näiden asiantuntijoiden tehtävät liittyvät niin yksilöön, yhteisöön kuin monialaiseen yhteistyöhön muiden hallintokuntien edustajien kanssa (OHL 7 §). Oppilashuoltolain 9 § perustuen oppilashuollon palveluja tulee tarjota oppilaille ja huoltajille siten, että ne ovat helposti saatavilla ja ne ovat maksuttomia. Palvelut tulee järjestää lain edellyttämässä määräajassa, viimeistään seitsemäntenä päivänä sen jälkeen kun oppilas on tätä pyytänyt tai kiireellisissä tapauksissa samantyyppisenä aikana tai seuraavana työpäivänä. Oppilailla on subjektiivinen oikeus oppilashuollon psykologi- ja kuraattoripalveluihin. (OHL 9 ja 15 §)

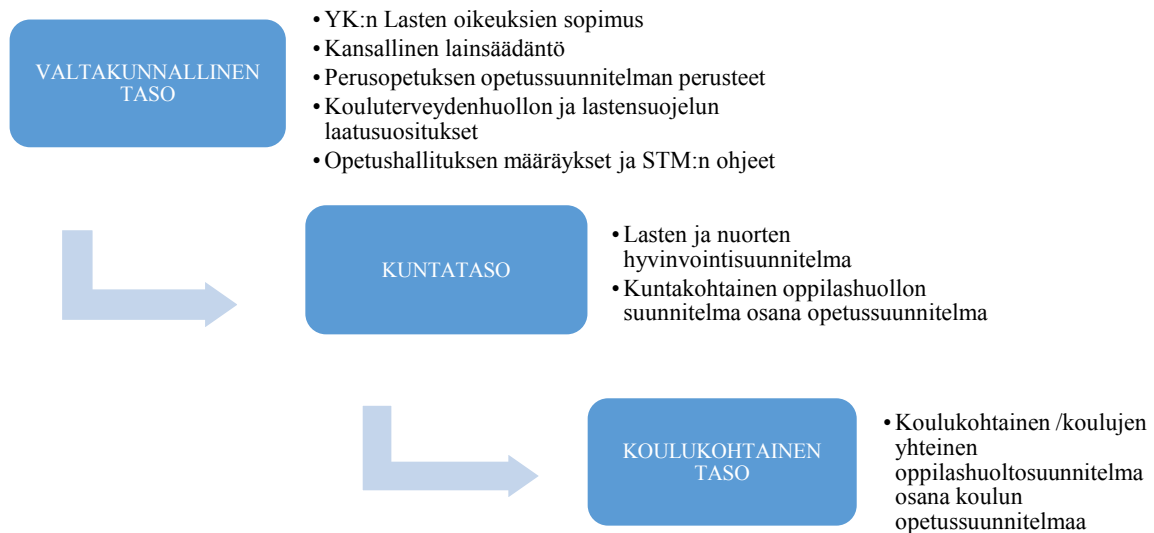
Koulukuraattori on koulussa toimiva sosiaalityön ammattilainen, jonka tehtävänä on tukea oppilaiden koulunkäyntiä ja oppimista sekä sosiaalista hyvinvointia kouluyhteisössä. Tavoitteena on nuorten psyykkisiä ja sosiaalisia valmiuksia kokonaisvaltaisesti tukemalla luoda heille edellytyksiä saada peruskoulun päästötodistus. Koulukuraattorityössä korostuu yhteistyö perheen, muiden lasten toimivien viranomaisten kuten lastensuojelun sekä terveyden että mielenterveyden ammattilaisten ja poliisin kanssa. Koulukuraattorityössä on tärkeää reagoida yhteiskunnallisiin muutoksiin ja niiden vaikutukseen lasten elämään.⁷⁵

Koulupsykologityön keskeisinä painopistealueina ovat erilaiset koulunkäyntijärjestelyihin liittyvät tutkimukset, oppilastapaamiset ja neuvottelut sekä konsultaatio huoltajien, opettajien ja yhteistyötahojen kanssa. Oman erityisalansa asiantuntijana psykologi pyrkii autta-

⁷⁴ Lapsioikeuden tutkimuksissa on tehty havaintoja, että aikuisten oikeudet ovat ohittaneet lapsen edun ensisijaisuuden periaatteen. Ks. esimerkiksi päätöksistä huoltajuusriidoissa *de Godzinsky* 2014, s. 39–88; *Mäenpää* 2001, s. 1137.

⁷⁵ Tämä on tämän pro Gradun kirjoittajan, joka työskenteli pitkään peruskoulun kuraattorina näkemys koulukuraattorin työstä. Ks. myös *Rytioja* 2010, s. 7–14; *HE 67/2013 vp*, s. 14.

maan lapsia, joiden koulunkäynnin ongelmat liittyvät yleisimmin käytöshäiriöihin, keskittymisvaikeuksiin, psykosomaattisiin oireisiin, ahdistuneisuuteen, esiintymisjännitykseen, ongelmiin sosiaalisissa suhteissa sekä koulunkäynnin laiminlyömiseen syystä tai toisesta.⁷⁶

Kuvio 1. Oppilashuollon lähtökohdat.

3.3 Oppilashuollon periaatteet ja lapsen etu

Lapsen etu on universaali periaate, joka ohjaa kaikkea lasta koskevaa päätöksentekoa ja lasten että nuorten kanssa työskentelevien toimintaa. Lapsen edun oikeudellisena perustana on lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohta, josta juontuvat myös oppilashuollon ydinperiaate, lapsen edun ensisijaisuus työn keskiössä. Kuten aiemmin todettu, sopimuskohta velvoittaa kaikkia viranomaisia, myös oppilashuollon toimijoita.

Oppilaan osallisuus, hänen omat toivomukset ja mielipiteet otetaan huomioon häntä koskevissa toimenpiteissä ja ratkaisuissa hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muiden henkilökohtaisen edellytystensä mukaisesti. Oppilashuollon lähtökohtana on tukea oppilaan ja huoltajan osallisuutta ja kuulluksi tuleamista, jotta lapsen etu toteutuisi. Oppilashuoltoa toteutetaan aina yhteistyössä oppilaan ja lähtökohtaisesti hänen huoltajansa tai laillisen edustajan kanssa sekä tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa, kuten lastensuojeluviranomaisten tai poliisin.

⁷⁶ HE 67/2013 vp, s. 13–14; Ahtola – Aalto-Setälä 2010, s. 234–249.

Oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja tavoitteista määrätään opetushallituksen valtakunnallisessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, kuntakohtaisessa lastensuojelulain 12 §:n mukaisessa hyvinvointisuunnitelmassa sekä näihin pohjautuvissa kuntakohtaisissa, paikallisissa opetussuunnitelmissa. Lisäksi kaikilla kouluilla on koulukohtainen opetussuunnitelma omine painotusalueineen. Lapsella ja nuorella on OHL 9 §:n mukaan oikeus maksuttomaan oppilashuoltoon jo esiopetuksessa ja peruskoulun jälkeen toisen asteen oppilaitoksissa, toisin sanoen koko koulu-uran ajan. Oppilashuollon piiriin kuuluu n. 800 000 lasta ja nuorta⁷⁷.

3.4 Oppilashuollon oikeusäntely

3.4.1 YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Merkittävin ihmisoikeuksia käsittelevä kansainvälinen sopimus on YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, joka velvoittaa allekirjoittaneita valtioita huolehtimaan jokaisen lapsen oppimisesta ja hyvinvoinnista. Näistä keskeisin oppilashuoltoa määräävä on Lapsen oikeuksien sopimus. Muita kansainvälisesti tärkeitä osaksi koulutusta ja oppialashuoltoa käsitteleviä sopimuksia ovat TSS-sopimus, EIOS sekä YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2007. Mainittakoon myös saamelaisten erityisasema ja heidän oikeuksien turvaamiseksi YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus antaa perusopetukselle oikeudellisen perustan. LOS:n eettiset periaatteet on sisällytetty perusopetuslain ja oppilashuoltolain säännöksiin. Nämä yleisperiaatteet ohjaavat oppilashuollon työntekijöiden toimintaa ja menettelytapoja. Sopimuksen keskeinen periaate on lapsen etu ja edun ensisijaisuus, artikla 3 (1). Lapsen etu on saada käydä koulua, oppia ja kehittyä yhteiskunnan jäseneksi. Muita keskeisiä periaatteita ovat lapsen oikeus suojeluun, huolenpitoon ja kehittymiseen, artikla 3 kohta 2, yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys artikla 2, lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä, tulla kuulluksi ja lapsen näkemysten kunnioittaminen, artikla 12. Sopimuksen mukaan jokaisella lapsella on oikeus hyvään elämään sekä yksilölliseen, ruumiilliseen, henkiseen, hengelliseen, moraaliseen ja

⁷⁷Sosiaali- ja terveysministeriö 2015, s. 1.

sosiaaliseen kehittymiseen.⁷⁸ Lisäksi oikeus koulutukseen saatavuuteen, artikla 28 ja koulutuksen sisällön laatuun, artikla 29 ovat tärkeitä oppilashuoltoa ohjaavia periaatteita. Voidaan todeta, että kaikki edellä mainitut artikkelit ovat kirjoitettu oppilashuoltolakiin.

3.4.2 Oppilashuollon ja oppilashuoltolainsäädännön kehitys

Oppilashuollon lainsäädäntö liittyi yleisestä oppivelvollisuudesta säädetyn lain (101/1921) jälkeen kouluterveydenhuollon lakien kehittymiseen. 1960 ja 1970 luvulla koulupsykologitoiminta oli kasvatusneuvoloissa tapahtuvaa koulukypsyyden ja -poikkeavuuden diagnosoimista ja ensimmäiset koulukuraattorin toimet perustettiin Helsinkiin ja Kotkaan vuonna 1966.⁷⁹ 1970-luvun taitteessa huomiota kiinnitettiin yhä etenevässä määrin oppilaiden kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Oppilashuoltokomitean mietinnössä vuonna 1973 oppilashuollon toiminnan tavoitteita ja sisältöä määriteltiin tarkasti ja oppilashuollon tarvetta korostettiin voimakkaasti, mutta juridista perustaa oppilashuollolle ei onnistuttu luomaan. Oppilashuoltokomitean mietinnössä oppilashuolto määriteltiin ennaltaehkäiseväksi toiminnaksi, jonka avulla pyritään toisaalta epäsuotuisien kehitystekijöiden ja vaikutusten poistamiseen ja toisaalta häiriöiden mahdollisimman varhaiseen toteamiseen⁸⁰. Oppilashuollosta säädettiin vuoteen 1998 asti peruskoululaissa (476/1983). Peruskoululain 6 §:ssä ei säädetty koulukuraattori- ja – psykologipalveluista, vaan keskityttiin konkreettisiin hyvinvointia edistäviin asioihin, kuten kouluruokailun maksuttomuuteen ja koulukuljetuksiin. Suoranaisesti oppilashuollosta säädettiin vasta 1990-luvun alussa, kun lastensuojelulainsäädäntöä muutettiin ja oppilashuolto ankkuroitiin lakiin lastensuojelulain muuttamisesta 139/1990, jonka 7 §:n mukaan:

”Kunnan tulee järjestää kunnan koululaitoksen piirissä oleville oppilaille riittävä tuki ja ohjaus sekä muut tarpeelliset toimet koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien poistamiseksi sekä koulun ja kotien välisen yhteistyön kehittämiseksi. Tätä tehtävää varten kunnassa voi olla koulupsykologin ja koulukuraattorin virkoja siten kuin niistä asetuksella tarkemmin säädetään.”

⁷⁸ Opetushallitus 2014a, s. 14–15.

⁷⁹ Jauhiainen 1993, s. 1199–122, 154; Sipilä-Lähdekorpi 2006, s. 15.

⁸⁰ KM 1973:151, s. 69 teoksessa Mahkonen 2015, s. 30.

Nykyinen perusopetuslaki, lukiolaki (629/1998) ja laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1998), ns. koululait tulivat voimaan vuonna 1998–1999 ja vanha peruskoululaki kumottiin. Oppilashuollon palveluista kirjattiin perusopetuslain 31 a §:ään. Lisäksi oppilashuollosta säädettiin Kansanterveyslaissa (661/197), jonka 14.5 §:n mukaan kunnilla on velvollisuus kouluterveydenhuollon ylläpitämiseen, ja lastensuojelulain 36 §:ssä, jossa säädetään kasvatuksen tukemisesta, eli lain säädäntö oli hajautettu kolmeen eri lakiin.

3.4.3 Uusi oppilashuoltolaki

Oppilashuollon tehtävänä oli uuden perusopetuslain mukaan edistää lapsen ja nuoren oppimista ja tasapainoista ja tervettä kasvua ja kehitystä, ehkäistä syrjäytymistä, suojata mielen-terveyttä, kehittää koulun hyvinvointia tukevaa toimintakulttuuria ja tukea yhteisöllisyyttä⁸¹. Tämä pykälä on nykyään kumottu, mutta ideologia on melko sama uudessa opiskelija- ja oppilashuoltolaissa, joka astui voimaan 1.8.2014. Tähän lakiin on viimeinkin koottu aiemmin hajallaan olleita säännöksiä oppilashuollosta, oppilashuoltotyön kirjaamisesta, henkilötietojen käsittelystä, salassapidosta sekä rekisteröinnistä. Lisäksi se sisältää uusia säännöksiä ja koskee perusopetuslaissa tarkoitettua esi- ja perus- ja lisäopetuksessa olevaa oppilasta sekä lukiolaissa ja ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa tarkoitettua koulutuksessa olevaa opiskelijaa. Lain tarkoituksena on lisätä yhteisöllisyyttä kouluyhteisössä, turvata varhainen tuki sitä tarvitseville eli toimia ensisijaisesti ennaltaehkäisevästi ja edistää monialaista yhteistyötä ja työn suunnitelmallisuutta. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi laissa säädetään ensimmäistä kertaa oppilashuoltoryhmien kokoonpanosta ja laadittavista oppilashuoltosuunnitelmista. Lisäksi lain tarkoituksena on lakisäätöä koulukuraattori- ja – psykologipalvelut koskemaan myös toisen asteen oppilaitoksia ja kuten edellä todettu, korvata opiskeluhuollon hajanaissäätely yhtenäislaililla. Lain punaisina lankoina voidaan siis sanoa olevan oppilashuollollisen työn painopisteen siirtäminen yksilökeskeisestä, korjaavasta työstä yhteisölliseen oppilashuoltotyöhön, yhtenäistää koulujen käytänteitä ja toimintaperiaatteita ja taata oppilashuoltopalvelujen yhdenvertainen saatavuus kaikille oppilaille asuinpaikkakunnasta ja kouluolosuhteista riippumatta.⁸² Erityisesti näitä teemoja käsitellään

⁸¹ *Opetushallitus* 2011, s. 44.

⁸² Ks. enemmän esimerkiksi *Mahkonen* 2015; *HE 67/2013 vp*, s.1–2.

myöhemmin empiirisen osan haastattelututkimuksessa niiden merkittävyyden vuoksi. Painotettakoon ettei tutkimuksen tarkoituksena ole tarkastella kuinka lain tavoitteet on saavutettu.

Oppilashuoltoa koskeva normitus oli siis ennen uutta yhtenäislakia OHL:ä hajautettu lukuisiin eri normeihin. Tästä huolimatta uudessa OHL:ssä on lukuisia eri säädös- ja säännösviitauksia, jotka vaikuttavat oppilashuollon menettelytapoihin ja toimijoihin. Tämä voi aiheuttaa esimerkiksi ristiriitailanteita oppilashuollon ja koulujen käytäntöjen välillä. Näitä ovat jo aiemmin mainittujen lakien lisäksi:

- sosiaalihuollon ammatillisista kelpoisuusvaatimuksista annettu laki (272/2005)
- terveydenhuoltolaki (1326/2010)
- yksityisestä terveydenhuollosta annettu laki (152/1990)
- yksityisistä sosiaalipalveluista annettu laki (922/2011)
- sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (SHAL, 812/2000)
- potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (785/1992)
- viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki, julkisuuslaki (621/1999)
- sosiaalihuoltolaki (SHL, 710/1982)
- henkilötietolaki (523/1999)

Lisäksi oppilashuollon ja sen työntekijöiden toimintaan vaikuttavat osaltaan seuraavat säädökset, vaikka niihin ei ole viitattu oppilashuoltolaissa.

Hallintolaki (HL, 434/2003), jossa säädetään hyvän hallinnon perusteista, kuten viranomaisyhteistyöstä ja hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä. Hallintolakia sovelletaan valtion ja kunnan opetushallintoviranomaisiin.⁸³ Koulupsykologit ja –kuraattorit ovat useimmiten kunnan sivistystoimen viranhaltijoita tai toimenhaltijoita, joten hallintolain säännöksissä on heidän työtään ohjaavia velvoitteita.

Perustuslaki ja erityisesti PL 6 §, jossa säädetään yhdenvertaisuudesta, ohjaa oppilashuolto-työtä. PL 6.2 §:n mukaan lasten asema yksilönä on yhdenvertainen aikuisten kanssa ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lisäksi PL 16

⁸³ *Arajärvi – Aalto-Setälä* 2004, s. 197.

§:ssä säädetään sivistyksellisistä oikeuksista, jonka mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen ja julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Oppilashuollon yhtenä tehtävänä on tukea opettajan työtä. Tukemalla oppilashuollollisin menetelmin oppilaan oikeutta tarpeidensa mukaiseen opetukseen ja opetusvälineisiin turvataan lapsen edun toteutumista.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986,) 5 § velvoittaa kaikkia kouluja huolehtimaan siitä, että oppilailla on sukupuoleen katsomatta samat mahdollisuudet koulutukseen ja koulupaikkaan. Opetuksen ja opetusaineistojen tulee tukea tasa-arvolain toteutumista. Myös oppilashuollon toimijoiden on huolehdittava tasa-arvon toteutumisesta ja puuttettava mahdolliseen syrjintään.

3.5 Oppilashuollon suhde oppimisen tukeen ja opetuksen toteuttamiseen

Osa oppilaista tarvitsee sekä pedagogista että oppilashuollollista tukea. OHL:n mukaiset oppilashuoltoon sisältyvät asiat on selvästi erotettu perusopetuslain pedagogisen tuen asioista. Molemmissa säädöksissä on lähtökohtana tukitoimien järjestäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa oppilaan ja hänen huoltajien kanssa, mutta nämä tuen muodot eroavat oikeudellisesti toisistaan. Yksilökohtainen opiskeluhoito perustuu aina vapaaehtoisuuteen, kun taas oppimisen tukitoimet eivät edellytä oppilaan tai hänen huoltajansa suostumusta. Oppimisen tukitoimet ja moniammatillinen yhteistyö selvitetäessä oppilaan tuen tarvetta ovat osa opetuksen järjestämistä⁸⁴. Myös salassa pidettävien tietojen luovuttamista koskevat säännökset sekä luovutuksiin liittyvät suostumus- ja kirjaamiskäytännöt koskien oppimisen tukimuotoja poikkeavat oikeudellisesti toisistaan.

OHL:n 6 §:ssä viitataan oppimisen tukitoimista ja opetuksen toteuttamisesta koululakeihin ja opetussuunnitelman perusteisiin. POL:ssa säädetään oppimisen ja koulunkäynnin tuesta selkeästi: Oppilaalla on oikeus saada riittävä oppimisen ja koulun käynnin tuki heti tarpeen ilmetessä (POL 30 §). Oppimisen tukitoimien, tehostetun tuen aloittamisesta ja järjestämisestä,

⁸⁴ *SiVM 14/2013 vp*, s. 3.

erityisen tuen päätöksestä ja pedagogisen selvityksen tekemisestä käsitellään moniammatillisesti yhteistyössä oppilashuollon ammattihenkilöiden kanssa (POL 16 a § ja 17 §). Kuten jo aiemmin mainittu, toisin kuin yksilökohtainen oppilashuolto, perusopetuslaissa säädetty pedagoginen tuki ei pohjautu vapaaehtoisuuteen eli pedagogisen tuen järjestämisessä ja päätöksissä ei tarvita oppilaan tai hänen huoltajan tai laillisen edustajan suostumusta yhteistyöhön. Tarvittaessa päätökset voidaan tehdä vaikka vastoin huoltajan tahtoa, jos se on oppilaan edun mukaista (POL 17 §, HL 34 §). Koulunkäynnin ja oppimisen tukeen liittyvä yhteistyö oppilashuollon ammattihenkilöiden, koulukuraattoreiden, – psykologien sekä – terveydenhoitajien kanssa ei kuulu yksilökohtaiseen oppilashuoltoon eikä sitä toteuteta OHL:n mukaisessa asiantuntijaryhmässä, joten tässä yhteydessä oppilaan tai huoltajan suostumusta ei tarvita (OHL 14.4 §). Yhteistyötä tehdään usein koulun kanssa. Esimerkiksi koulupsykologi tekee tarvittaessa oppilaasta ja hänen oppimisedellytyksistään tutkimuksen tai koulukuraattori laatii sosiaalisen selvityksen (POL 17 §). Tuen muotoja käytetään rinnakkain, toisiaan täydentäen, tarkoituksena järjestää oppilaan edun mukainen toimiva kokonaisuus.⁸⁵

Oppimiseen ja koulunkäynnin tukeen liittyvät asiat kirjataan opetussuunnitelman perusteiden ja perusopetuslain edellyttämällä tavalla eri asiakirjoihin kuin oppilaalle annettava yksilöllinen oppilashuolto. Yksilöllisen oppilashuollon tiedot ovat aina salassa pidettäviä. Oppilashuoltoa koskevat asiakirjat kuuluvat OHL 20 §:n mukaan opiskeluhuoltorekisteriin tai oppilashuoltopalvelujen omiin asiakas- ja potilasrekistereihin. Koulun oppimisen ja koulunkäynnin tuen asiakirjoihin, kuten henkilökohtaisen opetuksen suunnitelmiin voidaan kirjata maininta, että oppilas on ohjattu oppilashuollon piiriin kuitenkin ilmaisematta ohjaamisen syytä eikä palveluihin liittyviä toimenpiteitä.⁸⁶ Yksilökohtaisen oppilashuollon kirjaamista-
poja ja salassapitosäännöksiä tarkastellaan lähemmin tutkimustulosten yhteydessä.

3.6 Oppilashuolto turvaamassa oppimisympäristön turvallisuutta

Jokaisen perusoikeudesta turvallisuuteen ja koskemattomuuteen säädetään PL 7 §:ssä. Lapset eivät itse kykene aina huolehtimaan itsestään ja ympäristönsä turvallisuudesta, joten heidän haavoittuvaista asemaansa on korostettu lasten oikeuksien sopimuksessa, jonka mukaan

⁸⁵ Perälä ym., s. 109–112; Opetushallitus 2015, s. 5; Opetushallitus, kohta kolmiportainen tuki 2014.

⁸⁶ Opetushallitus, kohta kolmiportainen tuki 2014, s. 2.

lapsilla on erityinen oikeus suojeluun ja huolenpitoon (LOS artikla 12 kohta 3). Tämä velvoittaa opetuksen järjestäjän ja koulun henkilökunnan huolehtimaan lasten turvallisuudesta. Myös perusopetuslaissa on säädetty turvallisuudesta. Opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön (POP 29.1 §). Siihen kuuluvat fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen turvallisuus. Tätä turvallisuutta ja terveellisyyttä edistetään OHL:n 4 §:n mukaan yhteisöllisellä oppilashuoltotyöllä huolehtimalla kouluympäristön ja opetusvälineisiin liittyvistä turvallisuustekijöistä ja esteettömyydestä sekä opetuksen järjestämiseen että opetustilanteisiin liittyvästä työrauhasta.

Oppilashuoltolain 13 §:ssä säädetään koulujen velvollisuudesta laatia koulukohtainen oppilashuoltosuunnitelma, joka on laadittava yhteistyössä koulun henkilöstön, oppilaiden ja heidän huoltajiensa kanssa. Oppilashuoltosuunnitelmaan on kirjattava suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Edellä mainitun LOS:n artikla 2 lisäksi LOS:n 19 artiklan oikeuttaa lapset saamaan suojaa kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä ja välinpitämättömyydeltä tai huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Tätä artiklaa ja LOS 37 artiklaa, jossa kielletään kohtelemasta lapsia halventavasti, toteutetaan noudattamalla käytännössä OHL 13 §:n velvoitteita eli oppilashuolto laatii kiusaamisen estämisen ja turvalisuussuunnitelman sekä toteuttamalla sitä koulun arkipäivässä ja valvomalla myös opetushenkilökunnan ja viranomaisten käyttäytymisistä ja soveltuvuutta työhön. Myös perusopetuksen opetussuunnitelmassa korostetaan hyvän kohtelun merkitystä oppilaan kokonaisvaltaisessa hyvinvoinnissa⁸⁷. Koulun mahdollisuus vaikuttaa lapsen ja nuoren kehitykseen on merkittävä, koska koululla on sivistyksellisen tehtävän lisäksi kasvatustehtävä: lapsi oppii koulussa sosioemotionaalisia taitoja.⁸⁸

3.7 Työrauha

Työrauhaan liittyvät ongelmat ovat arkipäivää kouluissa, kuten edempänä kouluterveyskeskelystä ilmenee. Oppilaalla on sekä oikeus turvalliseen oppimisympäristöön (POL 29 §) että velvollisuus käyttäytyä asiallisesti (POL 35 §). Lisäksi oppilaalla on oikeus opetukseen perusoikeutena (PL 16§) ja jotta se toteutuisi, oppilaalla tulee olla työrauha. Jos oppilaan oikeus opetukseen häiriintyy kohtuuttomasti, voi kyseeseen tulla perusoikeuksien loukkaus.

⁸⁷ *Opetushallitus 2014a*, s. 15.

⁸⁸ *Solantaus 2008*.

Julkisen vallan eli koulutuksen järjestäjän ja koulussa työskentelevien viranomaisten on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). *Hakalehto-Wainio* on tuonut esiin apulaisoikeusasiamiehen (AOA) ratkaisun, jossa AOA on ottanut kantaa opetuksen häiriintymiseen perusoikeusloukkauksena opettajien lomautusten yhteydessä: Opetuksen laadun ja työrauhan turvaamisen laiminlyönti, jos se tosiasiaa johtuu lomautusten seurauksena, katsotaan julkisen vallan käyttäjän laiminlyönniksi turvata perusoikeuden toteutuminen.⁸⁹

Turvallisen oppimisympäristön ja oppimisen takaamiseksi tarvitaan keinoja puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen.⁹⁰ Työrauhan ylläpitäminen yhdistetään usein koulujen käytössä olevaan kurinpitokeinojen valikoimaan. Perusopetuslain 35 § 1:ssä, 36 a—c §:ssä säädetyt keinot ovat lievimmästä seuraamuksesta ankarimpaan esitettynä: Kasvatuskeskustelu, luokasta poistaminen oppitunnin jäljellä olevaksi ajaksi, jälki-istunto, kirjallinen varoitus ja määräaikainen erottaminen. Opetushallitus ja opetusalan ammattijärjestö OAJ ovat kiinnittäneet huomiota kurinpitokeinojen rajallisuuteen. Kuitenkaan muita kuin edellisiin mainittuihin lainsäännöksiin perustuvia rangaistus- ja ojentamiskeinoja ei saa käyttää kouluissa, sillä perustuslain 2 §:n mukaan julkisen vallan käytön eli koulun viranomaisten työ tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.⁹¹

Kouluterveyskyselystä (lukuvuosien 2008—2009) saatujen tilastojen mukaan oppituntien kulun häirintää esiintyi 88 prosentissa kysytyistä kouluista, kiusaamista 94 prosentissa ja oppilaiden välisestä väkivaltaa, kuten tappeluita 74 prosentissa kouluista. Opettajiin kohdistuvaa uhkailua, väkivaltaa ja kiusaamista oli havaittu 21 prosentissa kouluista. Pommiuhkauksella tai vastaavalla oli uhattu 6 prosentissa kouluista ja tilanteita, joissa oppilas oli vahingoittanut opettajaa, oli esiintynyt 13 prosentissa kouluista. Tilastojen mukaan fyysistä väkivaltaa koskevat tilanteet olivat harvinaisempia alakouluissa ja pienissä kouluissa.⁹² *HE 67/2013 vp*:ssä korostetaan turvallisen kasvu- ja oppimisympäristön tärkeyttä ja se halutaan taata kaikille lapsille ja nuorille⁹³.

⁸⁹ *Hakalehto-Wainio* 2012, s. 164.

⁹⁰ *HE 205/2002 vp*, s. 11. Vuoden 2015 toteutetussa kouluterveyskyselyssä 65 % peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisista koki, että kiusaamiseen ei ollut puututtu koulun aikuisten toimesta, ks. enemmän *THL 2015*, kohta kouluterveyskysely.

⁹¹ Ks. *HE 66/2013 vp*, s. 7–15; *OKV/427/1/2011*.

⁹² *HE 67/2003 vp.*, s. 7.

⁹³ *HE 67/203 vp.*, s. 4. Ks. *THL 2015*, kohta kouluterveyskysely.

Kouluissa voi esiintyä häirinnän ja kiusaamisen lisäksi syrjintää esimerkiksi kansalaisuuden tai seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Vuoden 2015 alusta voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 5–6 §:n mukaan perusopetusta antavilla kouluilla on yhdessä oppilashuollon kanssa velvollisuus laatia suunnitelma yhdenvertaisuuden edistämiseksi, jonka avulla voidaan puuttua syrjintään, häirintään ja kiusaamiseen.

Kuten ylempänä todettu, lainsäädäntö tuntee rajoitetun määrän oppilaaseen ja opiskelijaan kohdistettavia ojentamis- ja kurinpitokeinoja. Siksi oppilashuollolliset toimenpiteet ovatkin hyvin tärkeässä asemassa mietittäessä, kuinka käyttäytymisen ongelmiin voidaan puuttua. *Arajärvi – Aalto-Setälä* ovat pohtineet koulurauhan turvaamiseksi kurinpitoon ja ojentamiseen liittyviä kysymyksiä. He korostavat, että oppilaan elämäntilanteen selvittämiseksi koulun henkilökunnan ja oppilashuollon henkilöstön tulisi selvittää keskustelemalla oppilaan ja hänen huoltajansa kanssa, mikä on syynä kurittomuuteen ja millä tavoin asia olisi korjattavissa.⁹⁴ Kurinpito- ja ojentamiskeinot eivät ole oppilashuollollisia menettelytapoja, vaan näitä ovat juuri edellä mainitut luottamukselliset keskustelut oppilaan kanssa. Turvallisen opiskeluympäristön takaamiseksi perusopetuslain 36h §:ssä velvoitetaan järjestämään tarvittava oppilashuolto kurinpitorangaistuksen saaneelle oppilaalle sekä sellaiselle oppilaalle, jolta on evätty opetus jäljellä olevan työpäivän ajaksi. Lasten oikeuksien sopimuksen 28 artikla korostaa myös, että sopimusvaltioiden on ryhdyttävä kaikkiin tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin taatakseen, että kurinpito kouluissa tapahtuu tavalla, joka on lapsen ihmisarvon mukaista.

⁹⁴ *Arajärvi – Aalto-Setälä* 2004, s. 159–166.

4 TUTKIMUSMENETELMÄN JA -AINEISTON KUVAUS

4.1 Empiirinen oikeustutkimus

Tieteellinen tutkimus jaetaan teoreettiseen ja empiiriseen tutkimukseen. Teoreettisessa tutkimuksessa käytetään hyväksi valmista teoreettista aineistoa, josta johdetaan rationaalisia päätelmiä. Empiirinen tutkimus perustuu sen sijaan kerättyyn aineistoon, havaintoihin todellisuudesta, joiden perusteella tehdään päätelmiä. Tämä kerätty aineisto on tutkimuksen lähtökohta. Empiirisessä oikeustutkimuksessa tarkastellaan jotakin oikeudellista ilmiötä, kuten viranomaisten päätöksentekoa ja käytetään jotakin empiiristä menetelmää, kuten kvalitatiivisen tutkimuksen haastattelua tiedonkeruuvälineenä.⁹⁵

Keinänen-Väätäsen mukaan empiirisen oikeustutkimuksen avulla voidaan muun muassa kuvailla vallitsevaa todellisuuden oikeudellisesta tilaa. Empiirisessä oikeustutkimuksessa käytetään oikeudelliseen ongelman tai ilmiön tarkasteluun jotakin teoriaa, jota vasten aineistoa peilataan ja tutkitaan.⁹⁶ Tässä tutkimuksessa oikeussääntely, oppilashuoltolaki toimii teoreettisena viitekehyksenä ja tarkastellaan oikeudellista ilmiötä - kuinka lapsen etu toteutuu oppilashuollon toimintakäytännöissä todellisuudessa. Lisäksi käsitteiden ja niiden monipuolisen ja yksityiskohtaisen analysoinnin täydentävät teoriaa. Tarkasti määritetyt käsitteet ovat tässä tutkimuksessa oleellinen osa tutkimuksen ymmärrettävyyden kannalta.

4.2 Laadullinen tutkimus empiirisen oikeustutkimuksen tutkimusotteena

Tutkimusta voidaan tehdä laadullisesti eli kvalitatiivisesti, määrällisesti eli kvantitatiivisesti tai moni-menetelmäisesti, jolloin puhutaan triangulaatiosta. Nämä kaikki muodot sopivat empiirisen oikeustutkimuksen tutkimusotteeksi. Kvalitatiivinen tutkimus sopii erityisesti tilanteisiin, joissa pyritään kuvaamaan ilmiöitä eli laadullinen tutkimus on deskriptiivistä.⁹⁷ Laadullisen tutkimuksen voidaan sanoa olevan luova prosessi. Se vaatii tutkijalta herkkyyttä omaan aineistoonsa. Tutkijan tulee kyetä tulkitsemaan saamiaan tuloksia ja kuvaamaan niitä objektiivisesti. Laadullisen tutkimuksen tavoite on lisätä ja syventää ymmärrystä tutkittavasta kohteesta ja tuottaa tutkimustehtävän kannalta uutta tietoa⁹⁸. Tämä syntyy teorian ja

⁹⁵ *Keinänen – Väätänen* 2015, s. 1–3.

⁹⁶ *Keinänen – Väätänen* 2015, 1–3.

⁹⁷ *Kananen* 2008, s. 24–25.

⁹⁸ *Hirsijärvi – Remes – Sajavaara* 2009 s. 181.

empirian vuoropuhelusta.⁹⁹ *Kiviniemi* on korostanut tutkimuksen teoria-empiriasuhteen vuorovaikutteisuutta. Hänen mukaansa käytännön kentästä nousevien näkökulmien suhdetta tutkimusta käsitteellistäviin teoreettisiin näkökulmiin voidaan pitää vuorovaikutteisena ja lisäksi kentän näkemykset voivat tuottaa uusia käsitteellisyyksiä tarkasteltavasta ilmiöstä.¹⁰⁰ Tämän lapsen edun tutkimuksella haluttiin juuri syvempää tietoa lapsen edun käsitteestä, joka on hyvin moniulotteinen ja laaja. Sille haluttiin löytää yhteinen määritelmä, sillä lapsen edun määritelmän puuttuminen onkin koettu ajoittain hyvinkin haastavaksi ja ongelmalliseksi oikeuden alalla, kuten aiemmin tässä työssä todettiin. Teoria-empiria suhde toteutuu tässä tutkimuksessa hyvin, koska haastateltavat ovat tosiasiallisen oppilashuollon käytännön kentän asiantuntijoita ja he ”sanoittavat” tutkimuskysymyksiä. Myös *Creswell* on painottanut osallistujien äänen esiin tuomista (participatory knowledge claim)¹⁰¹.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan yhtä havaintoyksikköä perusteellisesti, määrällisessä sen sijaan tapausten joukkoa.¹⁰² Tämän laadullisen tutkimuksen kohteeksi valikoitui neljän koulupsykologi-koulukuraattoriyöparin joukko. Pro gradu -tutkimuksessa haluttiin ennalta tutkimattomasta aiheesta saada käsitystä vallitsevasta tosiasiallisesta oikeustilasta, reaali-maailmasta ja kuvata todellista elämää, todellisia oppilashuollollisen työn käytänteitä sekä syventää ymmärrystä lapsen edun käsitteestä, joten kvalitatiivinen tutkimus oli luonnollinen valinta. *Hirsjärven* mukaan laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on juuri todellisen elämän kuvaaminen sekä kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Yleensä laadullisessa tutkimuksessa pyritään löytämään tai paljastamaan tosiasioita.¹⁰³ Täydellistä kuvaa lapsen edun toteutumisesta oppilashuollon työn käytännössä ei tämän tutkimuksen puitteissa voida selvittää, mutta pyritään mahdollisimman monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti kuvaamaan todellisen elämän ilmiöitä. Aineiston avulla ei pyritä todistamaan mitään hypoteeseja, koska niitä ei asetettu. Keskeisiä ovat ne tulokset, joita aineistosta tehdään.

⁹⁹ *Syrjäläinen – Eronen – Värri* 2007, s. 8.

¹⁰⁰ *Kiviniemi* 2007, s. 74–75.

¹⁰¹ *Creswell* 2003, s. 9-11.

¹⁰² Ks. enemmän laadullisen tutkimuksen suorittamisesta *Eskola – Suoranta* 2005.

¹⁰³ Ks. *Hirsjärvi – Remes – Sajavaara* 1997, s. 152.

Vaikka tästä aiheesta ei ole tehty muita tutkimuksia, eikä tämä tutkimus tarjoa yhtä ainoaa absoluuttista totuutta, mutta tutkimustuloksista voidaan tehdä joitakin johtopäätöksiä. Tulokset ovat kuitenkin aina kontekstuaalisia tutkijaan ja aikaan. Tässä tutkimuksessa ne ovat sidoksissa haastateltaviin, jotka tutkija oli tietoisesti valinnut ja tutkijaan.

Laadulliset tutkimukset omaavat usein tulkinnallisuutta ja hermeneuttisia korostavia painoituksia.¹⁰⁴ Tutkija ratkaisee lopullisesti, mitä hän sisällyttää tutkimukseen, joten laadullisen tutkimuksen voidaan sanoa olevan luonteeltaan tulkinnallista.¹⁰⁵ Tutkimuksen lukijalle on annettava johdonmukainen kuvaus siitä, kuinka tutkijalle on muodostunut käsitys tutkittavasta ilmiöstä, jotta tutkimus olisi luotettava¹⁰⁶. Tässä pro gradu -työssä tutkimuksen toteutus ja tulokset kuvataan tarkasti, jotta tulokset ovat mahdollisimman luotettavia ja lukija kykenee seuraamaan tutkimuksen vaiheita ja ymmärtää, kuinka tuloksiin on päädytty. Lisäksi luotettavuutta ja objektiivisuutta on korostettu sillä, että tutkijan omat ennakkokäsitykset ja asenteet on pyritty tiedostamaan jo ennakkoon niiden vaikutuksen karsimiseksi.

4.3 Teemahaastattelu tutkimusmetodina

Metodina empiirisessä tutkimuksessa käytettiin teemahaastattelua. Teemahaastattelun etuna on se, että se on joustava tiedonkeruumenetelmä: kysymysten muotoa ja järjestystä voidaan tarvittaessa muuttaa, ne voivat vaihdella osittain haastattelusta toiseen ja teemahaastattelu mahdollistaa vapaan keskustelun. Haastateltavat voivat esimerkiksi kertoa esimerkkejä. Lisäksi kysymysten ja vastausten tarkentaminen on mahdollista haastattelun aikana.¹⁰⁷

Eskolan - Suorannan mukaan teemahaastattelulla tarkoitetaan puolistrukturoitua haastattelua: Haastattelun aihepiirit on etukäteen määrätty ja kysymykset ovat tällöin kaikille samat, mutta valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole eli vastaajat saavat vastata omin sanoin.¹⁰⁸ Teemahaastattelu tarjoaa tällöin tutkijalle riittävän väljyyden, mutta toisaalta antaa mahdollisuuden rajaamiseen valittujen teemojen avulla.¹⁰⁹ Tässä tutkimuksessa ei haluttu käyttää strukturoitua haastattelua, koska se olisi rajoittanut liikaa haastateltavien esille tuomia asioita, tietoja

¹⁰⁴ Kiviniemi 2007, s. 76.

¹⁰⁵ Stake 2000, s. 435–454.

¹⁰⁶ Ks. Kiviniemi 2007, s. 81–83.

¹⁰⁷ Hirsijärvi – Hurme 2008, s. 36.

¹⁰⁸ Eskola – Suoranta 2011, s. 86.

¹⁰⁹ Kananen 2008, s. 74.

ja kokemusta. Toisaalta avoin haastattelu ei sopinut valittuun teemaan, koska kyseessä oli valmiiksi valitut teemat, joten loogisesti päädyttiin puolistrukturoituun teemahaastatteluun. Teemojen järjestys vaihteli hieman haastattelutilanteissa, mutta kaikkien haastateltavien kanssa käytiin samat teemat läpi. Teemahaastattelurunko luotiin, kun tutkimuksen aiheeseen oli syvemmin perehdytty: Keskustelemalla tutkimusaiheesta muiden henkilöiden kanssa sekä tutustumalla tutkittavaan teemaan liittyviin muihin tutkimuksiin. Kuten aikaisemmin todettu, aihetta ei ole tutkittu. Teemahaastattelun teemoja testattiin ennen varsinaisia haastatteluja kolmen koulukuraattorin kanssa, jotka eivät osallistuneet varsinaiseen tutkimukseen. Heidän esiin nostamien asioiden ja huomioiden ja sekä osittain omien uusien huomioiden perusteella tarkennettiin muutaman kysymyksen asettelua.

4.4 Tutkimuksen rajaaminen

Rajaamisessa on *Kiviniemen* mukaan kyse myös tutkijan omasta tulkinnallisesta rajauksesta. Tämä selkeyttää tutkijan tarkasteluperspektiiviä ja auttaa tutkimuksen tulkinnallisen ytimen hahmottamista.¹¹⁰ Tässä tutkimuksessa käytettiin myös rajaamista. Ylipääntensä laadullisessa tutkimuksessa aineiston määrällä ei ole niin suurta merkitystä kuin kvantitatiivisessa, jossa tutkimuksen kohdemäärä on yleisimmin suuri. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei tehdä tilastollisia, usein juuri suureen määrään perustuvia analyysejä. Laadullisesta tutkimuksesta tutkija päättää ilmiöön liittyvästä materiaalista ja siitä, monestako lähteestä tietoa kerätään. Laadullinen aineisto ei lopu koskaan, joten sitä karsittiin.¹¹¹ *Hirsijärvi – Remes – Sajavaara* ovat korostaneet, että kvalitatiivisen tutkimuksen kohderyhmä valitaan tarkoituksenmukaisesti¹¹². Kohderyhmä valittiin systemaattisen otoksen perusteella perusjoukosta, joka muodostui oppilashuollon jäsenistä. Oppilashuoltoon kuuluu yleensä koulun edustajista opinto-ohjaaja, erityisopettaja, koulun rehtori ja oppilashuollon palveluista terveydenhoitaja, koulukuraattori- ja psykologi. Tässä tutkimuksessa päädyttiin keräämään tietoa neljältä koulupsykologi ja -kuraattori työparilta. Haastateltaviksi valikoitui psykososiaalisen työn avainasemassa olevat työntekijät, koulupsykologit ja –kuraattorit, koska heillä katsottiin olevan aiheeseen liittyvä käytännön tietoa ja kokemusta. *Tuomen – Sarajärven* mukaan tutkimuksen kannalta on tärkeää, että henkilöt, jotka valitaan tiedonkeruukohteiksi, tietävät tutkittavasta

¹¹⁰ *Kiviniemi* 2007, s. 73.

¹¹¹ *Kananen* 2008, s. 38–39.

¹¹² *Hirsijärvi – Remes – Sajavaara* 2008, s. 157.

ilmiöstä mahdollisimman paljon ja heillä on kokemusta asiasta¹¹³. Haastatteluun valikoitui henkilöitä, joilla oli jo useamman vuoden, jopa vuosikymmenten ajalta kokemusta oppilashuollon työstä. Oppilashuoltolain mukaan oppilashuoltoon kuuluvat myös kouluterveydenhuollon palvelut. Heidät rajattiin tästä tutkimuksesta pois, koska heidän työnsä pääpaino on terveyden edistämässä ja heidän asemansa ei ole merkittävästi muuttunut uuden oppilashuoltolain myötä.

Maantieteellisesti tutkimus keskittyi Kanta-Hämeeseen ja Pohjois-Uusimaahan. Pohdittaessa, miten saataisiin kattava edustus erilaisista kunnista, päädyttiin valitsemaan kunnat niiden asukasmäärän mukaan siten, että suuret ja pienet kunnat olisivat joukossa edustettuina. Tällä on merkitystä, jotta voidaan analysoida haastattelun tuloksia ja saada realistinen kuva oppilashuollon käytänteistä ja lapsen edusta. Oppilashuoltolain uudistuksen myötä esikoululuissa ja myös toisen asteen oppilaitoksissa tulee olla saatavilla oppilashuollon palvelut. Tässä pro gradu – tutkielmassa on mahdotonta työn rajoittavuuden ja oppilaitosten erilaisuuden vuoksi tutkia esikouluja ja toisen asteen oppilaitoksia, joten esikoulut, lukiot ja ammattioppilaitokset rajattiin työn ulkopuolelle.

4.5 Aineiston analyysi

4.5.1 Litterointi

Aineiston analyysillä tarkoitetaan tässä yhteydessä tutkimusaineiston lukemista, tekstien pohtimista ja niiden sisällön kategorisointia sekä tutkimuksen toteuttamisen kuvaamista. Tutkimusaineiston tuloksia, vertailua, tulkittamista ja niihin liittyvää teoriointia esitellään omassa empiirisen tutkimustulosten luvussa 5.

Haastattelujen jälkeinen ensimmäinen vaihe on purkaa haastattelut¹¹⁴. Kyseessä on teema-haastattelu, joten luonnollisesti ensimmäiseksi tehtäväksi muodostui haastattelujen jälkeen purkaa nauhoitetut haastattelut eli litteroida. Litterointi voidaan suorittaa kirjoittamalla koko aineisto sanasta sanaan tai valikoiden. Jos kiinnostus kohdistuu haastattelussa esiin tuleviin

¹¹³ Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 85.

¹¹⁴ Eskola – Vastamäki 2007, s. 41.

asiasisältöihin, ei litteroinnin tarvitse olla mahdollisimman yksityiskohtaista. Tällöin ei tarvitse esimerkiksi litteroida puheen taukojen pituutta tai kuvata puheen tapaa ja sävyä.¹¹⁵ Lapsen edun tutkimuksessa litterointi kirjoitettiin valikoidusti, joka oli tutkimuksen tarkoituksen kannalta sopiva litterointimuoto. Ulkopuolelle jätettiin erilaiset äännähdykset kuten hmm, tota – täytesana, tauot ja tutkimuskysymyksiin selvästi kuulumaton puhe.¹¹⁶ Tutkimustehtävän kannalta epäolennaista aineistoa oli kuitenkin hyvin vähän ja se karsittiin pois. Muuten litterointi kirjoitettiin sanatarkasti, koska vastaajien sitaatteja käytettiin myöhemmin tutkimustulosten raportoinnissa. Litteroinnin yhteydessä tarkentui monia asioita, joihin haastattelutilanteessa ei kiinnitetty huomiota. Litterointi tehtiin pian haastattelujen jälkeen.¹¹⁷

4.5.2 Teemoittelu

Kirjoitettu aineisto järjestetään litteroinnin jälkeen uudestaan teemojen mukaisesti. Jokaisen teeman alle kootaan kaikkien haastateltavien vastaukset, jotka koskevat tätä teemaa.¹¹⁸ *Tuomen – Sarajärven* mukaan teemahaastattelun avulla kerätyn aineiston pilkkominen on melko helppoa, koska haastattelun teemat muodostavat jo itsessään jäsenyyksen aineistoon.¹¹⁹ Lapsen etua koskeneessa tutkimuksessa haastattelujen aineisto luokiteltiin ja jäsennettiin systemaattisesti eri teema-alueiden alle. Teemat olivat ennalta tarkasti mietityt ja perustuivat tutkimuskysymyksiin. Teemat ryhmiteltiin alateemoihin, jotka kuvasivat kyseisen pääteeman sisältöä tarkemmin.

Teemoittelun jälkeen varsinaisessa haastattelun sisällön analyysissä teemojen alle sijoitettua tekstiä luettiin yhä uudestaan ja poimittiin mielenkiintoisimmat asiat. Aineisto-osien esittäminen on aina irrallaan alkuperäisestä kontekstistaan, joten tutkijan on oltava huolellinen ja tarkka, että hän purettua tekstiä esittäessään ja tulkitessaan on tietoinen valinnoistaan ja sen

¹¹⁵ Litteroinnista on ytimekkäästi kirjoittanut *Ruusuvuori 2010, s. 424–426; Nikander 2010, s. 432–435*. Ks. litteroinnin tarkkuudesta *Kananen 2008, s. 80*.

¹¹⁶ Yksi haastattelu litteroitiin tarkasti sanasta sanaan. Tämän jälkeen huomattiin asiaan kuulumattoman puheen, kuten ”*hetki pieni, unohdin sulkea puhelimeni, laitan sen pois päältä*” tyylinen teksti ja muutama pitkä esimerkkitapaus jätettiin pois jo litteroidessa.

¹¹⁷ Haastatteluja tutkimusmuotona käytettäessä ne tulisi purkaa mahdollisimman nopeasti haastattelujen jälkeen. Näin muun muassa ks. *Hirsjärvi – Remes – Sajavaara, 2009 s. 223*.

¹¹⁸ *Eskola – Vastamäki 2007, s. 42; Eskola 2007, s. 169*.

¹¹⁹ *Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 92–93*.

mahdollisista vaikutuksista analyysiin¹²⁰. Hänen on kyettävä olemaan vaikuttamatta tutkimustuloksiin, jotta tutkimuksen objektisuus ja validiteetti eivät kärsi.¹²¹ Tässä tutkimuksessa käytettiin nauhoitusta, joten tutkijan omat käsitykset eivät vaikuttaneet tutkimustulosten ja tulkintojen esittämiseen ja litterointi tarkastettiin kuuntelemalla nauhat useampaan kertaan. Teemat määräytyivät oppilashuoltolain mukaan ja haastattelurunko pohjautui niihin. Siten teemojen alle löytyvät vastaukset olivat melko helposti löydettävissä, koska teemat olivat ennalta määräytyt. Vastauksista pyrittiin huolellisen tarkastelun avulla löytämään yhtäläisyyksiä ja samankaltaisuuksia. Samanlaisia tyyppivastauksia koottiin yhteen, jotta tuloksia voitaisiin esittää osittain myös tilastoina¹²². Kvalitatiivinen tutkimus ei sulje pois, että tuloksia esitetään myös tilastollisin menetelmin, kuten kaavioina, joita myös tässä työssä esiintyy selkeyttämässä ja tuomassa vaihtelua tekstiosuuksiin.

4.5.3 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimusluvut haettiin kunnilta etukäteen ennen haastatteluja. Haastattelut kestivät tunnista yhteen ja puoleen tuntiin. Haastateltavat olivat saaneet teemahaastattelurungon tutustuttaviksi sähköpostitse hyvissä ajoin ennen haastattelutilannetta lukuun ottamatta yhtä haastateltavaa, jonka kanssa teemoista oli kuitenkin puhelimitse keskusteltu. Haastateltaville soitettiin henkilökohtaisesti ja sovittiin haastatteluajat ilman ongelmia.¹²³ Ennen haastattelujen alkamista vastaajien kanssa kerrattiin vielä tutkimuksen tarkoitus ja kuinka haastatteluja tul- laan käyttämään hyväksi tutkimuksessa. Vastaajille toistettiin, että heidän mielipiteitään ja vastauksiaan käytetään osittain suorina lainauksina tekstissä ja käsitellään yleisellä tasolla, niitä ei eritellä vastaajien mukaan, jotta heidän anonymiteettinsä säilyy. Tässä vaiheessa heille korostettiin, että litteroinnin ja haastattelujen analyysin jälkeen haastattelut tuhoataan. Tutkimuslupaa haettaessa myös kuntien päätösvastuussa olevien virkamiesten kanssa sovittiin, että haastateltavien nimiä ja tunnistetietoja ei mainita tutkimuksessa. Haastateltavilta oli kysytty lupa haastattelujen tallentamiseen nauhalle jo etukäteen ennen haastattelutilanteita. Haastattelupaikaksi valikoituivat vastaajien itse valitsemat paikat, jotta haastattelupaikka olisi heille tuttu ja ettei itse haastattelupaikka loisi esimerkiksi ”muodollista ilmapiiriä”. Voi-

¹²⁰ Ks. *Nikander* 2010, s. 428; *Ruusuvuori* 2010, s. 442.

¹²¹ Kvalitatiivisen tutkimuksen laadusta ja luotettavuudesta enemmän ks. *Kananen* 2008, s. 121–128.

¹²² Katso enemmän tiedon muuttamisesta numeeriseen muotoon *Valli* 2007, s. 184–187.

¹²³ Teemahaastattelusta enemmän *Hirsjärvi – Remes – Sajavaara* 2009, s. 208.

taneen sanoa, että näillä toimintatavoilla oli merkitystä haastattelujen onnistumiseen kannalta, sillä kokonaiskuva ajatellen voidaan sanoa haastattelujen onnistuneen erittäin hyvin. Jokainen haastattelukerta oli oma persoonallinen tilanteensa, johon ei voinut vaikuttaa etukäteen muuten kuin valmistamalla haastatteluun hyvin ja muistamalla luoda luonteva ja keskusteleva ilmapiiri. Haastateltavat vaikuttivat hyvin motivoituneilta käymään keskustelua lapsen edusta ja sen toteutumisesta. Tämä teema tuntui olevan heille merkityksellinen. Vuorovaikutus oli luontevaa. Keskustelu olikin hyvin avointa ja eteni sujuvasti ja haastateltavat täydensivät toistensa näkemyksiä haastattelujen aikana.

Tässä tutkimuksessa keskustelut etenivät melko samankaltaisesti, haastattelurungon aiheittain ja kysymyksittäin määrättyssä järjestyksessä tutkijan osoittaessa kysymykset haastateltaville. Haastattelujen rakenne pysyi näin hyvin haastattelijan käsissä eikä asiasta rönsyilty juuri lainkaan. Kysymysjärjestys muuttui melko vähän, vaikka keskustelun luonteva kulku saikin määrätä käsittelyjärjestyksen. Haastateltavien annettiin heidän vapaasti kertoa tietonsa, mielipiteensä ja käsityksensä teemoista, sillä tarkoituksena oli haastattelujen avulla kuulla tutkimattomasta aiheesta asiantuntijoita ja saada selville heidän näkemyksensä.

5 LAPSEN ETU – KENEN ETU: EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TU- LOKSET

5.1 Yleistä tutkimuksesta

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan peruskoulujen oppilashuollon menettelytapoja siitä näkökulmasta, kuinka lapsen etu huomioidaan lainsäädännön mukaisesti käytännön soveltamistilanteissa. Lapsen etuun perehtyneitä haastateltavia oli yhteensä neljä psykologi-koulukurattoriparia. Työtilanteista johtuvista syistä (sairastuminen, irtisanoutuminen) puolet haastatteluista tehtiin parihaastatteluina ja puolet yksilöhaastatteluina. Haastateltavia oli yhteensä kuusi henkilöä ja tutkimukseen liittyviä kouluja 25. Tarkoituksena oli kartoittaa, kuinka haastateltavat näkevät kokemustensa ja tietojensa perusteella lapsen edun toteutumisen oppilashuollon työssä ja selkiinnyttää lapsen edun käsitettä. Haastatteluissa on aina huomioitava haastatteluaineiston objektiivisuus tiedonlähteenä.¹²⁴ On inhimillistä, että haastateltavat voivat tiedostamatta ”kaunistella” asioita, vaikka objektiivisuuteen aina pyritäänkin. Näissä haastattelutilanteista vastaajilla ei kuitenkaan ollut syytä kaunisteluun, koska tässä ei arvioitu heidän työtään eikä heidän vastauksiaan voida tunnistaa lukuun ottamatta heitä itseään. Joten saatua kuvaa lapsen edusta oppilashuollossa voidaan pitää objektiivisena ja sitä voidaan ”harkiten” yleistää¹²⁵. Tässä työssä haastateltavien sitaattit ovat *kursivoitu*¹²⁶. Lainauksista ilmenee haastateltavien alkuperäiset ilmaukset ja lainauksilla pyritään elävöittämään ja konkretisoimaan teemoja sekä kuvaamaan lapsen edun toteutumista käytännössä.

Haastattelukysymykset pohjautuvat uuteen oppilashuoltolakiin. Oppilashuoltolain säännöksiä käytetään kehikkona tarkasteltaessa lapsen etua ja tutkimuskysymykset nojaavat tähän kehikkoon. Lapsen etua koskevat oppilashuoltolain pykälät käydään yksitellen lävitse ja kirjattua lakia verrataan tosialliseen oppilashuollon toimintaan, Law in Books versus Law in Action¹²⁷. Eli tarkoituksena ei ole arvioida kuinka oppilashuoltolain tavoitteet on saavutettu

¹²⁴ *Kyngäs-Vanhanen* 1999, s. 4.

¹²⁵ Vaikka laadullisen tutkimuksen tuloksia ei voida suoraan yleistää kuten määrällisen tutkimuksen, niin yleistäminen on kuitenkin jossain määrin mahdollista jos muissa tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia tuloksia.

¹²⁶ *Eskolan* mukaan sitaattit, jos ne ovat lyhyitä, on hyvä upottaa tekstin sekaan. Ks. enemmän sitaateista *Eskola* 2007, s. 180.

¹²⁷ Tarkastelun ulkopuolelle jätetään oppilasterveydenhuoltoa koskevat kohdat (8 §, 10 §, 17 §), koska tässä työssä terveydenhuolto rajattiin kokonaan pois tarkastelusta sekä oppilashuollon ohjausta ja valvontaa koskevat pykälät (24–26 §). Niiden vaikutusta lapsen etuun ei voitu tutkia haastattelujen avulla, koska haastateltaviksi olisi pitänyt valita täysin muita henkilöitä.

(ns. vaikuttavuusarviointi) tai tutkia kuinka oppilashuoltolain voimaantumisen jälkeen tilanne on muuttunut verrattaessa sitä ennen lain säätämistä vallinneeseen tilanteeseen (ns. vaikutusarviointi)¹²⁸. Sääntelyn kohteena olevien henkilöiden lukumäärä on noin 800 000, joten kyse on yhteiskunnallisesti hyvin merkittävästä säädöksestä.¹²⁹ Tämän empiirisen tutkimuksen läpileikkaavana ideana on käsitellä tutkittavaa aihetta viittaamalla erityisesti muihin oikeudellisiin tutkimuksiin ja osaksi oikeuskirjallisuuteen, jotta lapsen edun käsitteen moniulotteisuus ja merkittävyys avautuisi lukijalle.

Päätutkimusteemoina ovat lapsen edun käsite ja lapsen etu oppilashuollon työssä, oppilashuollon kokonaisuudessa, yhteisöllisessä ja yksilöllisessä oppilashuollossa ja sen toteuttamistavoissa, sekä lapsen itsenäinen asema, oikeudet ja etu oppilashuollon tietotojenkäsitteeseen ja salassapitoon liittyvissä kysymyksissä.

5.2 Yleistä oppilashuoltolaista säännöksenä

Perustuslain 80 §:n näkökulmasta katsottuna yksilön oikeusasemaan vaikuttavat säännökset eli säädettäessä henkilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista, on annettava lailla mahdollisimman täsmällisesti ja rajatusti. Tarkkarajaisesta säännöksestä tarkastellaan esimerkiksi OHL:n 9 §: ”*Koulutuksen järjestäjän on järjestettävä oppilashuolto – –*” ja 15 §: ”*Opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus keskusteluun – –*”, joissa säädetään lapsen oikeusasemasta eli lapsen oikeudesta saada oppilashuollon psykologi- ja kuraattoripalveluja. Tarkkarajainen ja täsmällinen sääntelyhän parantaa yksilön oikeusasemaa, mutta samanaikaisesti se jäykistää myös päätöksentekoa eikä ota huomioon tapausten erityispiirteitä. Oppilashuoltolaki koostuu osittain joustavista normiformulaatioista, mutta pääasiassa säännös-

¹²⁸ Ks. enemmän lainsäädännön arvioinnista jälkikäteen (ex post) *Keinänen* 2010, s. 7–8.

¹²⁹ Lakia säätäminen edellyttää lakien vaikutusarvioinnin laadintaa, myös lapsivaikutusten arvioinnin tekemistä. Lapset ovat aikuisia huomattavasti enemmän konkreettisesti sidoksissa elin- ja toimintaympäristönsä Siksi erityisesti säädöshankkeissa ja päätöksenteossa, vaikka ne eivät kohdistuisi suoraan lapsiin, tulisi kartoittaa toimenpiteiden vaikutukset, erityisesti mahdolliset epäsuorat, välilliset ja pitkäaikaiset vaikutukset lapsiin. Ks. näin myös *Taskinen* lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista, *Taskinen* 2006, s. 4. *Slant – Rantala* ovat tarkastelleet tutkimuksessaan vaikutusten arvioinnin tosiasiallista roolia lainvalmisteluprosessissa ja tutkimuksen mukaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvia vaikutuksia tunnistettiin kolmessa prosentissa vuoden 2012 hallituksen esityksissä, ks. *Slant – Rantala* 2013 s. 49–50. Suomessa onkin viime vuosina vaadittu lainsäädännön laadun ja lainvalmisteluprosessin tason parantamista, koska useissa muissakin tutkimuksissa on havaittu puutoksia lainvalmistelun laadussa. Ks. enemmän *Rantala* 2011, s. 149–150; *Oikeusministeriö* 2013b; *Keinänen – Vuorela* 2015.

kohdat ovat tarkkarajaisia. Lapsen edun määrittämisen kannalta on kuitenkin kussakin tilanteessa otettava huomioon vallitsevat olosuhteet, koska tapaukset voivat vaihdella toisistaan huomattavasti. Tällöin joustava lapsen edun arviointi antaa tilaa erilaisille ratkaisuvaihtoehdoille, joista on valittava se, mikä parhaiten toteuttaa lapsen etua. Joustavasta lainkohdasta esimerkkinä OHL:n 14.2 §: ”*Oppilaitoskohtaista opiskeluhoitoryhmää johtaa koulutuksen järjestäjän nimeämä edustaja*” eli kukin koulu saa päättää kenet valitsee. Myös *Oulasmaa* katsoo, että lapsen edun tulkintatilanteet ovat yleensä ainutkertaisia ja vaikeasti verrattavissa keskenään, joten oppilaiden tilanteet eivät ole koskaan täysin samankaltaisia¹³⁰. Uudella oppilashuoltolaillla haluttiin selkeyttää lainsäädäntöä ja siten palvelujen yhdenvertaista saatavuutta ja yhtenäistää niiden laatua sekä poistaa soveltamiskäytäntöjen kirjavuutta ja siten edistää lasten oikeusasemaa¹³¹. Voitaneen olettaa, että tämän päämäärän saavuttamiseksi OHL on laadittu pääasiassa tarkkarajaiseksi.

Oppilashuoltolain säädöskieli on melko helppolukuista ja sujuvaa, mutta joukossa ilmenee myös formuloinniltaan vaikeaselkoisia säännöskohtia. Mahkonen on tutkinut oppilashuoltolakia kattavasti ja toteaa ”*Ilmaisuksellisesti uusi laki on sekä helposti hallittavissa oleva että perin vaikeaselkoinen*”¹³². Yleisimpiä kieleen viittaavia ongelmia lain soveltamistilanteissa, in concreto ja lain tulkintatilanteissa, in abstrakti ovat kielen semanttiset ja syntaktiset ongelmat. Semanttisilla ongelmilla tarkoitetaan kielellisen ilmaisun epätarkkuutta, moniselitteisyyttä ja kieleen liittyviä arvostustermejä¹³³. Tarkastellaan vielä oppilashuoltolain 9.5 §: ”*Opiskelijalla on oikeus saada maksutta sellainen opiskelijahuolto, jota opetukseen tai koulutukseen osallistuminen edellyttää.*” liittyy juuri kielen semanttiseen ongelmaan. Opiskelijan subjektiivinen oikeus saada oppilashuollon palveluja maksutta on selkeä ja tarkkarajainen, mutta säännöksessä oleva sana ”sellainen” on moniulotteinen. On tulkinnanvaraista, mitä tarkoitetaan ”sellaisella” opiskeluhoollolla, mitä edellytetään. Tämä epämääräinen ja yleisluonteinen määritelmä voi johtaa erilaisiin tulkinta- ja soveltamiskäytäntöihin oppilashuollon palveluissa. Oikeuskansleri on puuttunut ratkaisuisaan vuosina 2006, 2009 ja 2011 peruskoulujen oppilashuollon toimivuuteen ja toteutumiseen peruskouluissa sekä peräänkuuluttanut yhdenvertaisia ja velvoittavia toimintamuotoja¹³⁴. Vuonna 2011 ottaessaan

¹³⁰ Ks. *Oulasmaa* 1994, s. 107, 117–120.

¹³¹ *HE 67/2013 vp*, s. 32–33.

¹³² *Mahkonen* 2015, s. 71–72.

¹³³ *Laakso* 1990, s. 142–144.

¹³⁴ Oikeuskanslerin ratkaisuisista ks. tarkemmin *OKV/1031/1/2006*; *OKV/1/50/2009*: ” – – saamani selvityksen johdosta minulla on siten perusteltua syytä epäillä, että oppilashuolto ei toteudu maamme peruskouluissa sen

kantaa perusopetuslain mukaisen oppilashuollon toteutumiseen peruskouluissa oikeuskanslerin mukaan oppilashuollon asianmukainen toteutuminen vaatii nykyistä velvoittavampia ja sisältöjä täsmällisemmin määrittäviä säännöksiä¹³⁵. Tämä tavoite ei ole OHL:n lainsäädäntöteknisissä ratkaisuissa aivan täysin onnistunut, koska osittain säännösten kieli jättää tulkinnanvaraa soveltajalle. Mutta kuten edellisessä kappaleessa todettu, lapsen edun toteutuminen edellyttää osittain joustavaa sääntelyä.

5.3 Lapsen etu ja lapsen edun ensisijaisuuden periaate oppilashuollon käytänteissä

Lapsen etua voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta, niin teoriassa kuin käytännössä. Lapsen etu on käsitteenä moniulotteinen ja epätäsmällinen, kuten aikaisemmin tämän työn lapsen etua juridisena kysymyksenä käsittelevässä osiossa on todettu. Tämä on oikeustieteen kannalta ongelmallista, koska lapsen edun erilaiset tulkintatavat voivat johtaa epäyhtenäisiin soveltamiskäytäntöihin. Lapsen edun määrittelyhän perustuu lähtökohtaisesti YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen; erityisesti sen 3 artiklassa määrätään lapsen edun huomioimisesta kaikissa lapsiin kohdistuvissa toimissa. Sopimuksesta ei kuitenkaan suoranaisesti käy ilmi mitä lapsen edulla yksityiskohtaisemmin tarkoitetaan, vaan sopimusta on tulkittava kokonaisuutena. Voidaan todeta, että lapsen edun tarkempi määrittely on siten jätetty tulkitsijalle. Myös *Marshallin – Parvisin* mukaan lapsen edun määrittely on aina sidonnainen aikaan, paikkaan ja kulttuuriin sekä yleisiin moraalikäsitteisiin ja lainsäädäntöön.¹³⁶ Myös *Taskisen* mukaan lapsen edun käsitteen sisältöön liittyy aina käsitteen määrittäjän oma arvomaailma ja kokemukset¹³⁷. Tässä tutkimuksessa pyrittiin avaamaan ja selventämään lapsen edun käsitettä oppilashuollon työssä sekä löytämään mahdollista yhtä määritelmää. Haastateltavia pyydettiin heti aluksi kertomaan, mitä he ymmärtävät lapsen edulla ja mitä sillä tarkoitetaan oppilashuollon työssä. Haastateltavat kuvailivat käsitettä seuraavasti:

”Aikuinen varmistaa, että lapsella niinku sen oikeus toteutuu vaikka hän ei tietäisi oikeuksistaan. Hän tietää, että aikuinen osaa ohjata, neuvoa ja varmistaa, että se oikeus toteutuu ja että lapsella on hyvä olla, kiva käydä koulua, turvallista.”

”Lapsi on tullut kuulluksi ja ymmärretyksi.”

tasoisena kuin perusopetuslaissa edellytetään. Vielä hälyttävämpää on, että oppilashuollon saatavuus ei toteudu yhdenvertaisesti vaan paikkakunta- ja koulukohtaiset erot näyttävät olevan huomattavia.”

¹³⁵ OKV/6/50/2011, erityisesti s. 11.

¹³⁶ *Marshall – Parvis* 2009, s. 89–90.

¹³⁷ Ks. näin myös *Taskinen* 2007, s. 53.

”Ajattelen tässä työssä että olen tavallaan lapsen asianajaja tietyssä mielessä.”

”Lapsen oikeus saada ne palvelut, mitkä hän tarvitsee, vaikka se maksaa rahaa tai vaikka se vaatii erityistä vaivannäköä aikuisilta.”

”Se on työn lähtökohta.”

Myöskään tässä tutkimuksessa ei löydetty yhtä määritelmää lapsen edulle. Tämä on linjassa muiden lapsen etuun ja sen määrittelyyn liittyvien tutkimusten kanssa. Esimerkiksi *Hakalehto* on tutkimuksessaan lapsen edun arviointia korkeimman oikeuden perheoikeudellisissa ratkaisuisissa todennut lapsen edun määritelmän olevan joustava ja epätäsmällinen, vaikka se ei ole lähtökohtaisesti tarkoitettu epämääräiseksi¹³⁸. Oppilashuoltolaissa ei mainita suoraan sanaa lapsen etu kuin sen 18.2 §: Oppilas voi kieltää antamasta itseään koskevia tietoja huoltajalleen tai muulle edustajalleen, ” – jollei se ole selvästi hänen etunsa vastaista.” Huolimatta siitä, että lapsen etua ei mainita, voidaan ylipäättänsä koko lain läpäisevänä johtavana periaatteena pitää lapsen etua ja edun käsite selventyy lukijalle tarkasteltaessa koko säädöstekstiä.

Kahdessa haastattelussa painotettiin näkökulmaa, kuka on lapsen edun tulkitsija määriteltäessä lapsen etua.

”Oppilashuollon näkökulmasta voisi tarkoittaa, että tunnistettaisiin lapsen tarvitsemaa apua ja kartoitettaisiin tukea ja yritettäisiin sitten järjestää sitä”

”Välillä huomaa että sen lapsen etu on eri kuin koulumaailma ajattelee.”

Lapsen edun tulkinta voi olla vanhemman, itse lapsen tai koulun näkökulmasta katsottuna hyvinkin erilainen. Lapsen edun käsitettä onkin kritisoitu, koska se antaa lapsen edun tulkitsijalle laajan tulkitsemisvapauden. Tämä voi johtaa kirjaviin soveltamiskäytäntöihin lapsen etua ratkaistaessa. Euroopan neuvosto onkin korostanut lapsen edun arvioinnin olevan vaikea tehtävä, joten sen olisi pohjauduttava perusteluihin.¹³⁹ Avoimet perustelut justifioivat lapsen edun ratkaisun, parantavat lapsen oikeusturvaa ja auttavat ymmärtämään kussakin tilanteessa tehdyn ratkaisun. Lisäksi perustelut voivat auttaa muita lasten kanssa toimivia ja yhdenvertaistaa käytäntöjä.

¹³⁸ Ks. *Hakalehto* 2016, s. 445.

¹³⁹ Ks. *Euroopan neuvoston ministerikomitea* 2011, s. 54.

5.4 Lapsen edun toteutuminen oppilashuollon menettelytavoissa

Lapsen edun ensisijaisuuteen liittyen haastateltavilta kysyttiin heidän näkemyksiään lapsen edun toteutumisesta oppilashuollon työssä ja ylipäättänsä kouluympäristössä. Lisäksi heitä pyydettiin mainitsemaan ristiriitatilanteita, jolloin lapsen etu syrjäytyy jonkin toisen etuun verrattuna. Kaikki haastateltavat totesivat lapsen edun toteutuvan pääsääntöisesti hyvin oppilashuollon tosiasiallisissa käytänteissä, mutta mainitsivat samanaikaisesti myös puutteita. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ollut mahdollista haastatella suurta joukkoa oppilashuollon psykososiaalisen työn osaajia, joten tätä näkemystä ei voida täysin yleistää. Voidaan kuitenkin todeta, että lapsen edun toteuttamisessa oppilashuollossa ja ylipäättänsä kouluympäristössä on vielä kehittämistä. Edun toteutumisen yhteydessä mainittiin muun muassa seuraavat tilanteet:

”Ehkä tämmöisiin on ruvettu panostamaan just näiden kohdalla, joiden peppu ei pysy penkissä. Just näitä apuvälineitä rupee oleen. On vähän nyppylätyynyä ja palloa.”

”Jos mä ajattelen sitä lapsen edun toteutumista, niin mielettömän hienoja ja innovatiivisia ratkaisuja. Esimerkiksi lapsi käy kouluissa maanantaisin ja keskiviikkoisin ja sitten tiistaisin lepää. Mielettömän hienoja ratkaisuja. Vähän niinku osakyvyttämyseläkkeellä.”

Lisäksi puolet haastateltavista näkivät fyysisessä kouluympäristössä puutteita lapsen edun kannalta. He mainitsivat, että luokat ovat osittain liian pienet ja sokkeloiset. Myös luokasteiden yhdistäminen, esimerkiksi 1-3. luokkien yhdistäminen yhdeksi luokaksi ei nähty palvelevan kaikkien oppilaiden etua, koska opettajat eivät aina kykene ottamaan huomioon yksilöllisiä tarpeita isoissa luokissa. Opettajien valta-asema päätettäessä erikoisjärjestelyistä, esimerkiksi miten lapsi voi suorittaa jonkin tietyn aineen rästitehtävät, nähtiin yhdenvertaisen kohtelun kannalta ongelmallisena. Haastatteluissa tuotiin esille taloudellisten resurssien tärkeys. Haastateltavista 75 % näkivät määrärahojen vähyydellä olevan yhteys lapsen edun toteutumiseen:

”Resurssit on aina sellainen asia, joka asettaa rajoitteita. Sitten tietty vähän raha-asia, että kuinka paljon on määrärahoja.”

”Lisäaikuisten saannissa lapsen etu ei toteudu. Se on niin kallista, siinä mennään raha edellä.”

”Siihen fyysiseen tilaan vaikuttaa opettajan asenne ja ammattitaito. Se on todella opettajakoh- taista, kaikki oppilaat eivät ole tasa-arvoisessa asemaassa siinä. Jos sä olet kekseliäs opettaja, sä teet vaikka mistä niitä välineitä.”

Huomionarvoista on, että kolmessa haastattelutilaisuudessa neljästä vastaajat kokivat lapsen edun vaarantuvan pienryhmäpaikkojen vähyuden vuoksi. Eli vastaajien näkemysten mukaan kaikki pienryhmäopetusta tarvitsevat oppilaat eivät saa pienryhmäpaikkaa.

Kaksi vastaajaa näki uupuneet opettajat riskitekijöinä lapsen edun toteutumisessa. Haastateltavat kertoivat kokemukseensa perustuen opettajan näkevän silloin lapsissa enemmän negatiivisia piirteitä, joita hän ei normaalikuntoisena näkisi ja opettajan voimavarojen ollessa vähentyneinä lapsen etu voi vaarantua.

”Jos uupuneita opettajia on tuolla, se on kauhistuttava kohta, silloin ei kenenkään lapsen etu toteudu. Opettaja katsoo sitä tilannetta oman uupumuksen läpi –.”

Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että lapsen edun ensisijaisuuden periaate väistyy ajoittain sen ollessa ristiriidassa muiden toimijoiden etujen kanssa. Kiusaamistilanteissa nähtiin, ettei lapsen etu aina välttämättä toteudu, koska useimmiten kiusattu vaihtaa koulua. Kaikki haastateltavat toivat ilmi tilanteita, joissa huoltajien, koulun henkilökunnan ja muiden lasten etu nousee lapsen edun edelle. Sinällään tämä ei ole yllättävä tieto. Se ei kuitenkaan legitimoi menettelyä, sillä lainsäätäjän tahtona lapsioikeuden alalla on aina punnita tilannekohtaisesti, miten lapsen etu parhaiten toteutuisi. *Euroopan neuvoston ministerikomitean* mietinnön mukaan lapsen etua arvioitaessa on luonnollisesti arvioitava kaikkien lasten etu, jotka ovat osallisia tilanteeseen. Vastakkaiset edut tulee huomioida ja aina yksittäisen lapsen etu ei ole se ”paras vaihtoehto”¹⁴⁰. Myös *Parsons* on tutkimuksessaan lapsen edun toteutumisesta turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä korostanut, että lapsen etu saa merkityksensä itse päätöksenteossa. *Parsons* toteaa, että tosiasiallisessa käytännössä lapsen etua ei aina ole ensisijainen arviointikriteeri. Päätöksiä tehdään usein taloudellisten resurssien ja motiivien perusteella¹⁴¹.

”Kiusattu lähtee. Kiusaaja jää sinne kouluun.”

”Valitettavasti aina ei työntekijät ajattele lasta, vaan myös itseään. Oikeesti, se on lapsi se mitä pitää ajatella, eikä se työmäärä. Siinä pitää joskus muuttaa asennetta.”

”Esimerkiksi jos vanhemmat eivät tule toimeen opettajan kanssa, heillä on jotain henkilökohtaisia juttuja, jotka sitten välittyvät siihen lapseen.”

¹⁴⁰ „The best interests of all children involved in the same procedure or case should be separately assessed and balanced with a view to reconciling possible conflicting interests of the children“. Euroopan neuvoston ministerikomitea 2011, s. 18.

¹⁴¹ Ks. *Parsons* 2010, s. 4–5.

”Lapsen etu ja perheen ei aina kohtaa.”

”Vuorovaikutustilanteet vanhempien ja työntekijöiden kanssa, se on olennaista. Siinä pitää päästä sellaiseen vuoropuheluun, että kaikille löytyy kaikille hyvä ratkaisu, niin että se lapsen tilanne olisi siinä etusijalla! Eikä vanhemman tai työntekijän.”

”Lähinnä opetukseen liittyviä on, jossa opettajan etu menee sen lapsen edun tilalle.”

5.5 Oppilashuollon toiminnallinen kokonaisuus ja lapsen edun huomioiminen

Haastattelututkimuksen toinen kokonaisuus koskee oppilashuollon toiminnallista kokonaisuutta. Erityisesti tarkastellaan opetuksen järjestäjän eli kunnan tehtävää oppilashuollon palvelujen järjestäjänä (OHL 9 §), koulutuksenjärjestäjän tiedottamisvelvollisuutta oppilaitoksen käytettävissä olevista oppilashuollon palveluista ja ohjausvelvollisuutta oppilashuollon palveluihin ja etuksiin (OHL 11 §) ja kuntakohtaista hyvinvointisuunnitelmaa, joka perustuu OHL:n 12 § sekä monialaista kuntakohtaista oppilashuollon ohjausryhmää (OHL 14.1 §), joka on keskeinen toimija kuntatason oppilashuollon järjestäjänä.

Tutkimuskysymyksillä haluttiin selventää oppilashuollon kokonaisuutta ja lapsen edun huomioimista ja toteutumista oppilashuollon rakenteissa ja käytännön menettelytavoissa. Haastateltavilta kysyttiin oppilashuollon teeman selventämiseksi mitä he tarkoittavat oppilashuollolla. Oppilashuoltolain 3.1 §:n mukaan oppilashuollolla ymmärretään:

”Opiskeluhuollolla tarkoitetaan opiskelijan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa oppilaitosyhteisössä.”

Haastateltavat määrittivät oppilashuollon käsitteen hyvin samankaltaisesti suhteessa lain määritelmään sekä toisiinsa:

”Oppilashuoltohan on koko tätä toimintaa koulussa.”

”Oppilashuoltoa on koko koulun henkilökunta.”

”Oppilashuoltoa on koko koulu. jokainen opettaja, siistijä, se talkkari voi olla oppilashuoltoa. Mun mielestä koulun henkilökunta on aina oppilashuollon henkilökuntaa.”

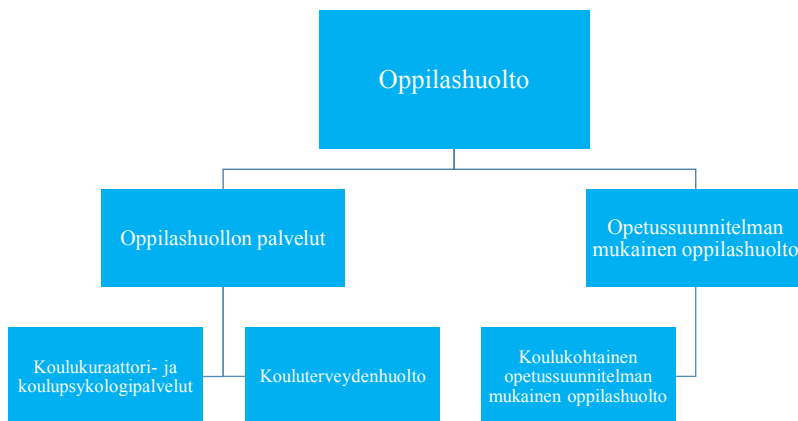
”Oppilaan tukemista ja hyvinvoinnin lisäämistä.”

”Pyritään siihen, että kaikki hyvinvoivina suorittavat perusopinnot ja omien taitojensa mukaisesti. Että voi iloita edistymisestään, saa ne tukitoimet, mitä tarvitsee, diagnoosit ja lääkitykset ja kuntoutukset. Ja perhettä tuetaan.”

”Kaikki jotka siinä työskentelevät lapsen kanssa, tekevät parhaansa ja mietitään niitä keinoja, millä pysytään viimeiseen asti tukemaan ja auttamaan.”

Vastauksista voidaan päätellä, että haastateltavat näkevät ja ovat sisäistäneet toimintaympäristönsä ”oppilashuollon” hyvin samankaltaisena. Tämä johtunee osittain siitä, että kaikki haastateltavat ovat toimineet työssään jo useiden vuosien tai vuosikymmenten ajan ja oppilashuolto on heille selkeä käsite. Uuden oppilashuoltolain yhtenä tavoitteena on lain esitöiden, *HE 67/2013 vp* mukaan edistää koko kouluyhteisön hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä sekä oppilaiden oppimista, terveyttä ja hyvinvointia sekä ehkäistä ongelmien syntymistä yhdessä koulun henkilökunnan kanssa, kuten haastateltavat myös kuvasivat¹⁴².

Oppilashuoltoon sisältyy opetuksen järjestäjän hyväksymä opetussuunnitelman mukainen oppilashuolto (OHL 6 §) ja oppilashuollon palvelut, joita ovat psykologi- ja kuraattoripalvelut (OHL 7 §) sekä kouluterveydenhuollon palvelut (OHL 8 §). Opetussuunnitelman mukaisella oppilashuollolla tarkoitetaan toimintaa, jonka avulla tuetaan yhteisöllistä ja koulun hyvinvointia ja turvallisuutta, edistetään mielenterveyttä ja ehkäistään syrjäytymistä ja oppimisiin ja opiskeluun liittyviä ongelmia. (Kuvio 1)

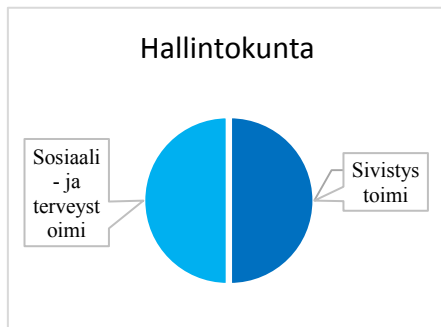

Kuvio 2. Oppilashuollon kaavio.

Oppilashuollon järjestämisestä säädetään OHL:n 2 luvussa (9-14 §). Järjestämisvastuu oppilashuollon psykologi- ja kuraattoripalveluista kuuluu oppilaitoksen sijaintikunnalle ja palvelut tulee järjestää oppilaalle hänen kotikunnastaan riippumatta (OHL 9 §). Sosiaali- ja ter-

¹⁴² Ks. *HE 67/2013 vp*, s. 1, 47.

veydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain (733/1992) mukaan kunnalle on annettu vapaus valita palvelujen organisointitapa; kunta voi ostaa palvelut joko toiselta kunnalta tai kuntayhtymältä, olla kuntayhtymän jäsen tai järjestää palvelut yhdessä toisen kunnan kanssa. Lisäksi kunta voi ostaa palvelut yksityiseltä palveluntarjoajalta tai se voi järjestää ne itse. Hallituksen esityksen 67/2013 mukaan kunta saa päättää, minkä hallintokunnan alaisuudessa kuraattori- ja psykologipalvelut järjestetään¹⁴³. Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että oppilashuollon palvelut järjestetään kirjavasti, mutta lain määrittelemien keinoin: Palvelut ostetaan kuntayhtymältä, kunta hoitaa ne itse ja ne ovat joko sosiaali- ja terveydenhuolto tai sivistystoimen hallinnon alaisuudessa. Siihen, mihin hallintokuntaan kuuluu, ei näy vaikuttavan oppilashuollon työn sisältöön. Työn sisältö tuntui olevan kaikilla vastaajilla samankaltainen.

Kuvio 3. Koulukuraattoreiden ja -psykologien jakaantuminen hallintokunnittain.

Tarkasteltaessa lähemmin OHL:n 9.5 § kohtaa huomataan sen määrittävän oppilaan oikeuden oppilashuollon palveluun subjektiiviseksi oikeudeksi ja lisäksi tämä palvelu on oltava oppilaalle maksutonta: ”*Opiskelijalla on oikeus saada maksutta sellainen opiskeluhoito, jota opetuksen tai koulutuksen osallistuminen edellyttää.*” Subjektiivinen oikeus tarkoittaa yksilön oikeutta tiettyyn julkiseen palveluun, oikeuteen tai etuun. Subjektiivinen oikeus perustuu siis suoraan lakiin. Tämä lainkohta on oleellinen, koska kunnilla ei ole harkintavaltaa, järjestävätkö ne oppilashuollon palvelut vai eivät. Ne on organisoitava ja myönnettävä tarvitsevalle lakiin perustuen. Myös *Valtiontalouden tarkastusvirasto* on tuloksellisuustarkastuskertomuksessaan 2009 todennut: ”*Koska perusopetus on kansalaisten subjektiivinen oikeus, tulisi palvelun minimitaso perustua yksiselitteisesti säädöksiin ja muihin normeihin.*”¹⁴⁴

¹⁴³ HE 67/2013 vp, s. 54.

¹⁴⁴ Ks. *Valtiontalouden tarkastusvirasto* 2009, s. 102.

Ennen uutta oppilashuoltolakia epäyhtenäinen käytäntö oppilas- ja opiskelijahuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa on synnyttänyt eroja kuntien välille ja heikentänyt oppilaiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia oppilas- ja opiskelijahuollon saamiseen¹⁴⁵. Järjestämisvastuun tarkalla määrittämisellä on juuri pyritty vähentämään kuntien välisiä eroja, yhtenäistämään käytäntöjä ja takaamaan kaikille oppilashuollon palveluja tarvitseville mahdollisuus päästä palvelujen piiriin. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta tämä on merkittävää, sillä järjestämisvastuun selkeä määrittäminen takaa lasten ja nuorten paremman yhdenvertaisen kohtelun.

Yhdenvertaisuusperiaate on oikeusjärjestelmämme yksi kantavista periaatteista. Se perustuu perinteisesti siihen, että samanlaisia tapauksia tulee kohdella samalla tavalla. Periaate on kirjattu PL:n 6 §:ään, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaiset lain edessä eikä ketään saa asettaa eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta. Yhdenvertaisuus on sidoksissa yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistämiseen (PL 1.2 §) ja koulutus on siinä keskeisessä asemassa¹⁴⁶. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan myös tosiallista yhdenvertaisuutta. Tällä tarkoitetaan että palvelut on järjestettävä niin, että kaikilla niitä tarvitsevilla on mahdollisuus päästä palvelujen piiriin. Oppilashuollon palvelut ovat osa kunnan palveluita, joiden on perustuslain mukaan oltava kaikkien oppilaiden yhdenvertaisesti saatavilla. Tähän ongelmakohtaan on myös oikeuskansleri puuttunut. Hän ryhtyi 2009 omasta aloitteestaan tutkimaan, toteutuuko oppilashuolto käytännössä lain edellyttämällä tavalla ja toteutuuko se yhdenvertaisesti koko maassa. Oikeuskanslerin pyytämistä selvityksistä ilmenee, että oppilashuollon saatavuudessa on suuria kunta- ja koulukohtaisia eroja ja että sama tilanne on jatkunut jo vuosien ajan.¹⁴⁷ Yhtenä tärkeänä koulutuksen ja oppilashuollon tarkoituksena on poistaa eriarvoisuutta yhteiskunnassa ja lisätä oikeudenmukaisuutta. Jotta tämä toteutuisi, on tärkeää, että jo lähtökohtaisesti eriarvoisista olosuhteista tulevalla oppilaalla on oikeus oppilashuollon tukipalveluihin kaikissa Suomen kouluissa riippumatta koulun sijaintikunnasta. Tällöin tosiasiallista yhdenvertaisuutta pystytään edistämään¹⁴⁸. Yhdenvertaisuus siis

¹⁴⁵ HE 67/2013 vp, s. 32.

¹⁴⁶ Nieminen – Tiilikka – Tuononen *Oikeus* 2014, s. 215.

¹⁴⁷ Katso enemmän Oikeuskanslerin ratkaisusta OKV/6/50/2011.

¹⁴⁸ Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden tavoitteena on eriarvoisuuden poistaminen. Tällöin jokaiselle yksilölle pyritään jo lähtökohtaisesti takaamaan edellytykset kehittää itseään ja selvitä yhteiskunnassa. Ks. *Kulla* 2004, s. 106–107.

edellyttää oppilashuollon palvelujen järjestämistä. Jos kunta ei ole järjestänyt näitä palveluja, voi oppilas silloin vedota perusoikeuksiinsa. Jos hänen oikeus saada oppilashuollon palveluja ei toteudu niin tasapuolisen ja yhdenvertaisen kohtelun loukkaamisen riski kasvaa.

Mahkosen mukaan nykylainsäädäntö korostaa suunnitelmallisuutta ja hän näkee tämän suuntauksen myös oppilashuoltolaissa¹⁴⁹. Kunnissa on laadittava lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma heidän hyvinvointinsa edistämiseksi ja lastensuojelun järjestämiseksi (LSL 12 §). Hyvinvointisuunnitelmassa määritellään kunnan lapsi- ja nuorityön keskeiset painopistealueet, toimintatavat, voimavarat ja kehittämiskohteet aina yhdeksi kunnanvaltuustokaudeksi eli 4 vuodeksi. Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa on kuvattava myös oppilashuollon osuus, johon sisältyy muun muassa oppilashuollon keskeiset periaatteet ja toimet ja arvion oppilashuollon kokonaistarpeesta; käytettävissä olevat oppilashuollon palvelut, avustajapalvelut ja tuki- ja erityisopetus (OHL 12 §). Hyvinvointisuunnitelman laatii kunnan perheiden, nuorten ja lapsien palvelujen johtoryhmä. Kuntakohtainen oppilashuoltosuunnitelma perustuu hyvinvointisuunnitelmaan ja koulukohtainen oppilashuoltosuunnitelma kunnan oppilashuoltosuunnitelmaan.¹⁵⁰ Hyvinvointisuunnitelma pohjautuu myös LOS:n ja noudattaa sen keskeisiä tavoitteita: Se pyrkii turvaamaan osaltaan lapsen oikeuden erityiseen suojeluun ja hoivaan (protection), riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (provision) sekä osallisuuteen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevassa päätöksenteossa (participation).

”Hyvinvointisuunnitelmat ovat aina olleet kierroksilla, niitä on käsitelty ja otettu kantaa aina.”

”Kouluun tullaan jopa nuoria kuulemaan. Ne kiertää kaikki yläkoulut, että nuorten ääni tulee kuuluviin.”

Puolelle haastateltavista hyvinvointisuunnitelma oli tuttu, toiselle puolikkaalle ei. He arvelivat kuitenkin esimiestensä tai ylemmän johdon osallistuvan sen laadintaan.

Kunnan oppilashuollon ohjausryhmässä on edustettuina yleensä kaikki ne hallinnon toimialat ja ammattiryhmät, joita oppilashuolto koskee. Mukana olisi hyvä olla myös huoltajien

¹⁴⁹ Ks. *Mahkonen* 2015, s. 56.

¹⁵⁰ Ks. Kaavio 1.

ja oppilaiden edustus.¹⁵¹ Kaikki haastateltavat kertoivat, etteivät he tienneet oppilaiden osuudesta hyvinvointisuunnitelman tekoon eivätkä oppilaiden osallisuudesta kuntakohtaisen oppilashuollon ohjausryhmän kokoonpanossa. Haastateltavat koulukuraattorit ja – psykologit eivät itse osallistuneet kuntakohtaisen oppilashuollon ohjausryhmän toimintaan, mutta tiesivät esimiestensä edustavan heitä ryhmän kokoonpanossa. Sen sijaan haastateltavat mainitsivat työskentelevänsä useissa muissa kunnan monialaisissa lasten ja nuorten yhteistyöverkoissa.

”Kuntakohtaiseen oppilashuollon ohjausryhmään kuuluu meidän esimies ja hän on meidän kanssa koko ajan vuorovaikutuksessa niiden asioiden kanssa mitä siellä käsitellään.”

”Se on semmoinen kunnan yhteistyöelin.”

Kuntakohtainen, paikallinen opetussuunnitelma laaditaan yhdessä moniammatillisesti opetuksenjärjestäjän ja kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa huomioiden lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman linjaukset. Siinä kuvataan paikallisen perusopetuksen oppilashuollon toteuttamisen tavat ja tavoitteet sekä koulukohtaisten oppilashuoltosuunnitelmien perusrakenteet ja yhteiset osuudet (POL 14.2 §). Paikallisen opetussuunnitelman laadinnassa tulisi oppilashuoltolain hengen mukaisesti olla mukana myös oppilaiden ja huoltajien edustus.¹⁵² Haastateltavilta kysyttiin myös kuntakohtaisesta opetussuunnitelmasta ja oppilashuollon ja oppilaiden osuudesta siinä. Tämä suunnitelma on kaikille haastateltaville oppilashuollon osuudelta tuttu. Yksi haastateltavista oli ollut myös mukana laatimassa sitä. Kysyttäessä lasten ja nuorten osuudesta kuntakohtaisen opetussuunnitelman tekoon haastateltavista kaikki eivät osanneet sanoa, oliko lapsia kuultu tai millaiset vaikuttamismahdollisuudet heille oli luotu. Tämän tutkimuksen valossa näyttää siltä, että lasten osallisuudesta kunnan tason menettelytapoihin ei löydetä vastausta.

Yleisesti voidaan todeta, että lapsen ääni tulisi olla näkyvä myös kuntatason oppilashuoltoon liittyvässä työskentelyssä. *Lapsen oikeuksien komitea* onkin korostanut, että lasten kuulemisen pitäisi olla lähtökohta menettelytapojen ja toimenpiteiden kehittämisestä kaikilla lasten elämän kannalta keskeisillä aloilla eikä vain ajoittaista tai tilapäistä.¹⁵³ Lasten asiantuntijuutta lasten elämään ja arkeen ei osata vielä aina hyödyntää. Heidät tulisi kuntalain

¹⁵¹ Perälä ym. 2015, s.37–38.

¹⁵² Ks. Perälä 2015, s. 51–52.

¹⁵³ Ks. CRC/C/GC/12 Yleiskommentti nro 12 2009, kohta 13.

(410/2015) 26 §:n, sosiaalihuoltolain (1301/2014) 10 § ja nuorisolain (1285/2016) 24 §:n mukaan ottaa mukaan suunniteltaessa, kehitettäessä ja arvioitaessa lapsille ja nuorille suunnattuja palveluja. Kouluyhteisön aikuisten ja oppilashuollon henkilöstön velvollisuutena on lasten osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuksien luominen. Myös *Hipp – Palsanen* korostavat tutkimuksessaan, että ”*Lasten osallistuminen palveluiden kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen on vaillinaisesti käytetty voimavara.*” Lasten potentiaalia ei osata hyödyntää lasten omaksi eikä yhteiskunnan hyväksi esimerkiksi silloin, kun ammattilainen tarvitsee lapsia mukaan palveluiden kehittämiseen.¹⁵⁴ Lapset ja nuoret oppivat koulussa vaikuttamisen ja demokratian muotoja. Muun muassa *Kiili* on tutkimuksessaan tarkastellut oppilaana olemista, ja osallistumista koulussa erityisesti lasten osallistumisen näkökulmasta katsottuna ja näkee lasten osallisuuden vahvistamisessa vielä kehitettävää kuten myös *apulaisoikeuskansleri* ottaessaan kantaa oppilaitosdemokratian toteutumiseen¹⁵⁵. Lasten osallistumisen tutkiminen vaikuttaa myös siihen miten he toimivat tulevaisuudessa yhteiskunnan kehittäjinä. Näin myös *Hotari ym.* näkevät osallistumisen vaikutuksen lapseen artikkelissaan lasten osallisuudesta lastensuojelussa: ”*Mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä itselle merkittävässä yhteisössä on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta.*” Myös *Sosiaali- ja terveysministeriö* on ETENE-tutkimuksessa todennut, että lasten ja nuorten osallistaminen ja heidän uskonsa vaikutusmahdollisuuksiinsa edistää lapsen toimijuutta ja kehitystä aktiiviseksi kansalaiseksi¹⁵⁶. Lasten osallisuutta kunnan päätöksenteossa korostetaan myös *Suomen UNICEF:n* laatimassa lapsiystävällisen kunnan oppaassa¹⁵⁷. Lapsen oikeus osallistua on yksi merkittävimmistä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteista (12 artikla). Jotta lapsen etu toteutuu sopimuksen hengen mukaisesti, tulee lapset ja nuoret ottaa mukaan oppilashuollon suunnitteluun ja kehittämistyöhön myös kuntatasoisesti.¹⁵⁸

Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että oppilailta ja heidän huoltajillaan on tieto koulun oppilaiden käytössä olevasta opiskeluhollosta. (OHL 11.1 §) Haastateltavien mielipiteet koulutuksen järjestäjän tiedottamisvelvollisuudesta eivät eronneet toisistaan. Vastaajien mukaan tiedottaminen sujui moitteettomasti. Koulun opiskelijahuollon toiminnasta tiedotettiin mm. sähköisesti vanhemmille koulun viestintäjärjestelmän kautta, lukukausittain paritiedotteina

¹⁵⁴Ks. *Hipp – Palsanen* 2014, s. 5–6.

¹⁵⁵ *Kiili* 2006; OKV/14/50/2012.

¹⁵⁶ Ks. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2013, s. 28.

¹⁵⁷ Ks. enemmän *UNICEF*, kohta lapsiystävällinen kunta; *UNICEF*, kohta lapsivaikutukset.

¹⁵⁸ Lapsen osallisuudesta enemmän *Pajulammi* 2014.

koteihin sekä koulun ja kunnan internetsivuilla. Jos tietoa oppilashuollon palveluista on näkyvästi tuotu esiin, voidaan yleistää, että ainakin sitä tarvitsevat löytävät helpommin tietoa oppilashuollon saatavuudesta ja siitä, miten palvelujen piiriin pääse.

Kaikissa haastateltavien kouluissa todettiin oppilaiden ohjautuvan oppilashuollon palveluihin vanhempien, yhteistyötahojen, koulun henkilökunnan ja muun oppilashuollon henkilöstön kautta. Lisäksi oppilaat, erityisesti yläkouluissa hakeutuvat itse kuraattorille ja psykologille. Näiden lisäksi yksi haastateltava kertoi että heidän koulussa oli käytössä opettajille kirjallinen konsultaatiolomake. Koulun ja oppilashuollon henkilöstöllä on OHL 11.12 § perustuen velvollisuus ohjata oppilaita hakemaan tarvitsemiaan oppilashuollon etuuksia ja palveluja. Henkilöllä, esimerkiksi opettajalla, jolla herää huoli lapsesta, on siis yksiselitteisesti lakisääteinen velvollisuus ilmaista huolensa ja ottaa yhteyttä oppilashuollon palveluihin. Haastateltavien kokemusten mukaan ohjausvelvollisuus oppilashuollon palvelujen piiriin näytti toimivan erittäin hyvin. Tämän voidaan nähdä vahvistavan oppilaiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia saada oppilashuollon palveluja ja edistävän varhaista puuttumista mahdollisiin ongelmiin ja siten toteuttavan lapsen etua. Kyse on siten yhdenvertaisesta mahdollisuudesta hyödyntää oppilashuollon palveluja.

Kuvio 4. Yleisimmät koulukuraattorille ja -psykologille ohjautumisen muodot haastattelukunnissa.

5.6 Yhteisöllinen oppilashuolto ja lapsen etu

5.6.1 Yhteisöllinen oppilashuolto

Kolmantena pääteemana haastattelututkimuksessa oli yhteisöllinen oppilashuolto ja lapsen edun ilmentyminen sen menettelytavoissa. Osallisuutta ja lapsen etua on tarkasteltu edempänä kohdassa 5.5 ja nyt siihen syvennytään koulutason toiminnassa. Yhteisöllisellä oppilashuollolla tarkoitetaan oppilashuoltolaissa toimintakulttuuria ja toimia, joilla edistetään koko koulun hyvinvointia, oppimista, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta, osallisuutta sekä turvallisuutta ja esteettömyyttä. Tätä toteuttavat kaikki oppilashuollon toimijat. Koulun henkilökunnalla nähdään olevan ensisijainen vastuu koulun hyvinvoinnista. Yhteisölliselle oppilashuollolle ei löytynyt täysin yhtä yksiselitteistä määritelmää, vaan se nähtiin melko samankaltaisena kuin ylipäättänsä oppilashuollon käsite Vastausten perusteella voidaan kuitenkin tiivistää määritelmäksi: ”Koulun kaikkien toimijoiden toimintaa koko koulun hyvinvoinnin parantamiseksi”.

”Koko koulun ja oppilaiden hyvinvoinnin parantamista, koko koulun henkilökunta”

”Kaikki siellä koulussa toimivat toimijat tukee sen koulun hyvinvointia, kouluviihtyvyyden lisäämiseksi. Omalta osaltamme pyrimme vaikuttamaan siihen, että koulutasolla tehtäisiin tarvittavia muutoksia siihen koulun arkeen ja toimintaan.”

”Mä en oikein tiedä, mikä se meidän rooli siinä yhteisöllisessä työssä sen kummallisemmin olisi. Oikeesti se on mun mielestä vähän keinotekoinen, suoraan sanoen.”

”Yhteisöllinen, sen tarkoitushan on parantaa koko koulun hyvinvointia, toimintaa, sehän vaikuttaa kaikkiin, niin oppilaisiin, opettajiin ja henkilökuntaan ja tavallaan myös vanhempiin.”

”Oppilaiden hyvinvoinnin parantamisena ja siinä ajatellaan kaikkia.”

Yhteisöllisiksi toimintamuodoiksi mainittiin erilaiset ryhmätoiminnot lapsille ja nuorille, opetustuntien pitäminen esimerkiksi puhuminen stressinhallintakeinoista ryhmälle, ryhmäyttäminen, vanhempainillat, koulun tutustumispäivät, teemapäivät, luokan ilmapiirikyselyjen teettäminen oppilaille yhdessä muun oppilashuoltohenkilöstön tai opettajien kanssa. Kaikissa haastateltavien kouluissa toteutettiin yhteisöllisiä työmuotoja, mutta vastauksissa nousi esiin koulun oppilashuoltotyön painottuvan enemmän yksilökohtaiseen oppilashuoltoon eli yksittäisten oppilaiden tukikäynteihin. Tässä voidaan todeta tämän eroavan OHL:n lain tavoitteista, joissa haluttiin siirtää oppilashuoltotyön painopistettä ongelmakeskeisestä

työstä yhteisölliseen, ennaltaehkäisevään työhön. Yhteisöllisyyden katsotaan parantavan oppilaiden hyvinvointia.¹⁵⁹

5.6.2 Koulukohtainen monialainen oppilashuollon ryhmä

Koulukohtaisen monialaisen oppilashuoltoryhmän ensisijaisena tehtävä on yhteisöllisen oppilashuollon kuten kouluympäristön ja kouluuyhteisön terveellisyyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin varmistaminen, esimerkiksi kiusaamisen ehkäiseminen. Koulukohtainen oppilashuoltoryhmä vastaa koulun oppilashuollon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista. (OHL 14.2 §) He laativat yhdessä koulukohtaisen oppilashuoltosuunnitelman yhteistyössä koulun henkilöstön, oppilaiden ja huoltajien kanssa (OHL 13 §). Myös perusopetuslain 47 a §:ssä korostetaan lasten ja nuorten mahdollisuutta ilmaista mielipiteensä ja osallistua oppilaan asemaan liittyvissä asioissa koulun toimintaan. Oppilaille tulee myös järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja muiden siihen liittyvien suunnitelmien valmisteluun. *Hallituksen esityksessä 67/2013 vp* korostetaan ryhmän monialaisuutta: ”*Jotta ryhmä olisi aidosti monialainen tämän lain tarkoittamassa hengessä*” tulisi siinä olla koulun, kouluterveydenhuollon sekä psykologi- ja kuraattoripalvelujen edustajia. Lisäksi olisi huolehdittava oppilaiden ja tarvittaessa vanhempien ja muiden asiantuntijoiden kuten erityisopettajien ja oppilaanohjaajien edustuksesta.¹⁶⁰ Oppilashuoltoryhmän peruskokoonpanoon kuuluviksi kaikki haastateltavat mainitsivat kuraattorin, psykologin, rehtorin tai apulaisrehtorin, erityisopettajan ja tarvittaessa opinto-ohjaajan. Kaikissa tutkimukseen sisältyvissä kouluissa toimi monialainen oppilashuoltoryhmä, johon haastateltavat kuuluivat ja ryhmä laati myös koulukohtaisen oppilashuollon suunnitelman. Ryhmä kokoontui vaihtelevasti, kuitenkin vähintään neljä kertaa vuodessa.

Haastatteluissa nousi esille huomionarvoinen ja yllättävä tieto: Oppilaat tai heidän edustajansa eivät ole säännöllisesti mukana yhteisöllisen oppilashuollon monialaisen oppilashuoltoryhmän tapaamisissa eivätkä mukana laatimassa koulukohtaista oppilashuoltosuunnitelmaa yhdessäkään koulussa. Tämä tulos puoltaa sitä näkymää, joka muissa lapsen etuun liittyvissä tutkimuksissa on noussut esille. Ensinnä jo mainittua lasten asiantuntijuutta osataan vielä hyvin vaillinaisesti hyödyntää. Toiseksi aikuisten asenteet ja ennakkoluulot, että lapset

¹⁵⁹Ks. *HE 67/2013 vp*, s. 1, 32.

¹⁶⁰*HE 67/2013 vp*, s. 58.

nähdään vaillinaisina oikeussubjektien haltija eli lapsilla ei ole kykyä toimia toimijoina, voidaan nähdä vaikuttavan siihen, etteivät lapset ole vielä automaattisesti mukana yhteiskunnallisessa päätöksenteossa¹⁶¹. Lasten vähäistä osallistumista oikeudenkäynteihin on perusteltu lasten johdateltavuudella ja kypsymättömyydellä sekä heidän asemallaan, kuten lojailisuudellaan vanhempiaan kohtaan esimerkiksi huoltajuusriidoissa. Lastensuojeluasioissa lapsen kuuleminen on luonteva osa lasta koskevaa modernia lainsäädäntöä, mutta usein päädytään siihen, ettei lapsi kuitenkaan voi päättää esimerkiksi itse lastensuojelutarpeestaan, vaan se tehtävä ja vastuu kuuluvat aikuisille, jotka suojelevat lasta.¹⁶²

”Tässä on just tää asenne ja muutos. Ei olla oikein tajuttu, että niitä oppilaita voisi kuulla.”

”Ei ole, toi on semmoinen asia, että sen voisi nostaa esille.”

Puolet haastateltavista kertoivat kuitenkin, että oppilaat tai heidän edustajat (oppilasmaailman edustajat, tukioppilaat) ovat kutsuttu toisinaan oppilashuoltoryhmän toimintaan mukaan. Yksi haastateltava mainitsi myös vanhempainyhdistyksen, joka oli ollut mukana miettimässä koulun yhteisiä asioita. Oppilaiden kokonaisvaltainen hyvinvointi ja mielekkyys paranevat, kun oppilaat saavat olla aktiivisia toimintaympäristössään ja pystyvät vaikuttamaan koulun toimintaan lasten ja nuorten haluamaan suuntaan. *Hakalehto-Wainio ja Pajulammi* näkevät lapsen oikeuden osallisuuteen turvaavan siten myös lasten kasvua tasapainoiseen aikuisuuteen ja lisäävän tyytyväisyyttä omaan elämään.¹⁶³ *Lapsen oikeuksien komitea* suosittaa päätelmässään koskien Suomen toimittamaa maaporttia 2011 liittyen lapsen etuun kiinnittämään enemmän huomiota lasten hyvinvointiin koulussa, kouluviihtyvyyteen ja oikeuteen saada mielipiteensä huomioduksi.¹⁶⁴ Myös LOS:n yleiskommentissa 1 (2001) koskien koulutuksen tavoitteita korostetaan lapsiystävällistä koulua sanan täydessä merkityksessä ja oppilaiden osallistumisesta kouluelämään.¹⁶⁵

Oppilashuoltolain yhtenä tarkoituksena on lisätä oppilaiden todellisten vaikutusmahdollisuuksien kasvua. Voidaan todeta, että oppilaiden edustus koulun yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kokoonpanossa ei ole vielä vakiintunut ja lasten todelliset vaikutusmahdollisuudet oppilaita koskevissa asioissa eroavat kirjoitetusta lainsäädännöstä.

¹⁶¹ Ks. *de Godzinsky* 2014, s. 7–8.

¹⁶² *Gottberg* DL 2008, s. 319–333; *Aaltonen* 2009, 252–254.

¹⁶³ Ks. *Hakalehto-Wainio* DL 2011, s. 523; *Pajulammi* 2013, s. 107.

¹⁶⁴ Ks. *RC/C/FIN/CO/4* Kohta 54 b*).

¹⁶⁵ Ks. *CRC/GC/2001/1, kohta 8*.

5.6.3 Yksilöllinen oppilashuolto ja lapsen edun huomioiminen

Oppilashuoltolaissa eritellään yhteisöllinen ja yksilökohtainen oppilashuolto. OHL:ssä säädetään erityisesti yksilökeskeisestä työstä laajasti, konkreettisesti ja yksityiskohtaisesti. Tämä on yksittäisen lapsen edun toteutumisen kannalta tärkeää, koska yhtenäiset lailla määritellyt toimintatavat vahvistavat lapsen edun toteutumista.

Yksilökohtaisesta oppilashuollosta säädetään konkreettisesti pääsääntöisesti oppilashuoltolain 3 luvussa. Tässä yhteydessä tarkastellaan tarkemmin mitä laissa tarkoitetaan yksilökohtaisella oppilashuollolla (OHL 5 §), oppilaan oikeutta saada oppilashuollon psykologi ja kuraattoripalveluja (OHL 15 §), oppilashuollon kirjaamiskäytäntöjä (20 §) ja opetuksen järjestäjän eli kunnan oppilashuollon psykologi ja – kuraattoripalvelujen resursseja. Aluksi haastateltavia pyydettiin kuvailemaan käsitystään yksilökohtaisesta oppilashuollosta.

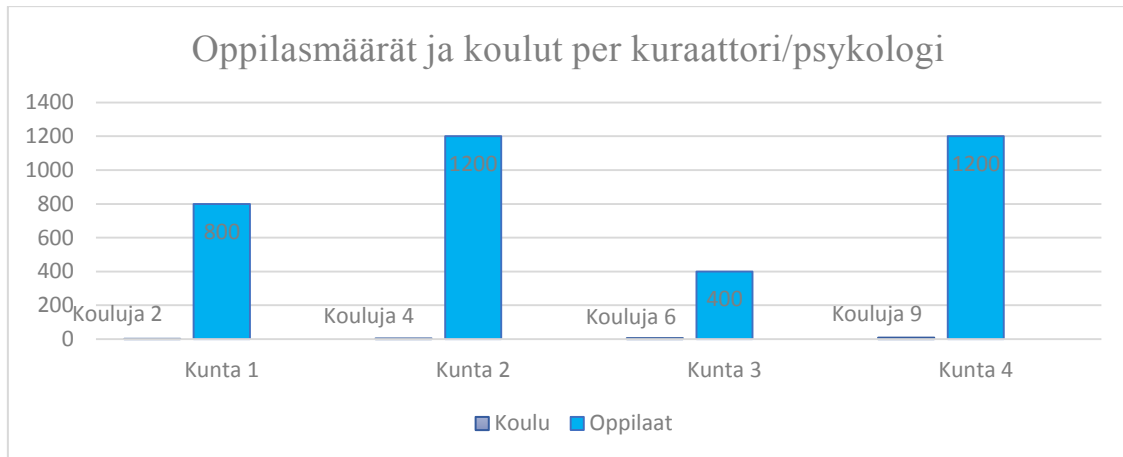
”Voidaan puhua kaikki yksittäistä oppilasta koskevat asiat, hänen luvallaan.”

”Meidän näkökulmasta, se on yksilön avuksi perustettu ryhmä.”

”Yksilökohtainen on sen lapsen edun ja koulunkäynnin turvaamista, yksinkertaisuudessaan.”

Yksilökohtainen oppilashuolto määritellään OHL:n 5 §:ssä. Sillä tarkoitetaan yksittäiselle oppilaalle annettavia kouluterveydenhuollon, opiskeluhuollon psykologi- ja kuraattoripalveluja sekä monialaista yksilökohtaista oppilashuoltoa. Monialaisen yksilökohtaisen asiantuntijaryhmän työskentelystä laaditaan oppilashuoltokertomus (OHL 20 §).

Haastateltavilta kysyttiin kunnan oppilashuollon resursseista, vastuukoulujen ja oppilaiden määrästä. Haastateltaville kuului haarukaltaan hyvin eroavainen määrä kouluja ja oppilaita: Kouluja kuului 1 – 9 koulua per työntekijä ja oppilaita 400–1200 oppilasta. (Alla olevassa kuviossa koulujen määrä kohti työntekijä on merkitty siten, kuin kunnassa korkeintaan kouluja kuuluu yhden työntekijän vastuualueeseen, koska kunnassa 2 toiselle haastateltavalle saattoi kuulua kaksi ja toiselle neljä koulua.)

Kuvio 5. Kuntien oppilasluvut ja koulut per oppilashuollon työntekijä.

Koulukuraattoreilla ja -psykologeilla on OHL:n mukaan nopea reagointivallisuus oppilaiden, huoltajien tai muiden henkilöiden yhteydenottoopyyntöihin. Oppilaille on järjestettävä mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti oppilashuollon psykologin tai kuraattorin kanssa seitsemän koulupäivän sisällä yhteydenottohetkestä. Kiireellisissä tapauksissa tämä mahdollisuus keskusteluun on järjestettävä samana tai seuraavana työpäivänä (OHL 15 §). Tämä ajaa lapsen etua, koska hänellä on tällöin mahdollisuus saada apua ja tukea ajoissa. OHL:n 15 pykälän voidaan katsoa olevan sidoksissa lastensuojelulain 9 §:ään, jossa säädetään, että kunnan tulee järjestää oppilaille riittävä tuki ja ohjaus koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Haastattelututkimuksen aineiston valossa pääsy oppilashuollon kuraattorille ja psykologille vastaanotolle lain säätämässä ajoissa toteutuu pääsääntöisesti erittäin hyvin, mutta ei aivan 100 %:sti. Syiksi mainittiin koulujaot: Psykologit ja kuraattorit eivät ole joka päivä samassa koulussa paikalla, vaan heille kuuluu monta vastuukoulua, joissa he vierailevat säännöllisesti, mutta esimerkiksi joillain kouluilla vain kerran viikossa. Toisena syynä mainittiin oppilashuollon henkilöstön sairastumiset. Kiireellisissä tapauksissa kuitenkin mahdollisuus keskusteluun järjestettiin kaikissa kouluissa. Oppilashuoltolain 15.2 §:n mukaan mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun on järjestettävä ”*Jollei kyseessä ole yhteydenottajan neuvonta ja ohjaus tai jos keskustelun järjestäminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta.*” Lainsä-

täjä on näin ollen jättänyt harkintavallan palvelun saamisen tarpeellisuudesta koulukuraattorille ja -psykologille ¹⁶⁶. Tällöin voidaan spekuloida, voidaanko ainakaan täysin puhtaasta ”subjektiivisesta” oikeudesta oppilashuollon palveluihin puhua.

”Me ei kalanteroida montaa viikkoa eteenpäin meidän tekemisiä, ei voi sanoa ei, se on järjestettävä.”

”Mehän ei voida sanoa kellekkään, että nyt mulle ei mahdu. Se on mahdollista.”

Oppilashuoltolaissa ei ole normitettu henkilömitoitukseen liittyviä suhdelukuja. *Mahkonen* on todennut analysoidessaan oppilashuoltolakia: ”*Subjektiivisiin oikeuksiin ankkuroidut suhdeluvut tulevat kalliiksi – – .*” ¹⁶⁷ Kuten aiemmin todettu, kunnan on kuitenkin järjestettävä riittävät henkilöresurssit ja niihin määrärahat, jotta oppilaiden subjektiivinen oikeus palveluihin toteutuu ja lapsen etu ei kärsi. Myös *YK:n lapsen oikeusien komitea* on viimeisessä päätelmässään koskien Suomen määräaikaishuoltolain kiinnittänyt huomiota lasten ja nuorten palveluihin ja antanut huomautuksen, joka koskee Suomen kuntien välisiä suuria alueellisia eroja lapsille ja nuorille tarkoitettujen palveluiden resursoinnissa. Komitea suositti, että valtion tulee tehokkaasti seurata lasten tarpeisiin suunnattuja määrärahoja kunnittain ja varmistaa määrärahojen riittävä taso. ¹⁶⁸ Tällöin voidaan vahvistaa lapsen oikeutta saada oppilashuollon palveluja sekä ylipäättänsä lasten oikeusasemaa ja yhdenvertaista kohtelua. *Hallituksen esityksessä 67/2013 vp* on myös kiinnitetty huomiota oppilaiden epätasa-arvoisuuteen oppilashuollollisen tuen saamisessa. Sen on nähty edistävän koulutuksellista epätasa-arvoisuutta, joka puolestaan lisää eriarvoisuutta yhteiskunnassa. ¹⁶⁹ Kokoavasti voidaan sanoa, että pääsy lainsäädännössä säädetyssä määrääjässä oppilashuollon palvelujen piiriin vahvistaa muodollisen yhdenvertaisuuden lisäksi tosiasiallisista yhdenvertaisuutta.

5.6.4 Oppilashuollon kertomukset

Yksilökohtaisen oppilashuollon järjestämisen ja toteuttamisen kannalta tarpeelliset tiedot kirjataan oppilashuollon kertomuksiin (OHL 20 §) monialaisissa asiantuntijaryhmissä. Haastateltavien kouluissa oli käytössä kaikkialla oppilashuollon kertomukset. Sen sijaan että

¹⁶⁶ HE 67/2013 vp, s. 61.

¹⁶⁷ Mahkonen 2015, s. 85.

¹⁶⁸ CRC/C/FIN/CO/4* kohta 16a-16b.

¹⁶⁹ Ks. HE 67/2013 vp, s. 31–34.

haastateltavilta olisi kysytty mitä niihin kirjataan, kysyttiin heiltä kuka kirjaa oppilashuollon kertomukset. OHL:n 20 § määrittää selkeästi, mitä oppilashuollonkertomuksiin kirjataan, joten lainkohdan soveltaminen on tehty erittäin helpoksi ja sitä ei nähty aiheelliseksi kysyä. Kirjaamiskäytännöt vaihtelivat, ei vain kunnittain, vaan myös kouluittain. Haastateltavat nimisivät kirjaajiksi luokanvalvojan, erityisopettajan, rehtorin, apulaisrehtorin ja erityisopettajan. Haastateltavista 50 % kertoi myös itse kirjanneensa. OHL:n 20.3 § määrittelee kirjaamisen asiantuntijaryhmän vastuuhenkilön tehtäväksi. Tässä tutkimuksessa ei osattu kysyä, onko kirjaaja samalla vastuuhenkilö, joten siihen ei saada vastausta tämän tutkimuksen valossa. Tärkeänä tuloksena nostetaan esiin se, että kirjaamiskäytäntö on vakiintunut käytäntöihin kouluissa, vaikka yhdessä haastattelussa tuotiinkin esiin opiskelijahuollon kertomuksiin liittyvä ongelma niiden ylläpitämisessä. OHL 21 §:n mukaan koulutuksen järjestäjän on huolehdittava oppilashuollon kertomusten rekisteristä. Yleisesti kirjaaminen nähtiin olevan koulun tehtävä ja koulut huolehtivat oppilashuoltokertomusten säilyttämisestä..

”Nää on hankalia asioita miten ne oikeasti kirjautuu. Ja missä ne säilytetään. Tarkoitus on ollut hyvä, mutta käytännön toteutus on kesken.”

”Koululla on se arkistointivelvollisuus ja he kirjaavat.”

”Se on niinku sitä koulun juttua, kuuluu tavallaan koululle.”

Oppilashuollon kuraattorit kirjaavat yksilötapaamisten asiakastiedot asiakaskertomuksiin SHAL:n mukaan ja koulupsykologit potilaskertomuksiin potilastietolain mukaan. Kaikki haastateltavat kirjasivat omat yksilötapaamiset. Kirjaamistietoihin voidaan aina palata ja asiakirjojen käsittelyssä sovelletaan OHL:n lisäksi julkisuuslakia ja henkilötietolakia.

5.7 Oppilaan itsenäinen asema ja etu yksilökohtaisessa oppilashuollossa

5.7.1 Oppilaan asema ja hänen laillisen edustajansa asema oppilashuollossa

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus niiden vapaaseen ilmaisemiseen kaikissa häntä koskevissa asioissa ja lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. *Hakalehto-Wainion* mukaan: ”12 artiklan tarkoituksena on varmistaa lasten

mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon – –.” Hakalehto-Wainion ja myös Aaltosen mukaan päätökset eivät kuitenkaan ole välttämättä lapsen näkemysten kaltaisia, vaan on punnittava, mikä merkitys lapsen mielipiteelle annetaan kussakin tilanteessa.¹⁷⁰ Gottberg on tarkastellut lapsen osallisuutta huoltokysymyksissä ja lastensuojelussa ja hänen näkemyksen mukaan lapsen mielipiteiden selvittäminen on lapsen oikeus, ei velvollisuus.¹⁷¹ De Godzinsky on tutkinut lapsiystävällistä oikeudenkäyttöä ja tuo esiin, että lapsi olla passiivinen niin halutessaan, hänen ei ole ilmaistava mielipidettään. Hän myös toteaa, että tässä suhteessa LOS:n ja lastensuojelulakimme lähtökohdat poikkeavat jonkin verran toisistaan. LSL 20.3 §:n mukaan lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos se vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. Sen sijaan lapsen oikeuksien komitea näkee, ettei osallisuutta lähtökohtaisesti rajoiteta vaan mietitään, kuinka osallisuus voidaan turvata unohtamatta samalla suojata lasta.¹⁷² Pajulammi on korostanut, että lapsen oikeus osallistua on ehdoton, mutta se konkretisoituu eri tavoin eri tilanteissa ja eri-ikäisten lasten kohdalla.¹⁷³

Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja lapsella on oikeus vaikuttaa häntä itseään koskevissa asioissa kehitystään vastaavalla tavalla. Lasten osallisuus on huomioitu ja heidän asemansa suojattu monissa kansallisissa laissa. Lastensuojelulain uudistuksessa 2007 sen 4 luku nimitettiin lapsen osallisuudeksi. Myös oppilashuoltolaissa on korostettu erityisesti lasten asemaa työskenneltäessä yhdessä hänen kanssaan häntä koskevassa asiassa. Jo edellisissä luvuissa käsiteltiin lapsen osallistumismahdollisuuksia ja nyt tässä osiossa lapsen osallistumisen piirteitä tarkastellaan erityisesti yksilötasolla, OHL:n 18–19 § valossa.

Lapsen etu ei voi toteutua ilman, että lapsen mielipide tai näkemys asiasta on selvitetty. Mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kysymys, sitä enemmän on kunnioitettava lapsen mielipiteitä ja toivomuksia sekä annettava niille painoarvoa. Myös *Nieminen* on korostanut lapsen näkemyksen merkitystä lapsen edun ratkaisutilanteissa.¹⁷⁴ Lapsen mielipiteen selvittäminen eroaa lapsen kuulemisesta. Lapsen kuulemisella tarkoitetaan HL 34 §:n mukaista lapsen toiveiden ja näkemysten selvittämistä, kun sen sijaan lapsen mielipiteen

¹⁷⁰ *Hakalehto Wainio* 2014, s. 150; *Aaltonen* 2009, s. 258–259; *CRC/C/GC/14, kohdat 53–54*. Oikeuskirjallisuudessa on keskusteltu myös siitä, vaikuttavatko lasten mielipiteet nykyään liikaakin tuomioistuinten ratkaisuihin. *Auvinen* 2006, s. 421–425.

¹⁷¹ *Gottberg* 2008; s. 323.

¹⁷² *De Godzinsky* 2014, s. 864.

¹⁷³ *Pajulammi* 2013, s. 98.

¹⁷⁴ Ks. *Nieminen* LM 2004, s. 606.

selvittämisellä tarkoitetaan vapaamuotoista lapsen toiveiden selvittämistä. *Pajulammi* on erotellut käsitteet osallisuus, lapsen tunnepohjainen laaja käsitys siitä, että hän on mukana omaa elämäänsä koskevissa asioissa ja osallistuminen, jolla hän tarkoittaa lapsen konkreettisia vaikutusmahdollisuuksia oman elämänsä ratkaisuihin. Kuulemisella hän tarkoittaa juuri HL:n mukaista tarkasti säädelyä osallistumisesta¹⁷⁵. Koulussa ja oppilashuollollisissa tilanteissa toteutetaan sekä vapaamuotoista että HL:n muutosidonnaista lapsen toiveiden selvittämistä. Esimerkiksi lasta on kuultava ennen kirjallisen varoituksen antamista ja lapsen mielipide on selvitettävä mietittäessä lapsen siirtoa toiselle luokalle kiusaamistilanteissa. Mielipiteen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voivat vaarantaa hänen etuaan (HTL 11 §). Esimerkiksi oppilashuollon asiantuntijapalaverissa lapselle ei saa kertoa vanhempien uhkailusta oppilashuollon henkilöstä kohtaan, koska se voi haitata lapsen suhdetta vanhempiinsa. Lapsen mielipide on selvitettävä ja huomioitava hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaan, olkoon kyse kummasta tahansa menettelytavasta¹⁷⁶.

Oppilashuoltolain 18.1 §:n mukaan opiskelijan omat toivomukset ja mielipiteet on otettava huomioon häntä koskevissa toimenpiteissä ja ratkaisuihin hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muiden henkilökohtaisten edellytystensä mukaisesti. Haastateltavilta kysyttiin, toteutuuko heidän kokemustensa mukaan lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä oppilashuollon yksilöta- paamisissa ja asiantuntijaryhmän kokouksissa ja sen nähtiin pääasiassa toteutuvan: ”*Kyllä mulla semmoinen ajatus, tuntuma on, että oppilas saa sen äänensä kuuluville, jos haluaa sen antaa.*”

Lisäksi haettiin vastausta siihen, kuinka alaikäisen oikeus kieltää huoltajaansa tai muuta laillista edustajaa osallistumasta itseään koskevan asian käsittelyyn ja lapsen oikeutta kieltää antamasta itseään koskevia salassa pidettäviä tietoja huoltajalle tai mulle lailliselle edustajalle, jollei se ole selvästi hänen etunsa vastaista. Arvion vajaanlaisen edun toteutumisesta tekee oppilashuollon henkilöstöön kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö (OHL 18.2 §). Haastateltavilta kysyttikin, ilmoittavatko he oppilaan käynneistä huoltajille, jos oppilaat sen kieltävät.

”Että kerrotaanko eteenpäin vai ei. Ja jos lapsi sanoo, ettei halua, että äiti tietää, että käy täällä ja asia on semmoinen, ettei ole huolta, että lapsella ei ole esimerkiksi henkeä uhkaavaa tilannetta ja se tukee hänen hänen kasvuaan, niin kyllä mä ajattelen, ettei kerrota. Ja niitä ei myöskään Wilmaan merkitä. Se on salassa pidettävää tietoa.”

¹⁷⁵ Ks. *Pajulammi* 2014 s. 3.

¹⁷⁶ Ks. *HE 252/2006 vp*, s. 83, 131.

”Ja sitten yläkoululaisilla, siinä vanhemmat ei edes välttämättä tiedä, että käy kuraattorilla. Siinä täytyy arvioida sitä ikää, kun on yli 12v. Hänellä on oikeus kieltää se, ettei vanhempi tiedä, että hän käy kuraattorilla.”

”Todella harvoin lapsi tai nuori kieltää olemasta kokonaan vanhempiin yhteydessä. Mutta sitten ei olla, jos se tilanne ei sitä vaadi. Kyllä se sille lapselle ja nuorelle sanotaan heti siinä aluksi, että on tiettyjä asioita, jolloin on oltava yhteydessä vanhempiin. Jos terveydestä, turvallisuudesta on huoli.”

”Mä sanon aina saman asian niille. Jos mä arvioin tilanteen niin, että sun toiminta on vahingollista sulle tai muille, silloin mun täytyy vanhemmille kertoa.”

Vastausten perusteella voidaan todeta, että lapsen näkemyksiä kunnioitetaan ja huomioidaan oppilashuollon menettelytavoissa ja käytäntöjen vastaavan OHL:n velvoitteita.

Haastateltavilta kysyttiin, kuka arvioi lapsen edun tilanteen koulussa. Kaikki haastateltavat toivat ilmi, että ovat joutuneet arvioimaan, antavatko salassa pidettävää oppilashuollon tietoa huoltajille, joten lapsen edun arviointi ainakin näissä tilanteissa vastaa lainsäätäjän tahtoa.

”Siis ite, työntekijä arvioi sen tilanteen, mikä se tilanne on ja mikä on lapsen etu.”

”Olen joutunut tosi tiukasti puntaroimaan sitä lapsen etua. Konsultoinut siinä työparia, kerrotaanko kotiin.”

”Tilannekohtaisesti mennään.”

”Kyllä yläkoululaisten kanssa tulee jonkin verran, ettei ne halua että jotain asiaa kerrotaan. Siinä pitää miettiä ja arvioida se tilanne.”

Huoltajalla ei ole oikeutta kieltää alaikäistä käyttämästä opiskeluhuollon palveluja (18.3 §). Tämän lainkohdalla voidaan nähdä vahvistavan lapsen asemaa tasavertaisena yksilönä aikuisten kanssa ja siten vastaavan myös lapsen perusoikeutta tulla kohdelluksi tasavertaisen yksilönä. Haastateltavia pyydettiin kertomaan, ovatko he kokeneet tämän kaltaisia tilanteita ja miten ne on ratkaistu. Puolet haastateltavista olivat joutuneet tilanteeseen, jossa vanhemmat olivat kieltäneet lasta käyttämästä oppilashuollon palveluja. Puolet haastateltavista kokivat tilanteen olevan hyvin ristiriitainen lapsen kannalta; lapsi ajautuu lojaliteettikonfliktiin oman tai koulun ja vanhempiensa tahdon kanssa.

”Tää on ristiriitainen tilanne. Lapsi saa tulla, vaikka vanhemmat sen kieltää. Lapset ovat hyvin lojaaleja vanhemmilleen, eihän ne paljon uskalla. Mutta sitten mietitään, mikä on lapsen etu, että hän käy mulla ja sitä ei kerrota kotiin.”

5.7.2 Oppilaan asema monialaisessa oppilashuollon asiantuntijaryhmässä

Oppilaalla on oikeus kieltää huoltajaansa, muuta laillista edustajaansa tai jotain muuta henkilö osallistumasta monialaisen asiantuntijaryhmän kokoontumiseen. Huoltajilla on tämä sama oikeus, jos oppilaalla ei ole edellytyksiä päättää asiasta. (OHL 18.2 §, 19.1§ ja 19.2 §) Kaikki haastateltavat kertoivat kokeneensa tilanteen ja syiksi, että vanhemmat eivät ole halunneet paikalle esimerkiksi henkilöä, jonka kanssa ovat ajautuneet erimielisyyksiin tai heidän pelkonsa, että ko. henkilö saattaa tehdä lastensuojeluilmoituksen palaverissa esiintuleiden seikkojen vuoksi. Haastateltavat kertoivat nuorten kiellon syiksi muun muassa huonot suhteet kyseisiin henkilöihin tai nuori ei halua kertoa omista asioistaan tietyille henkilöille, esimerkiksi opettajille.

Haastatteluissa haluttiin saada vastauksia kysymykseen, saako oppilas itse päättää asiantuntijaryhmän kokoonpanosta. (OHL 19 § Tämä turvaa luottamuksen ryhmään ja sen toimintaan, koska ryhmän kootaan juuri oppilaan ja hänen huoltajiensa tukemiseksi ja auttamiseksi. Jos oppilas tai hänen huoltajana eivät anna suostumustaan käsitellä asiaansa asiantuntijaryhmässä, voi oppilashuollon yksittäinen työntekijä jatkaa työskentelyä oppilaan kanssa, jos hän on siihen suostuvainen tai oppilaalta voidaan pyytää suostumusta konsultoida muita oppilashuollon toimijoita. Jos oppilas kieltäytyy tai hänen laillinen edustajansa kieltäytyy täysin yhteistyöstä koulun oppilashuollon kanssa, ja lapsen asema on erittäin huolestuttava, että hänen etunsa vaatii lastensuojelun toimenpiteitä, joutuu oppilashuollon toimija vastoin oppilaan tai hänen laillisen edustajan tahtoa ottamaan yhteyttä lastensuojeluun lastensuojelutarpeen selvittämistä varten. (LSL 25 §) Vastausten valossa näyttäne, että lasta tai jos hän ei ikänsä tai kehitystasonsa vuoksi ole kykeneväinen itse päättämään asiasta, niin hänen huoltajaansa kuullaan oppilashuollon asiantuntijaryhmän kokoonpanoa mietittäessä melko hyvin. Kaikki haastateltavat kertoivat keskustelewansa henkilövalinnoista oppilaan kanssa, jos he itse kokosivat asiantuntijaryhmän. Hieman epäselväksi jäi kuitenkin lapsen mielipiteen selvittäminen niissä tilanteissa, jolloin opettaja kutsuu asiantuntijapalaverin kokoon. Siitä menettelystä haastateltavilla ei ollut varmaa tietoa.

”Jos mä kokoon sen, me mietitään yhdessä, kuka sinne tulee ja mitä asioita. Pienten lasten kanssa ei usein kysytä vaan kyllä se on huoltaja, siltä kysytään, hänen kanssaan sovitaan Ja huoltaja esittää usein toiveita, hän haluaa että esim. psykologi tulee mukaan puhutaan.”

Jos ryhmän jäseniksi kutsutaan oppilaan läheisiä tai oppilashuollon yhteistyötahoja, esimerkiksi lastensuojelun edustaja, on oppilaalta tai hänen laillisen edustajansa nimenomainen ja kirjallinen suostumus. (OHL 19.2 §) Kysyttäessä tätä haastateltavilta, käy heidän kuvailustaan hieman jopa yllättäen ilmi, että luvan pyytäminen huomioidaan oppilashuollon toimintakäytännöissä erittäin hyvin. Kaikki haastateltavat noudattivat OHL:n velvoitteita.

”Juu, jokaiseen on lupa ja se on ehdoton vaatimus. Että on luvat. Meillä on se periaate, että me ei kirjata ja me ilmoitetaan heti, ettei me tulla, jos ei ole lupia.”

”Me ei olla kirjallisia lupia pyydetty, koska tavattu hyvässä yhteisymmärryksessä vanhempien kanssa. Ilmeinen lupa on ollut kaikilta. Sitten pyydetään kirjallinen lupa, jos joku tulee ulkopuolelta siihen neuvotteluun.”

”Meillä menee kutsu vanhemmille, siinä on koska oppilashuolto lueteltu, missä ollaan ja ketä on paikalla. Periaatteessa siinä vaiheessa vanhemmat saavat tietää ketä on paikalla. Kyllä ne jo varmaan siinä vaiheessa etukäteen sanovat, että ei käy.”

”Kysytään kirjallisesti lupa, niin ei ole epäselvyyttä. Luokanvalvoja vie lapun vanhemmille ja ne saa ruksia siitä kuka on saa olla paikalla. Ei tarvitse veivata”

5.8 Lapsen edun ensisijaisuuden periaate tiedonsiirrossa ja salassapitosäännösten määrittelemässä käytännöissä

Lähtökohtaisesti kaikki viranomaisen eli myös oppilashuollon viranomaisten asiakirjat ovat julkisia, jollei julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi erikseen rajoitettu. Yksilökohtaisessa opiskeluhuollossa käsitellään oppilasta ja usein hänen läheisiään koskevia salassa pidettäviä, arkaluonteisia henkilötietoja, joiden käsittelyä koskee henkilötietolain 11 §. Oppilashuoltolain mukaista tietoa voidaan luovuttaa ilman suostumusta vain, jos tiedon luovuttamiseen oikeuttava lain säännös on määritelty muussa laissa (julkisuuslaki 26.1 §) tai sen henkilön yksilöidyllä suostumuksella, jonka suojaksi salassapitovelvoite on säädetty (OHL 22.2 §). Joten oppilashuollon asiakirjajulkisuutta on rajoitettu, niiden sisältämät tiedot ovat salassapidettäviä, koska yksityinen etu tai yksityisyys edellyttää salassapitoa. Perusopetuslain 40 §:n mukaisesti oppilashuollosta voidaan opetuksen järjestäjälle siirtää vain opetuksen asianmukaisen järjestämisen kannalta välttämättömät tiedot. Perusopetuslain 41 § velvoittaa sekä yksityiset että julkiset sosiaali- ja terveydenhuollon palveluntuottajat, oppilashuollon sitä pyytäessä, luovuttamaan opetuksen järjestämisen kannalta sellaiset salassa pidettävät

tiedot, jotka ovat välttämättömiä oppilaan opetuksen järjestämiseksi.¹⁷⁷ Näitä pyydetään, kun halutaan esimerkiksi terveyteen liittyviä tietoja lastenpsykiatrialta harkitessa oppilaan erityisen tuen päätöstä. Oppilashuollon salassa pidettäviä tietoja voidaan luovuttaa ilman asianosaisen suostumusta yleisimmin oppilashuoltolain, lastensuojelulain, potilaslain, lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta annetun lain perusteella sekä viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain säännösten perusteella. Kun joku pyytää tietoja, tehdään aina merkintä asiakirjoihin, kelle tietoa on annettu. Oppilashuollon toimijat joutuvat antaessaan tietoja osittain peittämään oppilaan luottamuksen, mutta tieto on annettava lakeihin perustuen. Kokemustensa perusteella haastateltavat nimesivät oppilaiden salassapidettävien tietojen tiedonpyytäjiksi lastensuojelun (75 % haastateltavista), poliisin, tuomioistuimen ja vakuutusyhtiön. Samalla haastateltavilta kysyttiin, milloin he poikkeavat omatoimisesti salassapidosta.

”Yhdellä kuraattorilla on tullut tosi paljon pyyntöjä, näihin huoltoriitoihin, perheväkivaltatutkintapyyntöjä, hän on joutunut oikeuteen todistamaan. Ne menevät kaikki esimiehen kautta. mietitään mitä tietoa annetaan.”

”Tämmöiset itsetuhoiset ajatukset. Tai sitten nää väkivaltasiat. Mikä on ihan välttämätöntä, niin silloin tietoa annetaan.”

”Salassapidosta. No emmä kyllä poikkea. Lastensuojelulliset asiat täytyy kyllä kertoa.”

”Mutta esimerkiksi päihteisiin liittyvät asiat täytyy kertoa.”

Salassapitovelvollisuuden estämättä oppilashuollon toimijalla on oikeus ilmoittaa poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia tai teon estämistä varten välttämättömät tiedot, jos hän on tehtäviä hoitaessaan saanut tietoja olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi (OHL 23.3 §, POL 40.5 §). *Hallituksen esityksessä 33/2014 vp* on sääntelyä haluttu selkeyttää siten, että poliisilta ei jää saamatta salassapitosäännösten takia välttämättömiä tietoja vakavan henkeen ja terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten.¹⁷⁸ Oppilashuollon omatoiminen ilmoittamisvelvollisuus voi estää pahimmassa tapauksessa vakavia koulusurmia tai yksittäisen oppilaan kohdalla esimerkiksi joutumista vanhempien pahoinpitelyn kohteeksi. Tässä yhteydessä voidaan viitata esimerkiksi julkisuudessa olleeseen tapaukseen, Erika-tytön murhaan ja raakaan kaltoinkohteluun, jonka perusteella voidaan pohtia tietojen

¹⁷⁷ Perälä ym. 2015, s. 104.

¹⁷⁸ Ks. HE 333/2014 vp, s. 7.

luovuttamista ja yhteistyötä tietojen haltijoiden kesken. Tässä tapauksessa koulu oli ilmoittanut huolensa.¹⁷⁹

Oppilashuoltolain mukaan oppilashuoltokertomukset ja muut oppilashuoltorekistereihin tallennetut tiedot ovat siis salassapidettäviä julkisuuslain 24 §:n mukaisesti. (OHL 22.1 §) Moniammatillisen oppilashuoltotyöhön liittyvä tietosuojalainsäädäntö on haastavaa tulkita arkipäivän työssä. Salassapitoon liittyvät kysymykset ovat yleisiä, mutta myös ammattikohtaisia. Asiantuntijaryhmät ovat moniammatillisia. Näistä johtuvista syistä voi oppilasta koskevista asioista syntyä erilaisia näkemyksiä tiedon salassapidosta. Oppilashuollon henkilöstön toimijat joutuvat miettimään antaessaan tietoja mikä laki tulee kyseeseen kussakin juridisessa asiayhteydessä ja millaisia salassapitoa koskevia normeja tulee sovellettavaksi. Myös *Mahkonen* on pohtinut mahdollisia ongelmatilanteita analysoidessaan oppilashuoltoon liittyviä salassapitosäädöksiä ja niiden monikerroksisuutta¹⁸⁰. Jotta kuitenkin lapsen edun toteutumisen kannalta välttämättömät tiedot luovutetaan, on OHL:n 23.2 §:n mukaan oppilaan yksilökohtaisen oppilashuollon järjestämisen ja toteuttamiseen osallistuvilla salassapitovelvollisuuden estämättä oikeus saada toisiltaan ja luovuttaa toisilleen sekä oppilashuollosta vastaaville viranomaisille sellaiset tiedot, jotka ovat välttämättömiä yksilökohtaisen oppilashuollon järjestämiseksi ja toteuttamiseksi. Tässä oppilashuollon toimijoille on jätetty harkintavaltaa, miten he arvioivat omakohtaisesti, mikä on annettavien tietojen ”välttämättömyys” oppilaan tilanteessa. Tämä harkintamarginaali voi toisissa tilanteissa edistää lapsen etua, mutta toisissa taas ei, koska lakia soveltavat ovat henkilöinä erilaisia. Salassapidettävien tietojen käsittelyä koskevat säännökset tulisi olla selkeitä ja riittävän yksityiskohtaisia, jotta myös niitä käsittelevien oppilashuollon toimijoiden että luonnollisesti oppilashuollon palveluja käyttävien oikeusturva ei vaarantuisi. Tutkimuksen laajuus vaatii rajoittamaan tietojenkäsittelyaiheen käsittelyä ja sen vuoksi vastaajilta ei kysytty heidän näkemystään salassapitosäännösten selkeydestä ja ymmärrettävyydestä. Tässä tutkimuksessa haluttiin nostaa esille enemmän lapsen asemaa (mahdollisena) päättäjänä ja lapsen mielipiteen huomioimista ja sen vaikutusta lapsen etuun.

Tiedonsiirrossa uudelle opetuksen järjestäjälle lapsen muuttaessa toiselle paikkakunnalle toisen opetuksenjärjestäjän kouluun vaaditaan vanhempien suostumus oppilasta koskevien

¹⁷⁹ Ks. enemmän Erika tytön tapauksesta ja oppilashuollon osuudesta, *Oikeusministeriö* 2013a, s. 30–31.

¹⁸⁰ *Mahkonen* 2015, s. 112–127.

tietojen luovuttamiseen tai oppilaan oma suostumus. (OHL 23.2 §) Tätä kysyttiin haastateltavilta ja kaikki painottivat, etteivät he toimi ilman oppilaan tai laillisen edustajan suostumusta. Ilman suostumusta toimimisen ei nähty olevan lapsen edun mukaista.

”Mulle ei ole tullut. mutta ajattelen, että jos tulisi, ja mun mielestä lapsi tarvitsee toisella paikkakunnalla kuraattoripalveluja, niin avoimesti keskustelee lapsen kanssa, että tarvitsee luvan papereiden siirtoon. Taikka sitten soittaisin sinne, luvalla. Mulla on yleensäkin työskentelyperiaate, etten tee mitään kenenkään selän takana, se ei ole kenenkään etu. Ei mun eikä oppilaiden Automaattisesti mitään papereita ei lähetä, niitä täytyy sitten pyytää.”

”Siis jos on meidän asiakkaita. Ei meillä mitään automaatiota ole. Mutta mä ajattelen, että sitä voi työstää sen lapsen kanssa, että jos siellä uudessa koulussa on joku, kenen kanssa lapsi voi puhua, jos tarvitsee. Tai puhuu sitten vanhempien kanssa.”

Haastateltavilta kysyttiin myös, ovatko he kokeneet tilanteita, jotka he kokivat olleen vaikeita tai ristiriidassa heitä koskevan OHL:n 22 §:n vaitiolovelvollisuuden vuoksi. Kaikki haastateltavat kertoivat kokeneensa ongelmallisia tilanteita ja miettineensä, kenelle tietoa voi antaa, jotta lapsen etu toteutuisi.

”Tiedontarve on jollain opettajilla.”

”Yhteishuoltajuustilanteet ovat vaikeita. Nää on aina koulussa haastavia paikkoja, kuka on huoltaja, kuka saa tiedon, kuka on lähihuoltaja, missä lapsi asuu. Kouluhan ei välttämättä tiedä, kelle annetaan tietoja. Koulu on sen varassa, mitä esimerkiksi joku yksinhuoltaja on kirjoittanut koulun tietoihin. Ja sitten välillä tulee tieto, että hei, isällä on yhtäläinen huolto-oikeus, heillä on yhteishuoltajuus. Nää on haastavia tilanteita. että lapsen etu toteutuu ja molemmat vanhemmat tietävät.”

”Joskus olen kysynyt oppilailta ja perustellut heille, että opettajan olisi hyvä tietää. Osa antaa luvan, jotenkin se tilanne silloin helpottuu. Mutta osa ei halua missään nimessä. Ja silloin mä sanon oppilaalle, että ne ei voi ymmärtää, ne vaan ihmettelee että sä makaat vain pulpetilla ja ne sulle hermostuu siitä. Ja ne ei tiedä, että sun isä on hakannut sun äitiä viime yönä. Tietenkin se on jo lastensuojelullinen asia, mutta tänne kouluun se näkyy, tänne kouluun sen kuitenkin pitää tulla.”

Mahkonen on osuvasti todennut: *”Lapsen etu on kuin horisontti. Se nähdään selvästi edessä, mutta sitä kohti edettäessä se näyttää jatkuvasti loittonevan.”¹⁸¹*

¹⁸¹ Mahkonen 2015, s. 195.

5.9 Tutkimustulosten yhteenvetoa

Empiirisen tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lapsen etua oppilashuollon työssä. Tässä tutkimuksessa vertailtiin voimassa olevan oikeussääntelyn, oppilashuoltolain ja käytännössä toteutuvan oikeustilan välistä suhdetta, oppilashuollon sosiaalipsykologisen toimijoiden tosiasiallisia menettelytapoja.

Tutkimus perustui haastatteluaineistoon. Aineistonkeruu ei perustunut tilastolliseen otantaan, vaan harkintaan, joten tutkimuksen tulokset eivät ole tilastollisesti yleistettäviä. Ilmiö- ja kokemustasolla ne kertovat kuitenkin melko onnistuneesta ”Law in Books” sulautumisesta ”Law in Action” maailmaan. Haastatteluiden avulla saatiin kuuluviin niiden toimijoiden mielipide, joilla on aito ja käytännön toiminnan muovaama käsitys tutkittavasta aiheesta.

Haastatteluista jäi se vaikutelma, että teemana lapsen etu ja sen ensisijaisuus oli haastateltaville erityisen tärkeä. He kokivat yksimielisesti, että heidän työnsä keskiössä oli lapsen etu ja sen edistäminen. Lapsioikeuden, kuten myös oppilashuoltolain perimmäinen tarkoitus on edistää lapsen etua ja se näyttäneen haastattelujen perusteella toteutuvan pääsääntöisesti oppilashuollon työssä.

Haastateltavat näkivät kuitenkin koulun ja oppilashuollon arjessa tilanteita, järjestelyitä ja päätöksiä, joissa lapsen etu jää vaillinaiseksi. Puutteellisiksi menettelytavoiksi lapsen edun toteutumisen kannalta haastatteluissa nousi esiin oppilaiden osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet koulun yhteisöllisissä asioissa, niin koulukohtaisesti kuin kuntatasolla. Koulun ja oppilashuollon omaksutut toimintatavat ja rakenteelliset elementit ovat kuitenkin hiljalleen muuttumassa ja lasten, oppilaiden asiantuntijuus itseään koskevissa asioissa osataan hyödyntää aina paremmin. Lisäksi huomattavaksi epäkohdaksi osoitettiin pienryhmäpaikkojen vähyys, joita ei ole riittävästi niitä tarvitseville oppilaille. Myös määrärahojen niukkuudella nähtiin olevan suora yhteys lasten etuun.

Huomionarvoista on, että kaikkien vastaajien kokemusten mukaan lapsen etu väistyy ajoitain muiden toimijoiden edun tieltä koulussa ja siten myös oppilashuollon toimintatavoissa, koska oppilashuollon toimijat ovat useimmiten mukana oppilaisiin kohdistuvissa päätöksentekotilanteissa. Tällaisiksi etujen ristiriitatilanteiksi mainittiin muun muassa lapsen etu versus opettajan etu ja lapsen etu kiusaamistilanteissa harkitessa koulusiirtoa.

Haastattelut osoittivat, että oppilashuoltolakiin kirjoitetut velvoitteet oppilashuollon toimintarakenteista; velvollisuus järjestää oppilashuollon palvelut joka kouluun ja niistä tiedottaminen, oppilaan mahdollisuus päästä oppilashuollon palvelujen piiriin määräajoissa (1–7 päivän sisällä) sekä lakisääteinen ohjausvelvollisuus oppilashuollon palveluihin toimivat pääsääntöisesti todellisuudessa ja tukevat ja mahdollistavat lasten yhdenvertaista kohtelua ja lapsen edun toteutumista.

Haastatteluista nousi esille lapsen edun hyvä toteutuminen lapsen mielipiteen selvittämisen yhteydessä ja hänen itsenäisen aseman kunnioittaminen yksilökohtaisessa oppilashuollossa sekä tiedonsiirtoon ja salassa pidettävien tietojen käsittelyyn liittyvissä kysymyksissä.

Tällä tutkimuksella haluttiin osaltaan syventää ja avartaa näkemystä lapsen edun moniulotteisuudesta ja lisätä ymmärrystä lapsen edun tärkeydestä. Haastateltavat kuvasivat lapsen etua monipuolisesti ja monista eri näkökulmista, mutta tässä tutkimuksessa ei löydetty yhtä määritelmää lapsen edulle, joka on linjassa muiden lapsen etuun liittyvien tutkimusten kanssa.

6 LOPUKSI

Tässä pro gradu -tutkielmassa pyrittiin tuomaan esille selkeä ja johdonmukainen kuva lapsen edusta, haastatteluaineistoon perustuvista tuloksista ja havaituista seikoista. Näitä yhdistettiin erityisesti muihin tutkimustuloksiin ja tehtiin johtopäätöksiä sekä havainnoitiin mahdollisia yleistäyksiä. Empiirisellä tutkimuksella haluttiin tuottaa mahdollisimman luotettavaa tietoa ympäröivästä reaalimaailmasta, siitä miten lainsäädäntö todellisuudessa toimii, jotta oikeuden maailma ei jää irralliseksi abstraktiksi järjestelmäksi, jolla ei ole yhteyttä yhteiskunnalliseen todellisuuteen eikä todellista ohjausvaikutusta. Law in Action -tutkimusta tarvitaan, jotta lainsäädäntöä pystytään kehittämään.

Koulu on tulevaisuuden rakentajana keskeisessä roolissa ja oppilashuollon työntekijät avainasemassa tukemassa oppilaiden koulunkäyntiä. Oppilashuollon lainsäädännöllä on siten tiivis yhteys yhteiskuntaan ja hyvinvointivaltiomalliin. Yhteiskunta on jo nyt kahtiajakautunut ja sen ei oleteta vähentyvän. Hyvin mitoitettulla ja kohdistetulla sekä toimivalla lainsäädännöllä että sen mukaisella viranomaistoiminnalla voidaan kuitenkin vaikuttaa oppilaiden mahdollisuuksiin yhdenvertaiseen oppimiseen, vähentää syrjäytymistä ja eriarvoisuuden kasvua sekä lisätä hyvinvointia yhteiskunnassa. Lapset tulevaisuuden päättäjiä ja tulevana työikäisten ryhmänä on pieni ja hyvinvointivaltiomalli tulee tarvitsemaan heidän kaikkien täysipainoisen työpanoksen, joten sijoittaminen lapsien edun toteutumiseen on yhteiskunnallisesti kannattavaa. Lainsäädäntötutkimusta lapsioikeuden alalla tarvitaan, jotta lainsäädäntöä pystytään kehittämään oikeaan suuntaan ja turvaamaan lapsen etu ja yhteiskunnan hyvinvointi.

Tätä tutkimusta voidaan käyttää hyväksi kehitettäessä oppilashuollon lainsäädäntöä. Lisäksi muut lasten kanssa työskentelevät asiantuntijat voivat hyödyntää tämän tutkimuksen tuloksia ja ajatuksia työssään. Jatkotutkimusaiheena olisi mielenkiintoista selvittää lapsen edun tosiasiallisen toteutumisen astetta siitä näkökulmasta, ovatko kunnat löytäneet päteviä henkilöitä oppilashuollon toimien ja virkojen täyttämiseksi, pääsevätkö oppilaat lainsäädännön asettamissa määräajoissa myös syrjäseuduilla oppilashuollon palvelujen piiriin ja miten oppilashuollon palvelut ovat järjestetty ammattikouluissa, lukioissa sekä esikouluissa.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Aarnio, Aulis*: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1988.
- Aaltonen, Anna-Kaisa*: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita. Helsinki 2009.
- Ahlgren-Leinvuo, Hanna*: Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2015. Kuusikko työryhmän julkaisusarja 7/2016. Helsinki 2016.
- Ahtola, Anwarilla – Aalto-Setälä, Merja*: Koulupsykologinen työ Suomessa. Opettajien ja muun oppilashuoltohenkilöstön käsityksiä. Psykologia, tiedepolitiinen aikakauslehti 45:3, 2010, s. 234–249.
- Arajärvi, Pentti – Aalto-Setälä, Merja*: Opetuslainsäädännön käsikirja. Edita. Helsinki 2004.
- Arajärvi, Pentti*: Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet. Joensuun yliopisto, Joensuu 2006.
- Araneva, Mirjam*: Lapsen suojele. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Helsinki 2016.
- Auvinen, Maija*: Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu. A-sarja, 0356-7206; n:o 272. Helsinki 2006.
- Breen, Claire*: The Standard of the Best Interests of the Child. A Western Tradition in International and Comparative Law. International Studies in Human Rights. Kluwer Law International 2002.
- Council of Europe*: Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Publications Office of the European Union. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_FI.pdf] (5.1.2017)
- Creswell, John*: Research design : qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Sage Publications 2003.
- de Godzinsky, Virve-Maria*:
- Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. Lakimies 6/2015, s. 856–878.
 - Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki 2014.
 - Lapsen etu ja osallisuus tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa. Teoksessa Hakalehto–Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013 s. 155–182.

Gottberg, Eva: Lapsen subjektiivuudesta ja osallisuudesta huoltokysymyksissä ja lastensuojelussa. *Defensor Legis* 3/2008, s. 319–333.

Gräns, Minna: Law and the modern Mind”, modernt igen. Edilex 19.1.2012. (www.edilex.fi)[04.05.2017]

Eskola, Jari: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani – Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Uudistettu painos 2. Juva 2007, s.159–183.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere 2001.

Eskola, Jari – Vastamäki, Jaana: Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani – Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Uudistettu painos 2. Juva 2007, s. 25–43.

Euroopan neuvoston ministerikomitea: Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2012. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Council of Europe Publishing 2011. [<https://rm.coe.int/16806a453d>] (15.2.2017)

Ervasti, Kaijus:

- Laki, konflikti, tuomio – Oikeus yhteiskunnallisena ilmiönä. Helsinki 2012.
- Oikeussosiologia ja oikeuspoliittinen tutkimus osana oikeustiedettä. *Oikeustiede – Jurisprudentia* vol. XLIV 2011, s. 31–132.
- Eräitä näkökulmia empiirisen tiedon hyväksikäyttämisestä oikeustieteessä. *Lakimies* 3/1998, s. 364–388.

Hakalehto, Suvianna: Lapsen edun arviointi korkeimman oikeuden perheoikeudellisissa ratkaisuissa. *Defensor Legis* 3/2016, s. 427–445.

Hakalehto-Wainio, Suvianna:

- Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013, s. 17–52.
- Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Lakimiesliiton kustannus. Hämeenlinna 2012.
- Turvallisen oppimisympäristön toteutumisen oikeudellisista haasteista peruskoulussa. *Lakimies* 2/2012, s. 238–258.
- Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. *Defensor Legis* 4/2011, s. 510–525.

Heckman, James – Pinto, Rodrigo – Savelyev, Peter: Understanding the Mechanisms Through which an Influential Early Childhood Program boosted Adult Outcomes. *American Economic Review*, 103 (6) 2013, s. 2052–2086. [<http://dx.doi.org/10.1257/aer.103.6.2052>] (15.4.2017)

Hetemäki, Inka (toim.): Lapsen oikeuksien käsikirja. Unicef. Helsinki 2011.

- Hipp, Tiia – Palsanen, Kati* (toim.): Lasten osallistumisen etiikka – Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä. Lastensuojelun keskusliitto 2014.
- Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula:*
 – Tutki ja kirjoita. Helsinki 2009.
 – Tutki ja kirjoita. Lisäpainos 14. Helsinki 2008.
 – Tutki ja kirjoita. Helsinki 1997.
- Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena:* Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki 2008.
- Hirvelä, Päivi:* Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki 2006.
- Itkonen, Tuija – Talib, Mirja-Tytti.* Aito yhdenvertaisuus koulussa. Syrjinnän vastainen pedagogiikka. Sisäasiainministeriön julkaisuja 24/2013. [http://www.yhdenvertaisuus.fi/hyvät_kaytannot/koulutusmateriaalit/aito-yhdenvertaisuus-koulussa/] (17.10.2016)
- Jauhiainen, Arto:* Koulu, oppilaiden huolto ja hyvinvointivaltio. Suomen oppivelvollisuus koulun oppilashuollon ja sen asiantuntijajärjestelmien muotoutuminen 1800-luvun lopulta 1990-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja, sarja c osa 98.
- Kananen, Jorma:* Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja – sarja. Jyväskylä 2008.
- Kavonius, Petter:*
 – Oikeusperiaatekin velvoittaa!: Tutkimus oikeusperiaatteen velvoittavuuden ja voimassaolon perusteista. Suomalainen lakimiesyhdistys, Saarijärvi 2001.
 – Eettinen psyyke ja oikeusperiaatteet. Lakimies 3/2001 s. 502–508.
- Keinänen, Anssi:* Poliittikkatoimien vaikutusarvioinnin tarpeellisuudesta ja ongelmista. Edilex 2010/20. Edilex 1.9.2010. [www.edilex.fi] (5.5.2017)
- Keinänen, Anssi – Väättänen, Ulla:* Empiirinen oikeustutkimus – mitä ja milloin? Edilex 2015/7. 3.3.2015. [www.edilex.fi] (4.4.2017)
- Keinänen, Anssi – Vuorela, Miikka:* Toteutuvatko lainvalmistelun ihanteet käytännössä? Lakimies 2/2015, s. 170–195.
- Kiili, Johanna:* Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä Studies in education, psychology and social research 283. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2006. [jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/13311] (28.10.2016)
- Kiviniemi, Kari:* Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani – Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Uudistettu painos 2. Juva 2007, s. 70–103.

- Knuutinen, Suvi*: Kiusaamisen aiheuttamat ongelmat, kiusaamiseen puuttuminen ja jälkityö. Kasvatustieteen kandidaatintyö. Kasvatustieteiden tiedekunta luokanopettajan koulu-
tus 2016. [<http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201604271554.pdf>] (15.4.2017)
- Kulla, Heikki*: Yhdenvertaisuuden osapuista. Teoksessa Männistö, Jarkko (toim.): Prosessi-
oikeudellisia erityiskysymyksiä, juhlaulkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Turun yliopis-
ton oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A, Juhlaulkaisu, 0784-1752; n:o 14. Jy-
väskylä 2004, s. 103–116. Edilex 20.4.2006. [www.edilex.fi] (30.3.2017)
- Kurki-Suonio, Kirsti*: Lapsioikeus. Teoksessa Encyclopedia Iuridica Fennica. Kolmas osa.
Perhe-, työ- ja sosiaalioikeus. Helsinki 1996, s. 281–293.
- Kyngäs, Helvi - Vanhanen, Liisa*: Sisällön analyysi. Hoitotieteiden tutkimusseura, Hel-
sinki 1:1999, s. 3-12.
- Laakso, Seppo*: Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta. Helsinki 1990.
- Mahkonen, Sami*:
– Uusi oppilashuoltolaki työväliseenä. 2., uudistettu painos. Porvoo 2015.
– Lapsen ikä. Lakimies 6–7/2001, s. 990–1001.
- Malminen, Toni*: Oikeuden polku. Lakimies 3/2010, s. 305–329.
- Marshall, Kathleen – Parvis, Paul*: Lasta kunnioittaen: Lapsen oikeuksien sopimus kirkon
näkökulmasta. Lasten keskus, Helsinki 2009.
- Mattsson, Titti*: Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i
samband med beslut om tvångsvård. Skrifter utgivna vid Juridiska Fakultäten i Lund,
1402-4276; Nr. 145. Lund Juristförlaget 2002.
- Mikkola Jaana*: Lapsi todistajana rikosprosessissa. Pro gradu – tutkielma, Turun yliopisto.
Edilex 30.10.2014. [www.edilex.fi] (12.11.2016)
- Mikkola, Tuulikki*: Kansainvälinen lapsioikeus. Helsinki 2012.
- Mäenpää, Marjatta*: Lapsen etu ja osallistumisoikeudet hallinto-oikeuden huostaanotto-
prosesseissa. Lakimies 6–7/2001, s. 1135–1142.
- Nieminen, Liisa*:
– Lasten sosiaaliset perusoikeudet. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Niemi-
nen, Liisa: Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton Kustannus 2013 s. 53–88.
– Koulu lasten perus- ja ihmisoikeuksien turvaajana- vai rajoittajana. Oikeus 2004, s.
277–297.
– Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004, s.
591–621.
– Lasten perusoikeudet. Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä 1990.
- Nieminen, Liisa – Tiilikka, Päivi – Tuononen, Tarja*: Yliopistokoulutus ja tasa-arvo – millä
tavoin koulutus tukee tai estää tasa-arvoisuutta ja oikeudenmukaisuutta yhteiskun-
nassa? Oikeus 2014 (43); 2, s. 215–221.

Nikander, Pirjo: Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna – Nikander, Pirjo – Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Tallinna 2010, s. 432–445.

Oppilashuoltokomitean mietintö KOM 1973:151, teoksessa Teittinen, Kukka: Peruskoulun oppilashuollon kehitys 1990–2008. Pro gradu-tutkielma, Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna 2010, s. 64. [<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/81886/gradu04526.pdf?sequence=1>] (12.12.2016)

Oulasmaa, Petri:

- Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.): Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki 1994, s. 106–124.
- Lapsen edun arvioinnista. Oikeustiede 1992, Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1992, s. 215–274.

Pajulammi, Henna:

- Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum 2014.
- Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa: Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013, s. 89–123.

Parsons, Annika: Selvitys lapsen edun toteutumisesta turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevista päätöksistä. Vähemmistövaltuutettu, julkaisusarja 6. Porvoo, 2010. [<https://www.syrjinta.fi/materiaali>] (9.1.2017)

Perälä, Marja-Leena-Peltola-Hietanen, Marke – Halme, Nina – Kanste, Outi – Pelkonen, Marjaana, Peltonen Heidi – Huurre, Taina – Pihkala, Jussi ja Heiliö, Pia-Liisa: Monialainen opiskeluhoito ja sen johtaminen. Opas 36/2015. Tampere 2015. (*Perälä ym.* 2015)

Pohjanoksa, Vuokko: Yhteisöllisyys – osa lapsen hyvää arkea. Teoksessa Marjanen, Päivi – Lindfors, Eila (toim.): Lapsen ja nuoren hyvä arki. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 41. Vantaa 2011, s. 38–53.

Rantala, Kati: Lainvalmistelun laatu hallituksen kärkihankkeissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 255. Helsinki 2011.

Renko, Elina – Larja, Liisa – Liebkind, Karmela – Solares, Emilia: Selvitys syrjinnän vastaisen pedagogiikan keinoista ja käytännöistä. Sisäasiainministeriön julkaisuja 50/2012. (*Renko ym.* 2012) [www.yhdenvertaisuus.fi/kirjasto] (4.1.2017)

Ruusuvuori, Johanna: Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna – Nikander, Pirjo – Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Tallinna 2010, s. 424–431.

Rytioja, Marleene: Kasvatusta vai sosiaalityötä? Erityisopettajien näkemys koulukuraattorin roolista koulussa. Erityispedagogiikan pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2010. [http://www.academia.edu/847251/Kasvatusta_vai_sosiaalityötä_erityisopettajien_näkemys_koulukuraattorin_roolista_koulussa] (29.9.2016)

Räty, Tapio:

- Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki 2010.

– Uusi lastensuojelulaki. Edita, Helsinki 2007.

Salmi, Venla (toim.): Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 246:2009. Helsinki 2009. [https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152432/246_nuorten_rikosk_ytt_ytyminen_ja_uhrikokemukset.pdf?sequence=2] (47.12.2016)

Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko: Ristiriitoja ja onnistumisia. Koulukuraattorin työ Suomessa. Teoksessa Kurki, Leena – Nivala, Elina – Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko (toim.): Sosiaalipedagoginen sosiaalityö kouluissa. Helsinki 2006.

Slant, Outi – Rantala, Kati: Vaikutusten arviointi ja lainvalmistelun perustietoja vuoden 2012 hallituksen esityksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 122. Helsinki 2013.

Solantaus, Tytti: Mahdollisuuksien kori. Lapsen kehityksen ja mielenterveyden tukeminen. Teoksessa Ashorn, Ulla – Lehto, Juhani (toim.): Tutkijapuheenvuoroja terveydestä. Stakes. Helsinki 2008, s. 251–267.

Stake R E 2000: Case Studies. Teoksessa N.K. Denzin – Y. S Lincoln (toim.): Handbook of qualitative Research. 2 painos. Thousand Oaks: SAGE, s. 435–454.

Syrjäläinen, Eija – Eronen, Ari – Värri, Veli-Matti (toim.): Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere 2007.

Taskinen, Sirpa:

– Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes 2007.

– Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen. Stake, s Helsinki 2006.

Teittinen, Kukka: Peruskoulun oppilashuollon kehitys 1990–2008. Kasvatustieteiden tiedekunta, opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2010

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. painos. Helsinki 2009.

Tuominen, Mia: Lapsen edunvalvonta esitutkinnan näkökulmasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 111. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere 2014. [www.thl.fi] (14.11.2016)

Tuori, Kaarlo: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki 2003.

Valjakka, Eeva: Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, Marjukka: Lapsen asema erossa. WSOY Lakitieto. Helsinki 2002, s. 35–110.

Valli, Raine: Mitä numerot kertovat. Teoksessa Juhani Aaltola – Raine Valli (toim.): Ikku-noita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Uudistettu painos 2. Juva 2007, s. 184–197.

Valtiontalouden tarkastusvirasto: Perusopetuksen ohjaus- ja rahoitusjärjestelmä. Valtiontalouden tarkastusviraston tuloksellisuustarkastuskertomukset 192/2009. Helsinki 2009.

Vanhove, Adélaïde – Duroy, Sophie (toim.): Kuuleeko kukaan? Lasten osallisuus nuorisoi- oikeudessa: Käsikirja lapsiystävällisen oikeusjärjestelmän edistämiseksi Euroopassa. Improving Juvenile Justice Systems in Europe (Just/2013/FRC/AG). International Juvenile Justice Observatory. IM Nova Gráfica, Brussels, Belgium.

VIRALLISLÄHTEET

CRC/C/GC/15 Yleiskommentti nro 15 (2013): Lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta (24 artikla). YK:n lapsen oikeuksien komitea, annettu 14. maaliskuuta 2013. General Comment No. 15 (2013) on the Rights of the Child to the enjoyment of the highest attainable standard health (art 24).

CRC/C/GC/14 Yleiskommentti nro 14 (2013): Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon 3 artikla 1 kohta YK:n lapsen oikeuksien komitea, annettu 29.toukokuuta 2013. General Comment No. 14 (2013) on the Right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3. Para. 1).

CRC/C/GC/12 Yleiskommentti nro 12 (2009): Lapsen oikeus tulla kuulluksi. YK:n lapsen oikeuksien komitea, annettu 20.heinäkuuta 2009. General Comment No. 12 (2009) The Right of the child to be heard.

CRC/GC/2001/1 Yleiskommentti nro 1 (2001): 29 artiklan 1 kohta: Koulutuksen tavoitteet. YK:n lapsen oikeuksien komitea, annettu 17.huhtikuuta 2001. General Comment No. 1 (2001), Article 29 (1), The aims of education.

CRC/GC/2003/5 Yleiskommentti nro 5 (2003): Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet (4 artikla, 42 artikla ja 44 artiklan 6 kohta). YK:n lapsen oikeuksien komitea, annettu 27.marraskuuta 2003. General Comment n.5 .General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6).

*CRC/C/FIN/CO/4** Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely, 2011. Päätelmät: Suomi. YK:n lapsen oikeuksien komitea. Päivitetty versio 7.9.2011.

HE 333/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n, potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 13 §:n, perusopetuslain 40 §:n, taiteen perusopetuksesta annetun lain, oppilas- ja opiskelijahuoltolain 23 §:n, vapaasta sivistystyöstä annetun lain 21 a §:n, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 43 §:n, lukiolain 32 §:n, yliopistolain 90 a §:n, ammattikorkeakoululain 65 §:n, nuorisolain, pelastuslain 86 §:n ja hätäkeskustoiminnasta annetun lain 20 §:n muuttamisesta.

HE 67/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle oppilas- ja opiskelijahuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 66/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

HE 252/2006 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 205/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

EV 181/2013 vp - HE 66/2013 vp: Eduskunnan vastaus. Hallituksen esitys eduskunnalle oppilas- ja opiskelijahuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

LaVM 7/1996 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 96/1995 vp) lainsäädännöksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanon uudistamisesta.

PeVL 31/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

SiVM 14/2013 vp: Sivistysvaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys eduskunnalle oppilas- ja opiskelijahuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeusministeriö:

- 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Selvityksiä ja ohjeita 32/2013.(*Oikeusministeriö* 2013a)
- Osaamisella laatua lainsäädäntöön. Sujuvampaan lainvalmisteluun -hankkeen loppuraportti. Raportti IV. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 7/2013.(*Oikeusministeriö* 2013b)

Opetushallitus:

- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. 4.painos. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki 2016. (*Opetushallitus* 2014a)
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutos / luku 5.4 Oppilashuolto ja turvallisuuden edistäminen. Liite: Opetushallituksen määräykset 4/011/2014. Helsinki 2014.(*Opetushallitus* 2014b)
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2011:20. Tampere 2011.

Opetus- ja kulttuuriministeriö:

- Kehittämissuunnitelma. Koulutus ja tutkimus vuosina 2011 – 2016. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja. Helsinki 2011.
- PISA-tutkimus 2015. Programme for International Students Assessment.

Poliisihallitus: Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa.

Sosiaali- ja terveysministeriö:

- Kuntainfo 13 a/2015. Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. Soveltamisohje, 8.12.2015. Sosiaali- ja terveysministeriö tiedotteita 13a/2015. Helsinki 2015.
- Hyvinvointi on toimintakykyä ja osallisuutta. Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskatsaus 2014. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:13 Tampere 2014.
- Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla. ETENE-julkaisuja 41. Valtakunnallinen sosiaali ja terveysalan eettinen neuvottelukunta. Helsinki 2013.

INTERNET-LÄHTEET*Terveyden ja hyvinvoinninlaitos:*

- Kouluterveyskysely 2015. [<https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaesto-tutkimukset/kouluterveyskysely/tulokset/tulokset-aiheittain/tapaturmat-ja-vaki-valta>](20.3.2017).
- Lasta-hanke. Päivitetty 29.8.2016 [www.thl.fi] (26.3.2017)

Tilastokeskus: Liitetaulukko 2. Peruskoulun koulupudokkaat lukuvuosina 1999/2000–2015/2016. Päivitetty 17.3.2016 [www.stat.fi/til/kkesk/2014/kkesk_2014_2016-03-17_tau_002_fi.html] (8.4.2017)

Suomen UNICEF:

- Lapsen oikeuksien julistus. [<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-julistus>] (25.9.2016).
- Ohjeita ja näkökulmia lapsivaikutusten ennakoarvointiin kunnan päätöksenteossa 2015. [<http://www.unicef.fi/lapsivaikutukset>] (15.4.2017.)
- Lapsiystävällisen kunnan malli. [<https://www.unicef.fi/unicef/tyomme-suomessa/lapsiystavallinen-kunta/>] (3.5.2017)

Opetushallitus: Kolmiportainen tuki. [http://www.oph.fi/download/163540_Oppilas-huolto_ja_kolmiportainen_tuki.pdf] (10.9.2016)

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights , kohta The Committee on the Rights of the Child (CRC) 2017. [<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIndex.aspx>] (3.3.2017)

OIKEUSTAPAUKSET**Korkein oikeus**

KKO 2016:65

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2016:165

KHO 2015:100

KHO 2011:113
KHO 2010:17
KHO 2008:53

Oikeuskanslerin ja apulaisoikeuskanslerin ratkaisut

OKV/2/50/2015 (14.12.2015): Apulaisoikeuskanslerin päätös koskien asiaa valmistavan opetuksen laatuun kiinnitettävä huomiota.

OKV/14/50/2012 (1.10.2013): Apulaisoikeuskanslerin päätös oppilaitosdemokratian toteutumisesta.

OKV/427/1/2011 (16.8.2012): Apulaisoikeuskanslerin päätös koskien kantelua peruskoulun rehtorin menettelystä.

OKV/6/50/2011 (8.2.2011): Oikeuskanslerin päätös perusopetuslain mukaisen oppilashuollon toteutumisesta peruskouluissa.

OKV/1/50/2009 (22.2.2010): Oikeuskanslerin päätös perusopetuslain mukaisen oppilashuollon toteutumisesta peruskouluissa.

OKV/1031/1/2006 (18.2.2009): Oikeuskanslerin päätös huostaanotetun lapsen perusopetuksen järjestäminen.

KUVIOT

Kuvio 1. Oppilashuollon lähtökohdat.

Kuvio 2. Oppilashuollon kaavio.

Kuvio 3. Koulukuraattoreiden ja -psykologien jakaantuminen hallintokunnittain.

Kuvio 4. Yleisimmät koulukuraattorille ja -psykologille ohjautumisen muodot haastattelukunnissa.

Kuvio 5. Kuntien oppilasluvut ja koulut per oppilashuollon työntekijä